

This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit. The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
<https://kksu.co.in/>

Digitization was executed by NMM

<https://www.namami.gov.in/>

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
<https://egangotri.wordpress.com/>

कविकुलगुरु कालिदास संस्कृत विश्वविद्यालय, रामटेक
हस्तलिखित संग्रह

दाखल क्र. M605 विषय दीर्घशास्त्र
नाव. प्रायश्चित्तेश्वर (मुद्रित)
लेखक/लिपीकार काशीनाथ उपाध्याय रचित
पृष्ठ 59 काळ 1882 पूर्ण/अपूर्ण

Checked 20/12

अथप्रायश्चित्तेन्दुशेखरस्यानुक्रमणिकाप्रा०

अ.क्र.

१

श्रीगणेशायनमः ॥

॥ अथ प्रायश्चित्तेन्दुशेखररस्यानुक्रमणि का प्रारंभः ॥

१	मंगलाचरणम्	२	संकरीकरणानि	२	गुरुतल्पसमानि	४	ग्रासप्रमाणम्
१	प्रायश्चित्तलक्षणम्	२	अपात्रीकरणानि	२	इत्यनुपातकानि	४	अवतप्तानि
१	पर्वतप्रमाणम्	२	मलिनीकरणानि	२	अतिपातकानि	४	प्राजापत्याशक्तोदानम्
१	पर्वदक्षिणानियमः	२	उपपातकानि	२	अथकर्मविपाकः	४	तदभावे मूल्यम्
१	पापिकृत्यम्	२	महापातकानि	३	कर्मविपाकजन्यजन्मानि	४	गोमूल्यप्रमाणं निष्कलक्षणं
१	प्रायश्चित्तकथननियमः	२	महापातकसदृशान्युपपात	४	अथ कृच्छ्रादिनिर्णयः	४	आत्यादीनागोमूत्रम्
१	बालद्वन्द्वयोर्लक्षणम्		कानि	४	नक्तधनलक्षणतत्प्रत्याम्नाः	४	पुराणलक्षणम्
२	अवस्थाविशेषप्रायश्चित्तं	२	ब्रह्मवधसमानि	४	उपवासलक्षणतत्प्रत्याम्नायः	४	कृष्णालास्वरूपम्
२	प्रकीर्णकपापानि	२	सुरापानसमानि	४	प्रायश्चित्तेसंकल्पः	४	माषकस्वरूपम्
२	जातिभ्रंशकराणि	२	स्वर्णस्तेयसमानि	४	प्राजापत्यस्वरूपम्	४	पणस्वरूपम्
						४	स्वर्णादिमानव्यवस्था

१

५ कृच्छ्रप्रत्याम्नायः
 ५ पादोनकृच्छ्रस्वरूपम्
 ५ कृच्छ्राधस्वरूपम्
 ५ पादकृच्छ्रद्वयमेव शिशुकृच्छ्रं
 ५ वर्षाक्रमेण पादकृच्छ्राः
 ५ अतिकृच्छ्रलक्षणम्
 ५ कृच्छ्रातिकृच्छ्रः
 ५ तप्तकृच्छ्रः
 ५ शीतकृच्छ्रः
 ५ अपूरस्तप्तकृच्छ्रः
 ५ पर्णकृच्छ्रः

५ ब्रह्मकूर्चः
 ५ पंचगव्यप्रमाणम्
 ५ सांतपनकृच्छ्रः
 ५ पराकः
 ५ सौम्यकृच्छ्रः
 ६ तुलापुरुषः
 ६ वारणकृच्छ्रः
 ६ श्रीकृच्छ्रः
 ६ यावककृच्छ्रः
 ६ जलकृच्छ्रः
 ६ वजनकृच्छ्रः

६ सांतपनानि
 ६ यतिसांतपनानि
 ६ महासांतपनः
 ६ चांद्रायणानि
 ६ विपीलिकामध्यचांद्रायणं
 ६ यवमध्येचांद्रायः यतिचांद्रा-
 ६ शिशुचांद्रायणम्
 ६ भूविचांद्रायणम्
 ७ सामायनघृतम्
 ७ पंचगव्यप्रमाणम्
 ७ कृच्छ्रस्थानेतीर्थप्रत्याम्नाः

८ व्रतांगभूताधर्मयमानियमाः
 ८ प्रायश्चित्तपूर्वाहकृत्यम्
 ८ प्रायश्चित्तेतिथयः
 ८ रहस्यप्रकाशपापलक्षणम्
 ८ नव्रहस्ये प्रायश्चित्तलक्षणं
 ९ सर्वप्रायश्चित्तविधिः
 ९ तत्र महापातकादधीचीन-
 ९ पातकेषु प्रतिनिमित्तकस्तुम्
 ९ शक्तीप्रायश्चित्तम्
 ९ उपपातकमारभ्याधीचीनेषु
 ९ पापेषु तादृशेषु प्रायश्चित्ते

अ.क्र.
२

१० प्रकीर्णेषु तादृशेषु प्रायः
१० सर्वत्रानुक्तेषु प्रायश्चित्तम्
१० सुद्रेषु पापेषु प्रायश्चित्तम्
१० अतिदुद्रेषु प्रायश्चित्तम्
१० मौनलोपे प्रायश्चित्तम्
१० अथ प्रकाशरूपेषु हेशक-
क्रमेण प्रकीर्णप्रायश्चित्तं
१० रवरोष्ट्रयुक्तयानमारुह्य ग-
मने प्रायश्चित्तम्
१० नग्नस्वापे प्रायश्चित्तम्
१० नग्नतयान्नभोजने प्रायः

१० दिवास्वदारगमने प्रायः
१० साक्षात् रवरोष्ट्रारोहणे प्रा०
१० गुरोस्त्वकरणादौ प्रायः
१० गुर्वादीनां प्रतिष्ठीवनादौ प्रा०
१० शूद्रस्य विप्रान्तिक्रमादौ प्रा०
१० विप्रहंतुं दंडोद्यमने प्रायः
१० दंडनिपातने प्रायश्चित्तम्
१० रक्त रत्नवणादौ प्रायश्चित्तं
१० आर्तस्य अप्सवर्गो विष्णुमूत्रा-
द्युत्सर्गे प्रायश्चित्तम्
१० उदकं विना मूत्राद्युत्सर्गे प्रा०

१० मूत्रादिवेगधारणे प्रायः
१० श्रौतस्मार्तकर्मलोपे प्रायः
१० सूर्योदयास्तमयस्वापे प्रा०
१० रत्नातकव्रतलोपे प्रायः
१० पंचमहायज्ञेषु अन्यतमलो-
पे प्रायश्चित्तम्
१० आहिताग्नेः पर्वण्युपरस्थाने
लोपे प्रायश्चित्तम्
१० ऋतौ भार्यागमनलोपे प्रा०
१० रचभार्यामपगम्येति वदतां प्रा०
११ एकपंक्तौ उपविष्टानां विषम-

११ दाने दापने वा प्रायश्चित्तम्
११ पतितम्लेच्छादिभाषणे प्रा०
११ भार्यानिधनानां लाभस्य वि-
धकरणे प्रायश्चित्तम्
११ यज्ञोपवीतं विना भोजने अं-
बुपाने वा प्रायश्चित्तम्
११ यज्ञोपवीतं विना मूत्राद्युत्स-
र्गे प्रायश्चित्तम्
११ जले स्त्र्यप्रतिविंबदर्शने प्रा०
११ शय्यारुढादीनामभिवादाने प्रा०
११ अह्निकविच्छेदे प्रायश्चित्तं

२

११	निमंत्रितस्य भोजनाद्यदाने	१२	वमने प्रायश्चित्तम्	१२	करणे प्रायश्चित्तम्	१३	शूद्रपक्ते भोजने प्रायश्चित्तम्
	प्रायश्चित्तम्	१२	दिवास्वापादौ प्रायश्चित्तम्	१२	गुरुप्रतिश्रुतवस्त्वपकरणे प्रा.	१४	उच्छिष्टस्पर्शे प्रायश्चित्तम्
११	दंड्योत्सर्गे प्रायश्चित्तम्	१२	गर्भाधानादिसंस्कारलोपे प्रा.	१२	भोजनकाले गृहीतमौनत्यागे प्रा.	१४	ऊर्ध्वोच्छिष्टस्य शवपाकादि-
११	अदंड्यदंडने प्रायश्चित्तम्	१२	संवत्सरं नित्यक्रियालोपे प्रा.	१३	श्राद्धोपवासादिषु दिनेषु दंत		विष्टास्यर्शे प्रायः (ने प्रायः)
११	दुःस्वप्नारिष्टदर्शने प्रायः	१२	निषिद्धकार्यैर्दंतधावने प्रा.		धावने प्रायश्चित्तम्	१५	चांडालादिहस्तपाचितभोज
११	नीलीवस्त्रादिधारणे प्रा.	१२	प्रमादाद्भूतभंगे प्रायश्चित्तं	१३	कन्यायाः विवाहात्मायजोदर्श	१५	चांडालादिस्पृष्टं गुपाने प्रा.
१२	क्षत्रियाद्यभिवादाने प्रायश्चि.	१२	विप्रस्यक्षत्रवृत्त्या धनार्जने प्रा.	१३	सुरापात्रगंधाघ्राणे प्रा. (ने प्रा.	१५	शूद्रोदकपाने प्रायश्चित्तं.
१२	प्रतिमादिभेदने प्रायश्चित्तं	१२	स्त्रीधनोपजीविने प्रायः	१३	मदिरादानादौ प्रायश्चित्तं	१५	रजस्वलादिस्पृष्टा भोजने प्रा.
१२	पर्वण्यादौ मैथुने प्रायः	१२	भार्यायाः मुरवमैथुने प्रा.	१३	चांडालादिस्पर्शे प्रायः	१५	मार्जारादिउच्छिष्टभोजने प्रा.
१२	रजस्वलास्वस्त्रीगमने प्रा.	१२	गोयुक्तयानस्थमैथुने प्रा.	१३	अमेध्यादिस्पर्शे प्रायश्चि.	१६	चांडालपुल्कसादिस्पर्शे प्रा.
१२	चरमघातुपिसर्जने प्रायः	१२	देवागारशिलादिनास्य गृह	१३	अब्राह्मणसमीपभोजने प्रा.	१६	चांडालादिः करारधारो हणे प्रा.

अ.क्र.
३

१६ चांडालादिरकपथगमने प्रा.
१६ चांडालादेः स्ववेशमन्यवस्थाने
१७ रुद्रनिर्माल्यस्पर्शे प्रा. ९ प्रा.
१७ शैवसौरनिर्माल्यभक्षणो प्रा.
१७ प्रेतानुगमने प्रायश्चित्तम्
१७ रजस्वलयोः परस्परस्पर्शे प्रा.
१७ रजस्वलायाः चांडालादिस्पर्शे प्रा.
१८ चांडालादिरस्पर्शोत्तरं रजोद-
र्शने प्रायश्चित्तम्
१८ रजस्वलासूतिकयोर्मरणे प्रा.
१८ मलिनीकरणप्रायश्चित्तम्

१९ तत्रजानिभ्रंशकरेषु प्राय.
१९ संकलीकरणापात्रीकरणयोः प्रा.
१९ अथोपपातकप्रायश्चित्तं
१९ गोवधे प्रायश्चित्तम्
२१ पंचवधत्वनिर्णयः
२१ कर्तृलक्षणम्
२१ प्रयोजकलक्षणम्
२१ अनुग्राहकलक्षणम्
२१ अनुमंतृलक्षणम्
२१ निमित्तलक्षणम्
२१ प्रयोजकादीनां प्रायश्चित्तम्

२१ रोधादौ प्रायश्चित्तम्
२१ अस्थिभंगादौ प्रायश्चित्तम्
२१ हलशकट्याविप्रेणवाहने प्रा.
२१ उत्सृष्टगो वृषभहनने प्राय.
२१ अथपालननिमित्तवधे प्रा.
२२ गोमांसभक्षकायगोविक्रये प्रा.
२२ औषधाद्युपचारेण गोमरणे प्रा.
२३ अथवात्ये प्रायश्चित्तम्
२३ स्तेयप्रायश्चित्तम्
२३ कुंभपरिमाणम्
२४ ऋणानपकरणे प्रायश्चित्.

२४ अनाहिताग्निताप्रायश्चित्.
२४ अपण्यविक्रये प्रायश्चित्त-
म्.
२५ परिवेदने प्रायश्चित्तम्
२६ भृतकाध्यापनादौ प्राय.
२६ पारदार्ये प्रायश्चित्तम्
२७ व्यभिचारिरन्त्रीणां प्राय.
२८ परिवित्तिबाधुष्यलवणप्रा.
२८ रन्त्रीशूद्रक्षत्रियवधे प्रा.
३० द्रुमादिच्छेदे प्रायश्चित्.
३० श्वादिदंशे प्रायश्चित्तम्

३१	निंद्यार्थजीवनेप्रायश्चित्तं	३५	परान्नपुष्टतादिचतुरूपपा	४२	शान्दभोजनेप्रायश्चित्तम्	४९	सुवर्णस्तेयप्रायश्चित्तम्
३१	ब्रह्मचारिव्रतलोपेप्राय-		तकप्रायश्चित्तम्	४३	परिग्रहाशुचिदुष्टभोजने	५०	गुरुतल्पेप्रायश्चित्तम्
३२	केवलब्रह्मचारिणःप्राय०	३६	असत्परिग्रहेप्रायश्चि०		प्रायश्चित्तम्	५१	अतिदेशिकप्रायश्चित्तम्
३३	अभिशांसिप्राय०	३६	निंदितान्नभक्षणेप्राय०	४४	जातमृताशीचान्नभक्षणेप्रा०	५१	संसर्गारव्यमहापापप्राय०
३३	सुतविक्रयेप्रायश्चि०	३८	उच्छिष्टाद्यभक्ष्यभक्षणेप्रा०	४५	नटादिकर्मकरणेप्राय०	५१	संसर्गिप्रायश्चित्तम्
३३	अयाज्ययाजनेप्राय०	३९	अशुचिद्रव्यस्पृष्टभक्ष्यभ-	४५	ब्रह्महत्याप्रायश्चि०	५४	सर्वप्रायश्चित्तप्रयोगः
३४	पितृमातृसुतत्यागेप्रा०		क्षणेप्रायश्चित्तम्	४७	ब्राह्महत्यादिघृतादेशविष	५६	विप्रस्त्रियाःप्रायश्चित्तम्
३४	कन्यादूषणेप्रायश्चि०	४०	चांडालाद्यन्नभोजनेप्रा०		यउच्यते	५६	गोवधादेकैकपापेप्रायश्चि०
३४	परिवेदकयाजनादौप्राय-	४१	भावदुष्टादिभक्षणेप्रा०	४७	सुरापानप्रायश्चित्तम्		इति
	श्चित्तम्	४१	कालदुष्टाशनेप्रायश्चि०	४८	मद्यपानेप्रायश्चित्तम्		प्रायश्चित्तेन्दुशेखरस्यानु
३४	स्वाध्यायाग्निसुतत्यागेप्रा०	४२	गुणदोषभोजनेप्रा०	४९	सुरापानसमानिपापानि		क्रमणिकासमाप्ता.

इतिप्रायश्चित्तेश्वरस्यानुक्रमणिकासमाप्तः

अथप्रायश्चित्तेन्दुशेखरप्रारंभः

प्रा.शे.

१

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ श्रीसीतारमणायनमः ॥ ॥ बालेन्दुशेरवरं नत्वा बालबो धाय लिरव्यते ॥ बालकृष्णमुदेचापि प्रायश्चित्तेन्दु
शेरवरः ॥ १ ॥ यद्यथा विध्यनुष्ठानाद्युपचिता शुभनाशकमेव तत् प्रायश्चित्तम् ॥ तुलापुरुषादावतिव्याप्तिवारणाय एवेति ॥ न तु फांतर-
जनकमित्यर्थः ॥ पापनिवर्तनक्षमधर्माविशेषे योगरूढो यंशब्द इति तत्त्वम् ॥ संकेतविशेषसंबंधेन प्रायश्चित्तशब्दवत्त्वमेव प्रायश्चित्त-
त्वम् ॥ अतएव क्रतुवंगक्षेत्रप्रायश्चित्तेन व्यवहार इत्यन्ये ॥ पापिनः प्रायश्चित्तं नित्यं नैमित्तिकं वेत्यतो विकल्पांगादपि पापरस्य नाशः ॥ किं
त्वल्पस्यैव न तु समग्रस्य एवं च काम्यमप्येतत् ॥ एवं च प्रधाननिष्पत्तावपि न प्रधानवृत्तिरिति बोध्यम् ॥ एकप्रायश्चित्तकनानापापकर्मणां त-
त्प्रायश्चित्तैकप्रयोगेणैव नाशः ॥ एवमाधिकपापनाशार्थमुक्ते नैकवारमनुष्ठितेन न्यूननाशस्यापि पापांतस्य नाशः ॥ एवं च त्रयत्प्रायश्चित्तमुप-
दिष्टं तद्व्यूनकेशकप्रायश्चित्तांतरमपि तत्र योज्यम् ॥ पापिनां तदुपदेशश्च पुण्याय ॥ स चार्चितेन पृष्टे नैव विदुषां संसर्गधर्मशास्त्रादिबुद्धैव कार्य-
॥ अन्यथापदेष्टा प्रत्यवेति ॥ संसर्गानुभिस्त्रिभिर्वा धर्मशास्त्रादितत्त्वज्ञैर्भवति एकेनापि ब्रह्मविदायति वर्ज्यम् ॥ सहस्राद्येकपर्यन्तेमित्ये-
के ॥ पर्वदक्षिणाचलक्षगवादि किंचिद्देयपर्यन्ता ॥ यथा योग्यं कृच्छ्रसंख्यया वा ॥ पर्वचतुष्टिर्वा ॥ गौर्दृषमश्चेत्यन्ये ॥ निवेदितदोषस्य पर्वदनु-
पत्यैव प्रायश्चित्तानुष्ठानं बोध्यम् ॥ पापी च स चैलं रन्नातो वाग्यतः आर्द्रवासा उपदेष्टारं साष्टांगं प्रणम्य स्पृष्टाभिधानं वदेदिदं मे पापं निष्पन्नं प्राय-
श्चित्तं मे उपदिशस्विति ॥ पापकृतवतो परैर्ज्ञातदोषस्य च स भोपस्थानं विना भोजने भाषणे च पापवृद्धिः ॥ आसंवत्सरं प्रायश्चित्ताकरणे पापं हेतु-

पयम् ॥ आर्त्तस्य प्रायश्चित्ताकथनेर्वित्तस्य विपश्चितस्तत्पापभागिता अज्ञात्वा कथने च ॥ शूद्रादेस्तु प्रायश्चित्तोपदेशो विप्रमंतरा कृत्वा कार्यः ॥
 क्षत्रियवैश्ययो रप्येवं ॥ गुरुणि पापे लघु लघु निच गुरु प्रायश्चित्तं न वाच्यम् ॥ पापगौरवं तु कामतः सप्रत्ययं साध्या समनुष्ठानादंडगौरवात्साति
 शयाच्च निंदार्थवादा लोका मर्हातिशयाच्च ज्ञातव्यम् ॥ लघुताप्येतद्विपर्ययेण ज्ञेया ॥ प्रायश्चित्तं यथोक्तमेव वाच्यम् ॥ नतुरन्नेह लोभादिनानुग्र-
 हः कार्यः ॥ तथा सति पापवृत्त रिसंक्रमेत् ॥ दुर्बले तु प्रष्टारिप्रथमं यथोक्तमुदाहृत्य तच्छ्रुत्वा नुसारेण श्रीष्मादिकाल हिमालयादिदेशानुसारेण
 चानुग्रहः कार्य एव ॥ एवं शिशु वृद्ध रन्त्री रोगिणामप्यनुग्रहः ॥ सोपियद्वर्णस्य यत्पापे यत्प्रायश्चित्तमुक्तं तत्पादन्यूनं तदर्थं तत्पादं वे निबलदेश-
 कालाद्यनुसारेण न ततो न्यूनम् ॥ तच्च बाल वृद्धातुर रन्त्रीणामर्धम् ॥ एकद्वित्रिधर्मत्वे पादमेव ॥ एवं च यत्र पादमेव प्रायश्चित्तमुपदिष्टं तत्रापि ना-
 नुग्रहः ॥ ॥ षोडशवर्षन्यूनो बालः ॥ अशीतिवर्षाधिको वृद्धः ॥ पूर्णषोडशवर्षस्य पूर्णं प्रायश्चित्तम् ॥ ऊनैकादशवर्षस्य पंचवर्षादूर्ध्वं पादप्राय-
 श्चित्तं ॥ द्वादशादा षोडशमर्धम् ॥ तदपि तत्त्रिंशदिभिः कार्यम् ॥ एवमतिरोग्यति वृद्धयोरपि पुत्रादिभिः ॥ पंचवर्षन्यूनस्य न पापम् ॥ शास्त्रोप-
 दिष्टं पूर्णं प्रायश्चित्तं विप्रस्यैव ॥ क्षत्रियविद् शूद्राणां तु पादपादहानिः ॥ कचिद्विशेषस्तु वाचनिकः ॥ तत्र जप होमादिरहितमेव शूद्रस्या ॥ अ-
 मंत्रक प्राणायामश्च ॥ यागाद्यनुष्ठानशीलानां जपादिकम् ॥ इतरेषां तप आदि ॥ नामधारक मूर्खनिर्धनानां तपः ॥ अनधीतानां च ॥ षोड-
 शवर्षाधिक ब्रह्मचारिणो द्विगुणं वानप्रस्थस्य त्रिगुणम् ॥ यतेश्चतुर्गुणम् ॥ स्वयमशक्तौ प्रतिनिधिद्वारा प्रायश्चित्तं कार्यम् ॥ अज्ञानाका

प्रा. शे.
२

मरुतेयदुक्तं कामकृतेतद्द्विगुणं कामतोभ्यासेचतुर्गुणं ॥ कामादिकृतेयदुक्तम् ॥ अकामादिकृतेतदर्थं योज्यम् ॥ कृतप्रायश्चित्तो गवांस्त्वयंतृणं
दद्यात् ॥ तच्चताः निःशंकं स्वयमेव भक्षयेयुः ॥ तदेनमंगीकुर्युः ॥ सचेदं पापं न पुनः करिष्यामीति प्रतिजानीयात् ॥ नोचेत्पुनः प्रायश्चित्ते यो-
ज्यः ॥ तत्र पापानि प्रकीर्णकजातिभ्रंशकरसंकरीकरणापात्रीकरणाभलिनीकरणोपपातकमहापातकानुपातकरूपानि विहितकरणेन्द्रिया-
नि ग्रहेभ्यो भवन्ति ॥ तत्र जातिभ्रंशकरादिगणितानि रिक्तं प्रकीर्णकम् ॥ जातिभ्रंशकराणितु ॥ विप्रपीडाकरणं अनाग्नेयमद्यलशुनादिघ्रा-
णं मित्रकौटिल्यं पुंसि मैथुनमेतानि जातिभ्रंशकराणि ॥ संकरीकरणानितु ॥ खराश्वोष्ट्रमृगहस्त्यजाविमीनमहिषाणामन्येषांच ग्राम्यार-
ण्यपक्षूनां वधः संकरीकरणानि ॥ अपात्रीकरणानितु ॥ निंदितेभ्यो धनादानं वाणिज्यं शूद्रसेवाकुसीदजीवनं असत्यभाषणमेतान्यपात्रीक-
रणानि ॥ मलिनीकरणानितु ॥ बहुधूमिकीटकयोर्जलस्थलजयोर्हत्यामद्यानुगतभोजनं बहुफलैधपुष्पस्तेयं अधैर्यमेतानि मलिनीक-
रणानि ॥ उपपातकान्याह ॥ गोवधः १ व्रात्यता २ स्तेयं ३ ऋणानपक्रिया ४ अनाहिताग्निता ५ अपण्यविक्रयः ६ परिवेदनं ७ भृतका-
ध्ययनाध्यापने ८ पारदार्यं ९ पारिवित्यं १० वार्धुष्यं ११ लवणविक्रयः १२ रन्त्रीशूद्रवितुक्षत्रवधः १३ अशुष्कद्रुमछेदनम् १४ निंदितार्थेपि जीव-
नं १५ नास्तिक्यं १६ व्रतलोपः १७ सुतविक्रयः १८ धान्यकुप्यपशुस्तेयं १९ अयाज्ययाजनं २० पितृमातृसुतत्यागः २१ तडागारामविक्रयः २२ कन्या-
दूषणं २३ परिवेदकयाजनं २४ नस्यकन्याप्रदानं २५ गुरोरन्यत्रकौटिल्यं २६ आत्मार्थपातकार्यक्रिया २७ मद्यरन्त्रीनिषेवणं २८ व्रतलोपः २९ रक्षाध्यायाग्निसु-

२

तानां त्यागः ३० बांधवत्यागः ३१ स्त्रिया हिंसया चोषधेन जीवनं ३२ हिंसकप्रवर्तनं ३३ द्यूतादिव्यसनं ३४ आत्मविक्रयः ३५ शूद्रप्रे-
ष्यता ३६ हीनसंख्यं ३७ हीनयोनिषेवणं ३८ अनाश्रमित्वं ३९ परान्नपुष्टता ४० असच्छास्त्राभिगमनं ४१ आकराधिकारः ४२ भार्यादिविक्र-
यः ४३ असत्प्रतिग्रहः ४४ निंदितान्नादनं ४५ नटादिकर्मकरणं ४६ भार्यात्यागः ४७ ॥ ॥ एतान्युपपातकानि ॥ ॥ महापातकानितु ॥
॥ ब्रह्महत्यासुरापानं विप्रस्वर्णस्तेयं गुरुतुल्यगमनं अब्दमेतच्चतुष्टयान्यतमसंसर्गइति महापातकानि ॥ शूद्रस्य मद्यपानस्थाने ब्राह्म-
णीगमनं ॥ महापातकसदृशान्यनुपातकानितु ॥ तत्र यागस्थनृपवेश्यवधः १ शरणागतवधः २ रजस्वलागभिषेयत्रिगोत्रस्त्रीणां वधः
३ अविज्ञातगर्भस्य सहृदश्च ४ गुरुविषये मिथ्याभिशंसनक्रोधोत्पादनमधिक्षेपोऽसकृन्मृत्यालीकनिर्बंधश्च ५ राजगाभिषेकशून्यं ६ गुरौ
महाद्वेषः ७ नास्तिक्याद्देदनिंदा ८ कुशारश्चाध्ययनेन वितंडवादेन चाधीतवेदानां नाशनम् ९ ॥ ॥ एतानि ब्रह्मवधसमानानि ॥ ॥ सुरापानस-
मानितु ॥ लशुनविदुराहच्छत्राकग्रामकुक्कुटपलांडुगृजनानां मत्स्यात्पंताभ्यासेन भक्षणं १ विप्रव्यतिरिक्तमित्रवधः २ गुरुविषये मिथ्या-
भिशंसनेनान्यथावादिष्यमन्यथाकर्तृत्वं कौटिल्ये वाङ्मनः कर्मणामनार्जवरूपं कौटिल्यं च ३ आत्मोत्कर्षार्थं राजकुलादावनुतभाषणं ४ रजस्व-
लामुरवचुंबनं कुटसाक्षं वेदत्यागवेदनिंदा कर्त्रोरिन्नभुक्तिरिति सुरापानसमानानि ॥ स्वर्णस्तेयसमानितु ॥ विप्रसंबंध्यश्चरत्नमनुष्यरश्मीधेनुह-
रणानिक्षेपहरणं चार्वाकसुवर्णमानादिति स्वर्णस्तेयसमन् गुरुतुल्यसमानितु ॥ दुहितृस्तुषाभगिनीषु भागिनेयीषु सगोतृदुहितृभगिनीषु स-

कामास्वाचार्यपत्नीतत्तनयाश्चशुषुपितृव्यश्चातृमातुलमातामहश्चोत्रियऋत्विगुपाध्यायमित्रशिष्यरिन्त्रियस्तत्कन्याश्चउदक्यानिक्षि
 मांप्रव्रजितांव्रतस्थांउत्तमब्राह्मणींसगोत्रांशरणागतंराजसरवींराजपत्नींसापत्नभगिनींस्तनधात्रींसरवींचगच्छन्पौत्रींदौहित्रींपतिव्रतां
 पितृसरवीं॥मातृभगिन्योःसरवींपितृमातृष्वसारंकुमारींअंत्यजांस्लेच्छुं॥पुत्कसींचगच्छन्गुरुतत्पगसमः॥अनुपातकानितु॥तथामातृ
 पितृयोनि संबंधासुगामीस्तेननास्तिकनिंदितकर्मभ्यास्यनिंदितकर्मत्यागीपतितात्यागिनःपतिताःपातकसंयोज्यकाश्चेतिइत्यनुपातकानि॥अ
 तिपातकानितु॥मातृगमनंस्वसृस्नुषयोगमनमित्यतिपातकानीतिगौडनिबंधेषु॥पापिनःपंचधा॥साक्षात्कर्तृनुग्राहकप्रयोजकानुमंत्रनिमित्त
 कर्तृभेदात्॥साक्षात्कर्तुः१पालनादिनोपकारकोनुग्राहकः॥२॥आज्ञापयिताभ्यर्थयितोपदेष्टाचप्रयोजकः३स्वार्थपरांर्थवानुमतिकर्तानुमंता४
 अनिमित्तभर्त्सननाडनधनहरणादिनाकोपंजनयन्तन्मरणेनिमित्तंभवेत्सनिमित्तकर्ता५एषूत्तरोत्तरमल्पदोषत्वंप्रायश्चित्ताल्पत्वंचबोध्य
 म्॥पापिनांप्रायश्चित्ताकरणेऽन्यजन्मनिदेहप्राप्तिः॥पापिनांप्रायश्चित्तोन्मुखत्वाद्यजन्मांतरभाविनःकर्मविपाकःकतिचिदुच्यंते॥अज्ञान-
 तोब्रह्महाश्चशूकरोष्ठाणांक्रमेणयोनिमेति॥सुरापःखरपुत्कसवेनानां॥स्वर्णरत्नेयीविदजातकुमिकीरपतंगपक्षिहिरन्त्रत्वचताम्॥स्वर्णरत्ने-
 यीऊर्णनाभकूलासतिरश्वांपशुपक्ष्यादीनांचद्यौचारिणांचहिरन्त्राणांपिशानानांसहरन्त्रशौयोनिंयातिगुरुतत्पगः॥तृणगुल्फलतानाक्र-
 व्यादानांभूरकर्मणांचातत्संयोगोचतद्वत्॥परस्त्रीहारीद्रव्यहारीचनिर्जलारण्येब्रह्मराक्षसाः॥अनध्यायाध्यायीदुष्प्रतिचाहीचसृगालः॥

अन्नरत्नयोः हर्ता अजीर्णव्याधिरतिदरिद्रो वा ॥ वेदवाक्वेदपुस्तकानां चोरो मूकः ॥ पत्रशाकयोर्मयूरः ॥ हेमरत्नानां हेमकारी पक्षी अतिदरिद्रो
 वा ॥ न्यासस्य अनपत्यो धनहीनश्च ॥ सुगंधानां छुच्छुंदरी ॥ धान्यानां मूषकः ॥ तिलानां तैलस्य च तैलपायी कीटः ॥ परस्वत्तनानां तिर्यक् अहुतं हवि
 रभ्रं हरन्वाश्वा अतिदुःखी वा ॥ यानं हरन् उष्ट्रः फलं कपी ॥ जलं जलप्लवः पक्षी मत्स्यो वा ॥ क्षीरं काको बलाको वा ॥ गृहोपस्करं गृहकारी कीटः ॥ मधुह
 रन्दं शकः कीटः ॥ मांसं गृध्रः ॥ गोंगोधासपी वा ॥ अग्निं बकः ॥ वरन्त्रं कुक्षीपतंगो वा ॥ रसं श्वा ॥ लवणं चीरी उच्चैः स्वरः कीटः ॥ तैजसं मंडली ॥ गोब्राह्म
 णदेवस्त्वं पांडुरोगी ॥ न्यासं काणोऽनपत्यो वा ॥ शय्यां क्षुपणकः ॥ शंखं शुक्तिं चाकपाली ॥ दीपं कौशिकः ॥ स्नेहं क्षयी ॥ पशुं परप्रेष्यः ॥ यद्हरति तत्तत्प्र
 कारको प्राणित्तिद्विकलो वा भवति ॥ ब्राह्मणी गामी निर्विजी ॥ मातरं रन्ध्रं वा गच्छन् वात दृषणः ॥ चांडालीं पुत्करसीं वा जगरः ॥ प्रव्रजितां मरुपि
 शाचः ॥ शूद्रां दीर्घकीटः ॥ सुवर्णं दरिद्रः ॥ राजरन्ध्रं पुंसकः ॥ गोंगच्छं मंडकः ॥ पिशुनो दुर्गंधनासिकः ॥ सूचको दुर्गंधास्यः ॥ देवब्राह्मणको शकः
 रवलतिः ॥ गरदाग्निदोऽन्मतो ॥ गुरुं प्रतिहंताऽपरमारी ॥ गोघ्नश्चांधः ॥ धर्मपत्नीं त्यक्त्वाऽन्यत्र प्रवृत्तः ॥ शब्दवेधी प्राणी ॥ कुंडाशी भगभक्षकः ॥
 स्त्रीपण्य जीवीषंठः ॥ कौमारदारत्यागी दुर्भगः ॥ मिष्टैकादशीयानरो वातगुल्मी वा ॥ अभक्ष्यभक्षको गंडमाली ॥ क्रूरकर्मारक्षसः ॥ मित्रधुकक्ष
 यी ॥ मातापित्रोरनृतवाक् सर्वलक्ष्मीः ॥ कूटसाक्षी उच्छिन्नजंघाचरणः ॥ विवाहविध्वकर्ता छिन्नोष्ठः ॥ विप्रावगोरणो छिन्नहस्तः ॥ चतुष्पथे विपसू
 त्रीऽसर्गे मूत्रकच्छी ॥ कन्यादूषकः षंठः ॥ ईर्ष्यालुर्मशकः ॥ पित्रादिविदमानो परमारी ॥ विद्याविक्रयी पुरुषो मृगः ॥ वेदविक्रायी द्विपी ॥ बहुया

जकोजलपूवः ॥ अथाज्ययाजकोवराहः ॥ अनिमंत्रितभोजीचायसः ॥ इतस्ततोभन्माजरिः ॥ कक्षचनदाहीखद्योतः ॥ दारकाचार्योसुरवदुर्ग
 धिः ॥ पर्युषिताशीकृमिः ॥ अदत्तादायीबिलीवर्दः ॥ मत्सरीभ्रमरः ॥ अग्न्युत्सादीमंडलकुष्ठी ॥ शूद्राचार्यः स्वपाकः ॥ वार्धुषिकोंगहीनः ॥ अपण्यवि
 क्रयीगृध्रः ॥ राजक्रोशकोगर्दभः ॥ मत्स्यवेधीगर्भवासी ॥ आचार्यभार्यागामीभगंदरी ॥ षट्काध्यापकोशरीरोगी ॥ तीर्थेसूत्राद्युत्सर्गकरश्चेत्यन्यवि-
 स्तरः ॥ स्त्रीणामप्येतद्दोषेषुतत्तज्जातीयस्त्रीत्वम् ॥ ॥ अथकच्छादिनिर्णयः ॥ ॥ दिनं विलंध्यरात्रौ सार्धयामाभ्यंतरे मितभोजनेनक्तव्रतम् ॥ त
 दशक्तौ गुंजाद्वयपरिमितरूप्यमाषकदानं ॥ तदभावेतन्मूल्यम् ॥ दिवारात्रमभोजनमुपवासः ॥ तदशक्तौ रूप्यमाषत्रयदानम् ॥ एकविप्रभोज-
 नंवा ॥ सहस्रगायत्रीजपंवा ॥ द्वादशप्राणायामोवा ॥ प्रायश्चित्ते संकल्पः ॥ अद्येत्यादिअमुकगोत्रोऽमुकशर्माऽमुककर्मजन्यपापक्षयका-
 मोनक्तव्रतं करिष्ये ॥ तदशक्तौ प्रतिनिधिरूपं द्वादशमंरौप्यमाषकं चंद्रदेवत्यममुकनामगोत्रायविप्रायाहंसंप्रददति ॥ इदंमूल्यं विष्णुदेवत्यमिति वासं
 कल्प्यदानं विप्रंचसंपूज्यद्रव्यमालभ्यसंप्रोक्ष्यदद्यात् ॥ प्राजापत्यंतु ॥ अहंप्रातरन्यहंसायंन्यहमध्यादयाचितम् ॥ अहंपरंचनाभीयात्प्राजापत्यः
 सउच्यते ॥ सायंद्वादशतिग्रासः प्रातःषड्विंशतिस्तथा ॥ अयाचितेचतुर्विंशतिः ॥ सायंद्वादशप्रातःपंचदशेतिवा ॥ ग्रासस्तु ॥ कुक्कुटां डप्रमाणो-
 यावान्चामुरवंप्रविशेत् अत्रशक्त्या व्यवस्था ॥ उपवासस्तु फलादिद्वारावाकार्यः ॥ अष्टैतान्यव्रतधानि आपो मूलं फलं पयः ॥ हविर्ब्रह्मणका
 म्याचगुरोर्वचनमौषधमित्युक्तेः ॥ परंतुपरिमितमेवेतिगौडा ॥ इदमपिनेत्यपरे ॥ यद्वाक्रमेणैकभक्तनक्तायाचितोपवासाः एवत्रिराष्ट्रतिः ॥

इदं षडुपवाससमम् ॥ तदशक्तौ पयस्विन्याधेनोर्दानम् ॥ तदभावे गोमूल्यम् ॥ गोमूल्यं तु ॥ गवामभावे निष्कं रथात्तदर्थं पादमेव वेति ॥ नि-
 ष्कं तु ॥ सुवर्णं चतुष्टयं समतोलितं रूढं निष्कम् ॥ रूढ्यपरिमाणे निष्कं सुवर्णं श्रित्वारइति याज्ञवल्क्यात् ॥ धेनुः पंचभिराढ्यानां मध्यानां त्रिपुरा-
 णिका ॥ कार्षापणैकमूल्यापि दरिद्राणां प्रकीर्तितेति षट्त्रिंशन्मते ॥ पंचभिः पुराणैरिति शेषः पुराणश्च ॥ षोडशमाषपरिच्छिन्नरजतम् ॥ कृष्ण-
 लातु ॥ रक्तिकारव्यगुंजापरिमिता कृष्णाला ॥ माषकं तु ॥ तद्व्यपरिमितं रूढं रूढ्यमाषकम् ॥ यद्वापणं षोडशकं पुराणः पुराण एव कार्षापणश-
 ब्देन कार्षिकशब्देन चोच्यते ॥ पणस्तु ॥ अशीतिरक्तिकापरिमितं ताम्रं अशीतिर्वराटिकावा ॥ ताम्रपण एव कर्षोच्यते ॥ रौप्यः पुराणो द-
 क्षिणस्यां पणैः पूर्वस्यामिति व्यवस्था ॥ वृषे षट्कार्षापणा देयाः ॥ पंचेति शूलपाणिः ॥ केवलं गोमूल्यं तु पुराणत्रयमुत्तमपक्षः ॥ द्वात्रिंशत्पणाम-
 ध्यमः ॥ एकपुराणो धम इति गौडाः ॥ दशकार्षापणा धेनोरश्वे पंचदशैव तु ॥ द्वात्रिंशत्पणिका गावोत्थं ह्वानतु हीनता ॥ इति तु प्रायश्चित्ता-
 तिरिक्तदक्षिणा प्रसंगेन धनवतो बोध्यम् ॥ प्रसंगात्स्वर्णमानव्यवस्थाप्युच्यते ॥ गुंजापरिमितं कृष्णाला पंचकं स्वर्णमाषः ॥ षोडशमा-
 पा अक्षरशब्देन सुवर्णशब्देन कर्षशब्देन विस्तशब्देन चोच्यंते ॥ सुवर्णश्रित्वारः पलं निष्कश्च ॥ दशपलानि धरणमिति मनुरस्मृतौ ॥ सा-
 ष्टशते सुवर्णाणि हेम्युरोभूषणे पले ॥ दीनारेपि च निष्कोरन्नीत्यमरः ॥ राजतः पुराणो धरण इत्युच्यते ॥ दशभिर्धरणैः राजतं शतमान-
 मित्युच्यते ॥ तदेव राजतं पलमप्युच्यत इति ॥ पलशतं तुला ॥ तुलाविंशतिकं भारः ॥ आचितौ दशभारः ॥ स एव शाकट इत्युच्यते ॥ धे-

प्राशो

५

नुमूल्यसमंमूल्यंभूधनधान्यवरञ्चस्वर्णरुप्यादिवादद्यात् ॥ गायत्र्ययुतजपोवाक्छ्रुस्थानेप्रत्यास्नायः ॥ गायत्र्याद्वादशाधिकसहस्रसंख्या-
कः ॥ समिहुतहविधान्यानामन्यतमस्य होमोवा ॥ तिलहोमस्तुसहस्रएवेतिकेचित् ॥ घृताहुतिशतद्वयंवा ॥ वेदसंहितापारायणंवा ॥ प्राणाग्राम
शतद्वयंवा ॥ द्वादशविप्रभोजनंवा ॥ एकपवासपूर्वकंद्वादशतिलपात्रदानंवा ॥ नीथेद्विशेनयोजनगमनंवा ॥ रुद्रैकादशिनीवा ॥ शिरःशोषणपूर्व
कंद्वादशसांगस्नानानिवाप्राजापत्यमेवक्वच्छ्रुः ॥ पादोनक्वच्छ्रुः ॥ द्वाहंप्रातर्द्वाहसायंद्वाहमद्यादयाचितम् ॥ द्वाहमुपवासइति ॥ अत्रचतुः
पणाधिककाषापणद्वयमशक्तौदेयम् ॥ एकभक्तायाचितोपवासपादौरेतदितिस्मृत्यर्थसारे ॥ क्वच्छ्रुः ॥ सायंप्रातस्तथैवेकंदिनद्वयम-
याचितम् ॥ द्वाहमुपवासः ॥ अयाचितोपवासपादाभ्यामितिस्मृत्यर्थसारे ॥ इदं सार्धंकाषापणसममितिगौडाः ॥ पादक्वच्छ्रुः ॥ ए-
कैकदिनक्रमेणादिनचतुष्टयम् ॥ इदंद्वादशपणसमंद्वदमेवशिशुक्वच्छ्रुः ॥ विप्रादिवर्णक्रमेणोपवासत्रयायाचितत्रयनक्तत्रयैकभक्तत्र-
यरूपाःपादक्वच्छ्रुःइत्यापरस्तंबः ॥ अयमेवातिक्वच्छ्रुः स्यात्पाणिपूरान्नभोजनैः ॥ अत्रयेषुनक्तादिदिनेषुभोजनंतेषुपाणिपूरान्नता ॥ नवाहमे-
कैकप्रासोत्यत्रिदिनमुपवासोतिक्वच्छ्रुःइतिमनुः ॥ अत्रप्राजापत्यत्रयमितिचतुर्विंशतिमते ॥ क्वच्छ्रुः ॥ पयसादिवसानेकविंशतिः
पयोऽत्रजलमातश्चसायंप्रातर्मध्याह्नेषुपेयम् ॥ द्विगुणोतिक्वच्छ्रुःएवक्वच्छ्रुःइतियमः ॥ तेनायंषट्प्राजापत्यसमः ॥ तसक्वच्छ्रुः
तु ॥ तसक्वच्छ्रुःचरन्विप्रोघृतक्षीरघृतानिलान् ॥ प्रतिव्यहंपिबेदुष्णं ॥ नसक्वच्छ्रुःस्नायीसमाहितः ॥ उष्णोदकान्निर्गतस्यवाधरयपानमु-

५

ष्णानिलपानं ॥ एतच्च गात्रपुरणमात्रपर्यंतम् ॥ उष्णादंगाराद्वा ॥ तत्र षट्पलमंबु ॥ त्रिपलं क्षीरं ॥ एकपलं घृतम् ॥ एष एव शीतैः शीतकृच्छ्रः
 अत्र धेनुत्रयमिति षट्त्रिंशन्मते ॥ अतिकृच्छ्रतमकृच्छ्रयो धेनुद्वयमित्यपराकं भवेदेवौ ॥ धेनुचतुष्टयमिति शूलपाणिः ॥ तसूक्ष्मीरघृतांबु
 नामैकैकं प्रत्येकं प्रत्यहं पिबेत् ॥ एकरात्रोपवासश्च तमकृच्छ्रमुदाहृतमिति ॥ अपरस्तमकृच्छ्रः ॥ अत्र काधेनुः ॥ पर्णकृच्छ्रं तु ॥ पर्णविंबुराजी
 वविल्वपत्रकुशोदकैः प्रत्येकं प्रत्यहं पीतैः पर्णकृच्छ्रमुदाहृतः ॥ एषां पक्षोदकैरित्यर्थः ॥ पर्णः पलाशः ॥ राजीवंपद्मम् ॥ अयं पंचाहसाध्यः ॥
 सार्धोपवासद्वयतुल्यः ॥ त्रिरात्रोपवासांते पलाशादिपंचकक्षाथोदकपानेपरः पर्णकृच्छ्रः ॥ चतुर्दश्यामुपोष्य परेद्युः पूर्णिमायां पंचगव्य-
 पानेन ब्रह्मकूर्चः ॥ पंचगव्यप्रमाणानुगतिलंगोमूत्रं कृष्णचर्णायाः ॥ श्वेतायाश्चैव गोमयम् ॥ पयश्च ताम्रवर्णाया रक्ताया गृह्यते दधि ॥ क-
 पिलाया घृतं ग्राह्यं सर्वकापिलमेव वा ॥ मूत्रमेकपलं दद्यादंगुष्ठार्धं तु गोमयम् ॥ क्षीरं सप्तपलं दद्याद्दधि त्रिपलमुच्यते ॥ घृतमेकपलं दद्यात्पल-
 मेकं कुशोदकम् ॥ एतच्च गायत्र्या गोमूत्रमित्यादिसमंत्रकं कार्यम् ॥ पंचगव्यपानं च भोजनस्थाने ॥ अत्रार्धाधेनुः ॥ अत्र होमोप्यस्ति ॥ पंचग-
 व्यहोमश्च सप्तपत्रैराच्छिन्नाग्नेः कुशैरिरोवती इदं विष्णुर्मानस्तोकैर्विंशतीं क्रग्भिः कार्यः ॥ हुतशेषं प्रणवेनालोड्य प्रणवेन गृहीत्वामध्यमपलाश-
 पत्रेण स्वर्णपात्रेण ताम्रपात्रेण वा ब्रह्मतीर्थेन पिबेत् ॥ एष द्विरात्रः सांतपनकृच्छ्र इति स्मृत्यर्थः सारं ॥ पराकस्तु द्वादशरात्रोपवासः ॥ अत्र पंचधे-
 नव इति शूलपाणिः ॥ द्वादस्य पराकं भवेदेवौ ॥ तिरश्च इति षट्त्रिंशन्मतम् ॥ सौम्यकृच्छ्रस्तु ॥ पिण्याकाचामतक्रांबुसक्तूनां प्रतिवाससम् ॥ एकरा-

भा.शे.
६

त्रोपवासश्चसौम्यकृच्छ्रोयमुच्यते ॥ पिण्याकंतिलपिंडः ॥ आचामओदनरत्रावः ॥ तक्रंजलंसक्तवश्चक्रमेणपंचदिनेषु ॥ षष्ठेहन्युपवासः ॥
अत्रैकाधेनुरितिकेचित् ॥ अर्धोचिता ॥ पिण्याकंसक्तवस्तक्रंचतुर्थेहन्यभोजनं ॥ वासौचैदक्षिणांदद्यादित्यपरःसौम्यकृच्छ्रः ॥ अत्रोभयत्रप्रा
णायानामात्रनिर्वाहक्षमंपिण्याकादिग्राह्यम् ॥ पिण्याकादीनांपंचानांप्रत्येकं त्रिरात्रोपयोगाभ्यासे पंचदशदिनस्तुलापुरुषः ॥ पिण्याकादिपंचा
नां एकैकदिनोपयोगोत्तरं त्रिरात्रमुपवासेऽष्टदिनसाध्यस्तुलापुरुषः ॥ एषांपंचानामेकैकस्यन्यहभोजनेन्यहंद्वयंवायुभक्षणेचैकविंशतिरात्र-
साध्यसः ॥ वारणकृच्छ्रस्तु ॥ मासंपरिमितसक्तूदकपानेवारणकृच्छ्रः ॥ श्रीकृच्छ्रस्तु ॥ न्यहंपिवेतुगोमूत्रंन्यहंवैगोमयंपिवेत् ॥ न्यहंयावकमे-
षःश्रीकृच्छ्रः ॥ यावककृच्छ्रः ॥ यवानामप्सुसाधितानांसमरात्रंपक्षमासंवाप्राशनेयावककृच्छ्रः ॥ जलकृच्छ्रस्तु ॥ अनशनोजलस्थोऽहोरात्र-
स्त्रिपेदेपजलकृच्छ्रः ॥ उदकसक्तूनांमासाभ्यवहारेणापरः ॥ बिल्वैर्वाफलकैर्वापिपद्माक्षैरथवाशुभैः ॥ मासाशनैश्चश्रीकृच्छ्रः कथ्यतेचह्रिजोत्तमैः
॥ वज्रकृच्छ्रस्तु ॥ गोमूत्रयावकपानेएकोवज्रारव्यःकृच्छ्रः ॥ ॥ इतिकृच्छ्रनिर्णयः ॥ ॥ अथसांतपनानि ॥ ॥ पूर्वद्युःपंचगव्यमात्राशनंपरेद्युरु
पवासइतिद्वैरात्रिकंसांतपनं ॥ एतदशक्तावेकःपुराणः ॥ यतिसांतपनंतु ॥ पंचगव्यंन्यहाभ्यस्तंयतिसांतपनंरश्मृतम् ॥ अत्रचतुर्थउप-
वासः ॥ अत्रापिहोमः ॥ पंचगव्योपवासाःपंचषष्ठउपवासइतिषडहःसांतपनम् ॥ महासांतपनस्तु ॥ गोमूत्रंगोमयंक्षीरंदधिसर्पिःकुशो
दकं ॥ एतेषांमध्येक्रमेणैकैकंप्रत्यहंपीत्वाएकरात्रोपवासेसमाहसाध्योमहासांतपनः ॥ अत्रधेनुद्वयं ॥ इतरेषुप्रागुक्तसांतपनेषुसाहं गौरि

६

तिषट्त्रिंशन्मते॥ प्रथमउपवासस्ततः॥ क्रमेणतेषांषण्णांपानमितिप्रांचः॥ गोमूत्रगोमयक्षीरदधिसर्पिषांक्रमेणैकैकरस्यत्र्यहंत्र्यहम
 पयोगेपंचदशान्हिकंतत्॥ षण्णामेकैकमेतेषांत्रिरात्रमुपयोजयेत्॥ त्र्यहंचोपवसेदंत्यमित्येकविंशतिरात्रंसाध्यमेतत्॥ एतान्येवतुपेयोनिर्दे
 कंतुद्वहंद्वहं॥ अतिसांतपनंत्वेतत्॥ इतिद्वादशारात्रसाध्यम्॥ ॥ इतिसांतपनानि॥ ॥ अथचांद्रायणानि॥ ॥ पिपीलिकामध्यचांद्राय
 णंतु॥ एकैकंहासयेत्सिंदुं कृष्णशुक्लेचवर्धयेत्॥ उपस्पृशंस्त्रिषवणमेतच्चांद्रायणंस्मृतम्॥ कृष्णप्रतिपद्यस्यारंभः॥ कृष्णप्रतिपदिचतु
 र्दशग्रासान्प्रसित्वाततएकैकंहासित्वाचतुर्दशामेकंप्रसित्वाऽमायामुपोष्येयुनःशुक्लप्रतिपदमारभ्यपूर्णिमांतंयावद्वर्धयेत्॥ ग्रासश्च
 मयूरांडममाणः॥ आद्रमिलकप्रमाणोवा॥ ॥ इतिपिपीलिकामध्यं॥ ॥ यवमध्यचांद्रायणंतु॥ ॥ एवमेवविधिंकृत्स्नमाचरेद्यवमध्यके
 ॥ शकृपक्षादिनियतंचरेच्चांद्रायणव्रतम्॥ अत्रशुक्लप्रतिपदादिग्रासवृद्धिःपूर्णिमांतंततोहासोऽमांतः॥ अनयोरष्टधेनवः॥ दृषभसहिता
 चात्रगौर्दक्षिणा॥ सार्धसप्तधेनवइतिशूलपाणिः॥ इदमतिधनिनः॥ निधनस्यतुप्राजापत्यत्रयमित्येके॥ अत्रैकादश्यादिव्रतलोपोनदोषा
 वहः॥ यतिचांद्रायणंतु॥ अष्टावहोसमंभीयात्सिंदान्मध्यंदिनेस्थितः॥ नियतात्माहविष्याशीयतिचांद्रायणंस्मृतम्॥ मासमितिशे
 षः॥ एतत्प्राजापत्यचतुष्टयसममितिबृहद्विष्णुः॥ शिशुचांद्रायणंतु॥ चतुरःप्रातरभीयात्सिंदान्विप्रःसमाहितः॥ चतुरोऽस्तमितेसूर्ये
 शिशुचांद्रायणंस्मृतम्॥ ऋषिचांद्रायणंतु॥ ऋषीन्भीयात्सिंदान्समंभीयान्नियतात्माहव्रतः॥ हविष्यान्नस्यवैमासमृषिचांद्रायणंस्मृतं-

प्राशो

७

म् ॥ अनुपदोक्ताभ्यां किंचिदधिकद्विगुणमेतत् ॥ अनुपदोक्तयोश्चतुष्टयधेनुदानमिति शूलपाणिः ॥ यत्तु क्रविणा चांद्रायणे पितावदेवेत्युक्तम् ॥ यच्चान्ये धेनुत्रयमित्युक्तं तत्रोपपत्तिश्चित्या ॥ ॥ सोमायनव्रतं तु ॥ ॥ गोक्षीरं सप्त रात्रं तु पिबेत् स्तनचतुष्टयात् ॥ स्तनत्रयात् सप्त रात्रं सप्त रात्रं स्तनद्वयात् ॥ स्तनात्तथैव षड्रात्रं त्रिरात्रं वायुमुष्मवेत् ॥ एतत्सोमायनं नाम व्रतं कल्मषनाशनम् ॥ प्रतिदिनं संख्या नियमानादरेण मासत्रयम् ॥ चत्वारिंशदधिकशतद्वयग्रासानां पंचविंशत्यधिकं शतद्वयग्रासानां वाऽशने पिचांद्रायणम् ॥ आद्यद्वयातिरिक्तचांद्रायणानां दिनांतरे प्रारंभेन प्रतिपद्येवेति नियमः ॥ ॥ इति चांद्रायणानि ॥ ॥ पंचगव्यपरिमाणं तु ॥ गोशकृद्विगुणं मूत्रं घृतं विद्या चतुर्गुणम् ॥ क्षीरमष्टगुणं प्रोक्तं पंचगव्ये तथा दधीति ॥ तथाऽष्टगुणमिति प्रांचः ॥ ॥ गोमूत्रमाषकाण्यष्टौ गोमयस्य तु षोडश ॥ क्षीरस्य द्वादश प्रोक्ता दध्नः पंचदशेति च ॥ मूत्रवहुतस्य ॥ कुशोदकसाहित्यं चात्रेत्यन्ये ॥ दधिनिदशमाषाः ॥ कुशोदके तदर्धेति स्मृत्यर्थसारे ॥ तान्मवर्णाया गोमूत्रम् ॥ श्वेताया गोमयम् ॥ पीतायाः क्षीरम् ॥ नीलायाः दधि ॥ कृष्णायाः सर्पिरिति च ॥ तच्च प्रणवेनात्हत्य तेनैवालोडयतेनैवादायतेनैव पिबेदित्युक्तं ॥ वक्ष्यमाणप्रायश्चित्तेषु सामान्यतो व्रतशब्दो गोमूत्रयावकाहारपरः ॥ दिनरात्रिशब्दौ तद्वचनावेव ॥ उपवासाभिव्याहारे त्वहोरात्रवचनौ अहः शब्दश्चाहोरात्रपर इति किंचिद्व्यवस्थोक्तम् ॥ मासोपवासे पंचदशप्राजापत्यानि ॥ तथा कृच्छ्राब्दं त्रिंशद्देनुसमं ॥ गोमूत्रपाचितयावकरस्य मासं पाने द्वादशप्राजापत्यानि ॥ पाकोत्तरमीषद्गोमूत्रयुक्तपाने कृच्छ्रद्वयमात्रं त्रिंशन्नैर्दशोपवासास्तत्र कृच्छ्रचतुष्टयं

७

उपवासस्थाने एकोविप्रो भोज्यः ॥ शक्तेन द्वौ सहस्रत्रयात्रिजपो वा ॥ द्वादशप्राणायामावा ॥ द्वादशवार्षिकादिषु द्वादशदिनैरेकैकप्राजापत्यकल्पना ॥ अतए
 वचतुर्विंशतिमते ॥ कृत्वा र्वाक् ब्रह्महत्यायाः षडब्दं कृच्छ्रमाचरेत् ॥ प्रत्यान्नायोगवां देयः साशीतिर्धनिनां शतम् ॥ तथाऽद्वादशलक्षणां गायत्रीं वाज
 पेद्बुध इति ॥ गायत्र्यास्तु जपेत्कोटिं ब्रह्महत्यां व्यपोहतीति ॥ द्वादशाब्दसमकक्षं न प्रत्यान्नाय इति बोध्यं ॥ त्रैमासिके सार्द्धं समप्राजापत्यानि ॥ मासिके
 व्रते सार्द्धं प्राजापत्यद्वयं ॥ मासं पंचगव्यपानेन व्येवं ॥ षडुपवासे व्येकं प्राजापत्यं ॥ मांसपयोव्रते सार्द्धं प्राजापत्यद्वयं दृषभैकादशगोदानसहितत्रिसत्रोपवासा
 त्मकगोवधव्रते सार्द्धं कादशत्रैमासिकगोवधव्रते सार्द्धं सप्तेति स्मृत्यर्थसारे ॥ योगीश्वरोक्तमासिकव्रते त्रीणितत्सममेकं चांद्रायणं चेति मिताक्षरा ॥ यत्तु
 ब्रह्मवधोक्तद्वादशवार्षिकेऽशीत्युत्तरशतधेनवस्तावंति प्राजापत्यानि वेति प्रांचस्तत्प्रागुक्तचतुर्विंशतिमतविरुद्धमित्येके ॥ अथ कृच्छ्रस्थाने तीर्थ
 प्रत्यान्नाया उच्यंते ॥ भागीरथ्यां स्नानं षष्ठियोजनागतस्य षडब्दकृच्छ्रसमा ॥ अत्र यात्रा योजनं द्वादशयोजनस्यार्द्धकृच्छ्रः वृद्धिः ॥ एकयोजनागतस्य
 मध्ये पर्वतादिव्यवधाने कृच्छ्रत्रयतृतीयम् ॥ तृतीयां शाधिकक्रोशादागतस्य भागीरथ्यां विध्युक्तस्नाने एककृच्छ्रः ॥ प्रयागे द्विगुणं गंगाद्वारे गंगासाग
 रसंगमे चैवम् ॥ वाराणस्यामगणितम् ॥ वाराणस्यां पातकं न प्रविशति ॥ सर्वत्र यात्राभाषाभेदकृतदेशांतरविषये महापर्वतव्यवधाने महाव्यवधाने च क्र
 मेण द्वादशाष्टचतुर्योजनन्यूना षट्चतुर्द्वियोजनन्यूना वा ॥ विंशतियोजनागतस्य यमुनासरस्वत्योः स्नानमब्दसमम् ॥ अब्दद्वयसममित्यन्ये ॥ मथु
 राद्वारवत्यो द्विगुणम् ॥ प्रभासे व्येवम् ॥ दृषद्वतीशतद्रुविपाशावितस्ताशरावती मरुद्व्याऽसिक्री मधुमती पयस्विन्यादिषु देवनदीषु स्नानं त्रिंश-

प्रा.शे.

८

द्योजनागतस्याब्दसमम् ॥ पंचदशयोजनागतस्येत्यन्ये ॥ चंद्रभागावेत्रवतीशरयूगोमतीदेविकाकौशिकीमंदाकिनीपुनः पुनापूर्णापुण्याबाहुदा-
वारुणीगंडव्यादिदेवनदीषुद्वादशयोजनागतस्य षोडशकृच्छ्राणि ॥ एतासांपरस्परसंगमे द्विगुणं ॥ त्रिगुणमित्यन्ये ॥ अन्यासुसमुद्रगासुनदीषु-
द्वादशयोजनागतस्य षट्कृच्छ्रसमम् ॥ महानदेषुनद्यर्धम् ॥ शोणनदेगंगार्द्धसमम् ॥ पुष्करेप्रयागसमम् ॥ सन्निहत्यांनर्मदायांचतुर्विंशतियो-
जनागतस्यचतुर्विंशतिकृच्छ्रसमम् ॥ कुक्षिकासंगमेद्विगुणम् ॥ शुक्तीर्थेचतुर्गुणम् ॥ गोदावर्याषष्ठियोजनागतस्यत्र्यब्दसमम् ॥ वंजरा
प्रणितयोर्नर्मदावत् ॥ पूर्णायांयोजनार्द्धकृच्छ्रः ॥ कृष्णावेणीतुंगभद्रयोः प्रतियोजनंकृच्छ्रं ॥ पंपायांद्विगुणम् ॥ हरिहरेत्रिगुणम् ॥ कुल्याः
स्नानेनत्रिरात्रोपवासफलदाः ॥ अल्पनद्यःकृच्छ्रफलदाः ॥ नद्योद्विकृच्छ्रफलदाः ॥ उक्तान्यसर्वतीर्थेषुरामक्षेत्रश्रीरिंगादिक्षेत्रेषुयोजनसंख्ययाकृ-
च्छ्रसंख्याएकयोजनादिषट्पयोजनगताःस्त्रवत्यः कुल्याः ॥ द्वादशयोजनगा अल्पनद्यः चतुर्विंशतियोजनगानद्यः ॥ तदधिकगामहानद्यः
समुद्रगाश्च ॥ उपवाससहितंनदीस्नानंकृच्छ्रसमम् ॥ योजनादयगिपि ॥ शुनीगर्दभीचांडालीशूद्रीकृष्णानद्यः ॥ पापनद्यश्चवर्ज्याः ॥ सर्वत्रस-
मुद्रस्नानंदर्शकार्यम् ॥ देवतासमीपेसरः सरिन्नदीसंगमेषुचसदाकार्यम् ॥ समुद्रस्नानेपंचदशयोजनागतस्यपंचदशकृच्छ्राणिइत्या-
दिस्मृत्यर्थसारेविस्तरः ॥ परार्थगतातीर्थषोडशांशंलभेत् ॥ प्रसंगेनगतार्द्धफलम् ॥ अनुषंगेणतीर्थप्राप्यस्नानेस्नानफलमेवयात्रोफलम् ॥ पितृ-
महभ्रातृमातामहपितृव्यमातुल्यशुरपोषकाथंगुर्वीचार्योपाध्यायाथंतेषांपत्यर्थंपितृष्वसृमातृष्वरत्नर्थंस्नात्वारचयमष्टमांशंलभते ॥ पित्रोर-

८

र्थे कुर्वन् पुत्रश्चतुर्थांशम् ॥ दंपती च सपत्न्यश्च लभन्ते र्थं मिथः फलम् ॥ अर्थिना वचनफल-हासः ॥ कर्कादौ मासद्वये निरंतरं रजस्वला नयः ॥
 ॥ तारचपि गोमती चंद्रभागा सिंधुर्नर्मदा शरयूश्च त्रिरात्रम् ॥ वापी कूपतडागादिषु स्थितपुराणोदकेषु त्रिरात्रम् ॥ सरस्वती गंगायमुनादयो
 न कदापि रजस्वलाः ॥ अथ व्रतांगभूता धर्मायमानियमाश्च ॥ ब्रह्मचर्ये दयाक्षांतिर्दानं सत्यमकोटिल्यस्तेयमहिंसा माधुर्यं दमश्चेति दशाय-
 माः ॥ स्नानं मौनोपवासे ज्यास्वाध्यायोपस्थनिग्रहगुरुशुश्रूषा शौचाक्रौधाप्रमादताडिति नियमादशः ॥ ॥ अथ प्रायश्चित्तपूर्वाहकृत्यम् ॥ ॥
 केशनखादिवपनं कृत्वा स्नात्वा घृतं प्राश्य प्रदो गृहाद्द्विर्ब्रतकालसंख्योल्लेखपूर्वकं संकल्प्यः कार्यः ॥ वपनं च महापातकगोवधातिरिक्ते वि-
 द्द्विप्रचूपयोः सधवस्त्रीणां नास्ति ॥ तत्र सधवानां सर्वाङ्के शान्तसमुद्भूत्यङ्गुलच्छेदनमेव तत् ॥ तीर्थेष्वप्यासामेवमेव ॥ विधवानां सर्वव-
 पनम् ॥ केशधारणेच्छायां द्विगुणितं कार्यम् ॥ तत्र दक्षिणापि द्विगुणा ॥ वपनं च दिनत्रयसाध्यव्रतं नखरोमच्छेदनमात्रम् ॥ षट् दिनसा-
 ध्येशमश्रुणोपि ॥ नवदिनसाध्येशिरवावर्ज्यम् ॥ तदूर्ध्वं शिरवम् ॥ त्रिषट् दिनयोः स्त्रीणां नैव तत् ॥ धेनुदानादावप्येवं विशेषकृत्यः ॥
 अस्य नैमित्तिकत्वात् सदा बह्वशिरवेनेत्यनेनाविरोधः ॥ ॥ प्रायश्चित्तेतिथयः ॥ ॥ प्रायश्चित्तं चाष्टमीचतुर्दश्योर्नकार्यम् ॥ चतुर्दश्यां सं-
 कल्प्यामायां कार्यमिति शिष्टाः ॥ तत्र पापं द्विविधम् ॥ रहस्यं प्रकाशं च ॥ कर्तव्यतिरिक्तैरज्ञातदोषं रहस्यं ॥ तत्र रहस्ये प्रायश्चित्तम् ॥ प्र-
 कीर्णकादिषु पञ्चविंशतिः प्राणायामाः ॥ उपपातकेशतम् ॥ अनुपातकेशतम् ॥ अतिपातकेशतम् ॥ महापातकेशतम् ॥

प्रा.शो.

९

महापातके चतुःशतं ॥ सर्वत्राभ्यासे द्विगुणम् ॥ मत्यात्रिगुणम् ॥ मत्याभ्यासे चतुर्गुणम् ॥ यद्वा गायत्र्या लक्षजपो महापापे ॥ पादो न लक्षजपो अतिपा-
तके ॥ अर्धलक्षमनुपातके ॥ पादलक्षमुपपातके ॥ तदर्धार्द्धप्रकीर्णकादिषु ॥ अत्राप्यभ्यासादौ द्वैगुण्यादियोज्यम् ॥ अन्यान्यपि महापातकादिषु रहस्य
प्रायश्चित्तानि विस्तरेण निबन्धेभ्यो ग्राह्याणि ॥ अविद्वान्मुखान्तरेण व्याजात्प्रायश्चित्तं ज्ञात्वा रहसिचरेत् ॥ विद्वान्स्वयमवज्ञात्वा चरेत् ॥ दश-
लक्षगायत्रीजपः ॥ सर्वपापप्रायश्चित्तम् ॥ सर्वेषामेव पापानां संकरे समुपस्थिते ॥ शतं सहस्रशोभ्यस्ता गायत्री पावनं महदिति स्मरणात् ॥
भस्माच्छुनो भस्मशयानारुद्रजापी सर्वपापान्मुच्यते ॥ स चैकादशवारम् ॥ सर्वशब्देन महापातकातिरिक्तं ग्राह्यमिति केचित् ॥ महापाप-
न्यपीत्यपरे ॥ पुरुषसूक्तं प्रत्यहं षोडशकृत्योजयन् मासेन गुरुतत्यादेरपि शुद्धेत् ॥ एवं पवमानजपाद्यमर्षणसूक्तजपादयोऽन्यतो ज्ञेयाः ॥ अ-
त्राहारविशेषानुक्तौ पयः प्रभृतयः ॥ शिलोच्चयादयो माधादयश्च देशकालौ ॥ अथ रिक्तेषु व्याहृतिभिराचमनम् ॥ एवं रज्यापनानुतापाध्याय-
नान्यपि पापनाशकानि ॥ रज्यापनं सभासु पुण्यस्थानेषु च स्वपापकथनपूर्वकमात्मनिन्दनम् ॥ अध्ययनं वेदवेदांतादेश्च ॥ उपदिष्टप्राय-
श्चित्तेष्वेतदंगं स्वतंत्रम् ॥ अन्यथा तद्विधिरफलः स्यात् ॥ कृते पापेऽनुतापो वैयस्यपुंसः प्रजायते ॥ प्रायश्चित्तंतु तस्यैकं हरि संस्मरणं पर-
म् ॥ प्रातर्निशितथासंध्यामध्याह्नादिषु संस्मरन् ॥ नारायणमवाप्नोति सद्यः पापक्षये नर इति विष्णुपुराणे ॥ अत्र केचित् ॥ अनेन स-
र्वविधसर्वपापप्रणाशो भवत्येव ॥ इह व्यवहार्यता तु अतिप्रसंगनिवारणाय मन्वादिप्रायश्चित्तेरेव ॥ रागद्वेषादिकलुषितहृदयतया तत्रावि-

९

श्वासवतो जनान् प्रतिसं व्यवहार्यता सिद्धये वातदुपदेश इति प्राहुः ॥ गंगास्नानं सर्वविधं सर्वपापप्रणाशकम् ॥ चांद्रायणसहस्रं तु यश्चरे
 त्कायशोधनम् ॥ पिबेद्यश्चापि गंगां भः समौ स्यातां न वा समौ ॥ भवन्ति निर्विषाः सर्पा यथा ताक्ष्यस्य दर्शनात् ॥ गंगाया दर्शनात्तद्वत्सर्वपापैः प्र-
 मुच्यते ॥ इत्यादि महाभारतादिवचनेभ्यः न चैतान्यर्थवादाः ॥ स्नानमात्रेण गंगायां पापं ब्रह्मवधोद्भवम् ॥ दुराधर्षकथं याति चिंतयेद्यो वदेदपि
 ॥ तस्याहं प्रददे पापं ब्रह्मकोटिवधोद्भवम् ॥ स्तुतिवादिमिमं मत्वा कुंभीपाकेषु जायते ॥ आकल्पं नरकं भुङ्क्ता ततो जायेत गर्दभ इति ॥ भविष्यकौ-
 म्यदिभ्यः ॥ पापानां पापहं त्रीत्वं स्वर्गमोक्षैकहेतुता ॥ स्वभाव एव गंगायाः शैत्यं शीतरुचेर्यथा ॥ न गंगा सह शंतीर्थं न देवः केशवात्परः ॥ ब्रा-
 ह्मणेभ्यः परं नास्तीत्येवमाह पितामहः ॥ सर्वकृतयुगे तीर्थं त्रेतायां पुष्करं स्मृतम् ॥ द्वापारे तु कुरुक्षेत्रं कलौ गंगैव केवलम् ॥ गंगा कलियुगे स्मृ-
 तेति पाठांतरे ॥ येनाकार्यं शतं कृत्वा कृतं गंगैव सेवनम् ॥ तत्सर्वं तस्य गंगां भोदहृत्य गिरिवेधनमित्यादिवचनान्यनुसंधेयानि ॥ कलियुगे-
 इत्थं पापनाशसामर्थ्यं गंगाया एव ॥ न तु पुष्करादीनाम् ॥ त्रेतादौ तु पापस्याल्पत्वात्तन्नाशसामर्थ्यं तेषामपीति सर्वं कृतयुग इत्यस्य ता-
 त्यर्थम् ॥ ॥ अथ सर्वप्रायश्चित्तविधिः ॥ ॥ तत्र महापातकाद्वर्चिनेषु बहुविधेष्वज्ञानकृतेषु प्रतिनिमित्तं कर्तुं अशक्तौ सर्वप्रा-
 यश्चित्तं षडब्दं अत्यंतगुणवृत्तौ विरक्तस्य ॥ अभ्यासे द्विगुणम् ॥ मत्यान्निगुणम् ॥ मत्याभ्यासे चतुर्गुणम् ॥ अत्यंताभ्यासे निरंतराभ्यासे वा
 पंचगुणम् ॥ बहुकालाभ्यासे षड्गुणम् ॥ उपपातकमारभ्यावर्चिनेषु पापेष्वज्ञानकृतेषु प्रतिनिमित्तं कर्तुं अशक्तौ द्व्यब्दं प्रायश्चित्तम् ॥ अभ्या

सादौ प्राग्वत् ॥ प्रकीर्णकेषु तादृशेषु तादृशस्य एकाब्दम् ॥ अभ्यासादौ प्राग्वत् ॥ क्षुद्रपापेषु तादृशेषु तादृशस्य कृच्छ्रानि कृच्छ्रं चांद्रायणा-
 नि ॥ तत्स्थाने द्वादशकायानि वा ॥ अभ्यासादौ प्राग्वत् ॥ चतुष्टयमिदं चोत्तमस्य मध्यमस्य मध्यमस्य द्विगुणम् ॥ अधमस्य त्रिगुणम् ॥ द्वाद-
 शाब्दं द्विगुणम् ॥ महापातकावधिसकलपापप्रायश्चित्तमिति ॥ सर्वत्रानुक्तनिष्कृतौ कृच्छ्रं चांद्रायणानि समस्तव्यस्तरूपेण योग्यतया-
 योज्यानि ॥ क्षुद्रेषु पापेषु द्वादशषट्त्रिंशद्वा प्राणायामाः ॥ रन्त्रीशूद्राणाममंत्रकास्ते ॥ पुरुषाकारहतकाशयदानानि वा ॥ मौनलोपेषु विष्णु-
 स्मरणम् ॥ अथ प्रकाररूपेषूद्देशक्रमेण प्रकीर्णप्रायश्चित्तान्युच्यन्ते ॥ रवरेणोष्ठेण वायुक्तं यानमारुत्या ध्वगंतानग्रस्वापीनग्रतयाऽन्न-
 भोक्तादिवास्वदारगामीचसचैलस्नानपूर्वकं प्राणायामेन शुद्ध्येत् ॥ अमत्यास्नानमात्रम् ॥ अभ्यासे प्राणायामचतुष्टयम् ॥ चतुरधिका-
 भ्यासे एकउपवासः ॥ अत्यंताभ्यासे त्रिरात्रम् ॥ साक्षात्स्वरोष्ठारोहिणां द्विगुणम् ॥ गुरुत्वं कृत्यहीनपुरुषं प्रयोज्य हुंकारपूर्वकं छलवादैर्वि-
 प्रनिर्जित्य वस्त्रेणापि वा विप्रस्य कंठबन्धने तृणेनापि वा तस्य ताडने गुर्वदिकं शीघ्रं न त्वाविगतकोपं कृत्वा नक्तं भुंजीत ॥ उपवसेदिति स्मृत्य-
 र्थसारे ॥ अभ्यासे त्रिरात्रम् ॥ गुरुदेवविप्रान्चार्यमातृपितृनरेंद्राणां प्रतिष्ठीवने अतिवादे आक्रोशनेऽतिक्रमेपैशूत्ये च जिह्वां दहेद्विरण्यं द-
 द्यात् ॥ अभ्यासे सहरत्रगायत्रीजपः ॥ अमत्या तु प्राजापत्यं कृत्वा स्नात्वा गुरुप्रसादनात्पूतो भवति ॥ शूद्रस्य विप्रानि क्रमादौ समरात्रमभो-
 जनं ॥ क्षत्रियातिक्रमे एकउपवासः ॥ विभ्रं हंतुं दंडोद्यमने कृच्छ्रः ॥ इदमेवावगुरणम् ॥ दंडनिपातनेति कृच्छ्रः ॥ अभ्यंतररक्तेत्वक्भेदे वा कृच्छ्रः

अस्ति भेदेनेति कृच्छ्रः ॥ अंगकर्तने पराकः ॥ केचित्तु दंडोद्यमननिपातनरुधिररत्रावेतु अर्धकृच्छ्रकृच्छ्रातिकृच्छ्राणि ॥ अन्ये पादकृच्छ्राद्विकृच्छ्रकृच्छ्राप्याहुस्तेषां कामाकामभेदेन व्यवस्था ॥ अंगच्छेदने दशगोदानम् ॥ कामतो द्विगुणम् ॥ अत्र यद्यपि शोणितनिपातनयोः क्रमेण निपातनावगुरणे आवश्यकेतथापि तन्निमित्ते प्रायश्चित्ते पृथक् भवतः ॥ तयो रवश्यं भावित्वेन तदभ्यंतरवर्तित्वात् ॥ यत्र पुनर्निमित्तानां नांतर्भाव नियमस्तत्र पृथक् भवत्येव ॥ यथा पर्वणि परभार्यारजस्वलां तैलाभ्यक्तो दिवा गच्छति जले इति ॥ विप्रस्य पादप्रहारे उपोष्य रन्नात्वा प्रणिपत्य प्रसादनम् ॥ पादेन स्पर्शेन प्रसादनमेव ॥ अप्सु चाग्रौ च आर्तस्य विष्मूत्राद्युत्सर्गसंचैलं स्नानपूर्वकं गोस्पर्शः ॥ मत्यान्तूपोष्य संचैलं रन्नायात् ॥ कामतोऽभ्यासे उपवासत्रयम् ॥ इदमापः प्रवहते त्यस्य गायत्र्या वाजपश्वे ॥ अनापदि त्रिषणवस्नानं त्रिरघमर्षणं च बोध्यम् ॥ अनार्तस्य अत्यंताभ्यासे वा तप्तकृच्छ्रम् ॥ उदकं विना मूत्राद्युत्सर्गव्येवमेव ॥ सर्वमिदं मूत्रपुरीषोत्सर्गोक्तधर्ममात्रोपलक्षणम् ॥ निर्जलारग्यादौ तु अयोदृष्ट्वैव शौचसंचैलं स्नाने कुर्यात् ॥ मूत्रादिवैगधारणे अष्टोत्तरशतजपः ॥ श्रौतस्मार्तकर्मलोपेन उपवासः ॥ इदंचानुक्तप्रायश्चित्तसमुच्चयेन वा बोध्यम् ॥ सूर्योदये स्वस्थो मत्या सुप्तो दिनेति षट्संसावित्रीं जपन्नुपवसेत् ॥ सूर्यास्तमये सुप्तो रात्रौ तिष्ठन् सावित्रीं जपन्नाद्यात् ॥ जीर्णमलवद्धवस्त्रधारणादिस्नातकव्रतलोपेन उपवासोऽष्टशतजपो वा ॥ पंचमहायज्ञेष्वन्यतमलोपेनातुरस्योपवासो धनिनः कृच्छ्रार्धम् ॥ आहिताग्नेः पर्वण्युपरस्थानलोपेनैवम् ॥ स्नानं विना भोजने एक उपवासो दिनं व्याप्य जपश्च ॥ ऋतोभायगमनलोपे कृच्छ्रार्धम् ॥ अकामितः प्राणायामशतम्

इदं चापर्वणिसन्निहितस्यारोगिण एव ॥ षोडश्यां रात्रौ तु पर्वण्यपि गच्छेत् ॥ स्वभार्या पर्वण्यपि गच्छेत् ॥ स्वभार्या क्रोधादपगम्येति वदतां वर्णा
नां क्रमेण कृच्छ्रनवरात्र इति षट् रात्रि रात्राणि सर्वेषां प्राजापत्यमिति गौड ॥ त्यागानंतरं संग्रहे च्छायां ऋषिचांद्रायणं कृत्वा सकाशः ॥ एक
पंचयुषविष्टानो स्नेहादिना विषमदाने दापने च प्राजापत्यम् ॥ नदीसंक्रमकर्तुं च कन्याविधकरस्य च ॥ समे विषमकर्तुं च शुद्धौ चांद्रायणं रमृ
तम् ॥ संक्रमउदकावतरणमार्गः ॥ पूजादौ मार्गदौ च समे विषमकर्तृत्वम् ॥ अत्र चांद्रायणं भैक्षान्नेनेति रमृत्यर्थसारे ॥ पतितस्ते च्छादिभा
षणोपुष्यकृतां ध्यानं विप्रेण सह भाषणं वा ॥ भार्या न धनानां लाभरयविधकरणे प्रत्येकं संवत्सरघृतम् ॥ यज्ञोपवीतं विना भोजने बुपाने च
नक्तव्रतम् ॥ अंबुपाने त्रिः प्राणायामावा ॥ मत्या भोजने तूपवासः ॥ उच्छिष्टस्य मत्या भोजनां बुपानयोरप्येवम् ॥ यज्ञोपवीतं विना मत्या मूत्रा
दिकरणे मक्षणे चाष्टशतगायत्रीजपः ॥ अकामतः एषु क्रमेण त्रिषट् प्राणायामनक्तव्रतानि ॥ यद्युत्तिष्ठत्यनाचांतो भुक्तवानासनात्ततः ॥
सद्यः स्नानं प्रकुर्वति ॥ अंबुनिस्वप्रतिबिंबदर्शने मयितेज इति मंत्रं जपेत् ॥ अशुचिद्रव्यस्पर्शे वा कृपाणि पादचापत्यकरणे कामकृते निःप्र
योजने नानृतवादने च गायत्रीजपः ॥ अकामकृते त्वाचमनम् ॥ अत्यल्पे दक्षिणकर्णस्पर्शः ॥ जलाभावे वा शय्यारूढ १ पादुकोपानदारोपि
तपादो २ भयोच्छिष्टं ३ धकारस्था ४ शतद्व ५ जपकृत् ६ होमकृत् ७ श्राद्धकार ८ समित्पुष्यकुशाग्रंबुगंधाक्षतान्नपाणिभैक्ष्याज्यपाणिदे
वपूजानिरतानामभिवादने त्रिरात्रमुपवासः ॥ एतैरन्याभिवादने एषामप्येवम् ॥ आह्निकविच्छेदे पितृरात्रम् ॥ बहुदिवसविच्छेदे द्विगु

णं निमंत्रितस्यान्यत्र भोजने त्रिरात्रम् ॥ अकामतः सकृत् ॥ निमंत्रितस्य भोजनाद्यदानेयतिचांद्रायणम् ॥ इंद्रधनुः पलाशाग्र्योरन्यस्य प्रदर्श-
 ने उपवासो धनुर्दंडश्च क्रमेण दक्षिणा ॥ दंडयोत्सर्गे राजैकरात्रमुपवसेत् ॥ त्रिरात्रं पुरोहितः ॥ अदंडयदंडने कृच्छं पुरोहितः ॥ त्रिरात्रं राजा ॥
 पादप्रतापनं कृत्वा कृत्वा वह्निं तथा त्र्यधः ॥ कुशैः प्रमृज्य पादौ तु दिनमेकं गृहीभवेत् ॥ भूमिकन्या नृते मारसंगो मूत्रयावकपानम् ॥ दुः-
 स्वप्नारिष्योर्दर्शने स घृतहिरण्यदानम् ॥ विप्रयोर्विप्राग्न्योर्दपत्योगो विप्रयोगो बिलीचदयोर्विष्णुगरुडयोर्मध्यगमने यत् द्विजस्य सांत-
 पनं ॥ वेदाध्ययनहोमसान्नायांगदौहविवाहकालेष्वेषामंतरा गमने चांद्रायणम् ॥ कुनरवीश्यावदतौ प्राजापत्यं कृत्वा तं तानरवांश्चोद्धरेया-
 तां ॥ क्षत्रियस्तुरणे पृष्ठं दत्वा प्राणपरायणः ॥ संवत्सरघ्नं कुर्यात् ॥ एतदेव फलप्रदेष्टुं क्षच्छेदे च ॥ तीर्थयात्रां विना ॥ सिंधुसौवीररगौष्ठा-
 स्तथा ॥ प्रत्यंतवासिनः ॥ अंगवंगकलिंगींद्रान् गत्वा संस्कारमर्हति ॥ एवं मगधदेशेऽपि ॥ कर्मनाशाजलस्य शक्तिरतो याविलंघनगंडकीबाहु-
 तरणेष्वप्येवं ॥ नीलवरुणादिधारणे केशनिर्मितधारणे चोपवासः पंचगव्यपानम् ॥ हिरण्योदकपानं च परेद्युः ॥ नीलीमध्यगमने त्रयः प्राणा-
 यामाः ॥ नीलीजटंतधावने वरुणधारणवत् ॥ रोमकूपेषु नीलीरजः पतने वर्णमात्रस्य तस्य कृच्छम् ॥ नीलीं विक्रीण न्यात्यंस्त हृत्या जीवं चैव प-
 तति ॥ विरक्तश्चेन्निभिः कृच्छ्रैः शुद्ध्येत् ॥ नीलीं धृत्वा मैथुने उत्पन्नो गर्भश्चांडालो भवति ॥ नीलीं धृत्वा मृतः षष्टिवर्षाणि विष्टायाम् कृमिर्भवति
 ॥ विधवपानीलीधारणे तद्गुर्नरकः ॥ नीलीधारणपूर्वकमन्नदाने दातुर्भोक्तुश्च सांतपनम् ॥ नीलीदारुभेदने न रुधिरदर्शने चांद्रायणम् ॥ स्त्रीध-

ताशयनेनीलीब्राह्मणस्यनदुष्यति॥कंबलेपट्टसूत्रेचनीलीसंगोनदुष्यति॥आपांक्तेयपंक्तिभोजनेउपवासःपरेद्युःपंचगव्यंच॥प्रत्यकीदिमे
 हनेआत्मनःशक्तदर्शनेचसूर्यविप्रंगांवापश्येत्॥क्षत्रियवैश्ययोरभिवादानेविप्रस्योपवासः॥शूद्रस्याभिवादानेत्रिरात्रमुपवासः॥गृहरथस्याना
 पदिसिद्धानभिक्षाकरणेदशरात्रं वज्रकुच्छुरसंबंधिद्वयपानम्॥आपदित्र्यहम्॥देवगुरुर्वाधाभिमुखनिष्ठीवनेजीवनाविरोधेनजिह्वांदहेद्विर-
 ण्यंदद्यात्॥प्रतिमाभेदेदेवालयवापीकूपारामभेदेनेचेदंविष्णुर्मानस्तोकेविष्णोःकर्माणिपादोरस्यामितिचतस्त्रआज्याहुतीहुत्वायादेवतामु-
 च्छेदयतितस्यैवब्राह्मणान्भोजयेत्॥प्रतिमाऽत्रमृन्मयीपूजितोज्झिताच॥प्रायश्चित्तस्याल्पत्वात्॥तदत्रप्रतिमातारतस्येन्द्रेणप्रा-
 यश्चित्ताधिक्यंयोज्यम्॥दारिद्र्यक्रोधमात्सर्यादिभर्तुरतिक्रमेऽतिकृच्छ्रः॥पर्वणिमैथुनेसर्वेत्नंस्नात्वावारुणीभिर्मर्जयेत्॥आह्नादि-
 नेमैथुनेउपवासएव॥स्वपत्न्यांरजस्वलायांगत्वोपवासत्रयपूर्वकंचतुर्थेघृतप्राशनं॥कामतश्चेत्समरात्रमुपवासः॥अकामतोऽभ्यासेकृ-
 च्छ्रः॥कामतोत्यंतानवच्छिन्नाभ्यासेनवमासिकव्रतम्॥त्रैवार्षिकमितिस्मृत्यर्थसारे॥कामतोऽभ्यासमात्रेतुप्रथमेद्विपराकम्गाहि-
 तीयेसांतपनम्॥तृतीयेप्राजापत्यमिति॥अकामतःप्रवृत्तस्यरेतःसेकात्प्राक्निवृत्तस्यसर्वेत्नंस्नानंमहाव्याहृतिभिर्होमैश्च॥षण्मा-
 सोत्तरंगार्भिणीगमनेष्वेवम्॥यदातुरन्त्रीसंभोगसंतरेणाप्यकामतोहठाच्चरमधातुविसर्गस्तदास्कन्तरेतोयन्मत्वरेतःपृथिवीपुनर्मामैवित्य-
 भिमंन्यतेनरेतसास्तनयोभ्रुवोश्चमध्यंअनामिकयास्पृशेत्॥कामतःप्राणायामत्रयसहितसहस्रत्रगायत्रीजपः॥वानप्रस्थवत्योश्चांद्राय-

णं॥ गृहस्थस्य यत्नपूर्वकं धातुविसर्गे वारुणीभिर्मार्जनमित्यपि क्वचित्॥ स्वप्ने तु त्रिनमस्काराः सूर्यस्य गृहस्थैः कार्याः॥ तयोस्त्वघमर्षपात्र-
 यं॥ ब्रह्मचारिणस्तु स्वप्ने तस्त्वलने स्नात्वा कं संपूज्य त्रिः पुनर्नमामेत्युच्यते॥ कामत उत्सर्गसंघत्सरव्रतं चरेत्॥ भयेन रोगेण च गृहस्थादीनां-
 स्त्वलने आदित्यार्चनादि पूर्ववत्॥ नैष्ठिकब्रह्मचारिणो द्विगुणं॥ वमने स्नात्वा पंचगव्यपानम्॥ पूर्वदिनभुक्तस्य वमने उपवासोऽपि॥ मांसमाषमसूखम-
 ने उपवासत्रयम्॥ स्नानपूर्वकं प्राणायामत्रयं घृतप्राशनं च॥ दिवास्वापनग्रन्थीदर्शननग्नस्वापश्मशानाक्रमणाहयारोहणपूज्यपूजाति क्रमाजीर्णश्म-
 श्रुकर्मदुर्जनस्य शेषिस्नानं॥ कामतो नक्तभोजनं॥ गर्भाधानादि चूडांत संस्कारे ध्वेकैकलोपे पादकृच्छ्रम्॥ चूडाया अर्धकृच्छ्रं॥ अनापदि द्विगुणं
 ॥ प्रायश्चित्तोत्तरंतत्तत्संस्कारप्रकरणं॥ गर्भाधानमात्राकरणे गोदानपूर्वकं पुंसवनं कार्यं॥ संवत्सरं नित्यक्रियालोपे तु षष्टिप्राजापत्यानि॥ आ-
 क्रोशाना नृतवाद्योरेकस्त्रयो वा उपवासाः॥ अकामतो भ्यासे तत्तत्कृच्छ्रं॥ निषिद्धकाष्ठैर्दंतधावने गोदर्शनं॥ गृहीतघृतस्य प्रमादादिना भंगे उप-
 वासत्रयं॥ पुनर्वतग्रहणं च॥ विप्रस्याष्टवर्षपर्यंतं क्षत्रघृत्याधनार्जने चांद्रायणं॥ वैश्यघृतौषणमासान्॥ शूद्रघृतौ तु सप्तदेवपुनरुपनयनपू-
 र्वकं कृच्छ्रं॥ शूद्रस्य द्विजकर्मकरणेऽप्येतत्॥ तद्धनत्यागोत्तरमिदं प्रायश्चित्तं॥ स्त्रीधनोपजीवने स्त्रियै तद्धनं दत्त्वा चांद्रायणं॥ भार्यायामुखमेथु-
 ने कृच्छ्रं॥ गोयुक्तयानस्थस्य मैथुने तदर्थं॥ अकामतो भ्यासे स्नानमात्रं॥ वस्तिकर्मणि प्रच्छर्दनविरेचनयोरभ्यासे शिशुकृच्छ्रः॥ अन्यतः स्ना-
 नं॥ देवागारशिलादिनास्वगृहकरणे कृच्छ्रं॥ गुरुप्रतिश्रुतवस्त्वकरणे तत्कृच्छ्रसहितं चांद्रायणम्॥ भोजनकाले परिगृहीतमौनत्यागे तदन्त्या-

प्रा. शे.
१३

गः ॥ अर्धभुक्तान्नपात्रेण जलपाने पशुवत् ॥ सुरवेन जलपाने चोपवासः ॥ इष्टापूर्तादिशुभाशुभमहाकर्मस्थक्रत्विगाचार्यादीनां द्वादश
कृच्छ्रास्तदर्थं वा सर्वप्रायश्चित्तम् ॥ आहोपवासादिनिषिद्धदिनेषु दंतधावने गायत्र्याः शतसंयुतां बुधानम् ॥ कन्याया विवाहात्पूर्वं रजोदर्श
ने तत्पिता तदतून् गणयित्वा तत्संख्यया गोदानं कृत्वा अशक्तैर्वेकां गां सुवर्णभृंगादिगोदानविधिना दत्त्वाऽप्यशक्तौ सदक्षिणमन्नं विभे
षु दत्त्वा त्रिदिनमुपोषितां चतुर्थरात्रौ गव्यपयोमात्राहारां कन्यां निवृत्तरजस्कां भूषितां दद्यात् ॥ तामुद्धहन् वरस्तच्छुद्धौ कूष्मांडमंत्रैर्घृतं जुहुया-
त् ॥ विवाहहोमकाले उपस्थिते आरब्धे विवाहे वारजोदर्शने तु स्नापयित्वा तां युंजाने तितैर्निरीयमंत्रेण हुत्वा विवाहं प्रवर्तयेत् ॥ सुरापानत्रयं
धमाघ्रायसोमपोषाणोष्कनिमग्नश्चीन् प्राणायामांश्चिरघमर्षणजपं वा कृत्वा घृतप्राशनं कुर्यात् ॥ असोमपोषोष्क इतरस्याममंत्रकम्
प्राणायामाः ॥ मद्यगंधनतदर्थम् ॥ साक्षात्सुराघ्राणं सुरापानवत् ॥ अमत्याघ्राणे प्राणायामास्त्रयः ॥ मद्यविषमूत्रपूतिगंधानामन्यतमाघ्रा-
णे त्रिः प्राणायामाः ॥ दर्शने स्पर्शने च स्नानं घृतप्राशनं च ॥ सुरापस्य शैस्नानं पंचगव्यं च ॥ तत्प्राणेष्कत्रिः प्राणायामाः ॥ असोमपस्या
नप्सु इतरस्याममंत्रकम् ॥ मद्यविषमूत्रविषुडभिः संस्पृष्टे मुखमंडले मृत्तिकागोमयैः प्रक्षाल्य पंचगव्यं पिबेत् ॥ मदिरां दत्त्वा स्पृष्ट्वा प्रतिगृ-
ह्य च स्नात्वा कुशांबुज्यहं ॥ संक्रांत्यादिनिमित्तेष्वस्नात्वा भोजनेऽष्टसहस्रं गायत्रीजपः ॥ शूद्रादिर्यशनिमित्ते तूपवासः ॥ चांडाला-
दिर्यशनिमित्ते स्नात्वा भुक्तौ त्रिसात्रं कार्यं वा ॥ मत्याचांद्रं सकृत् ॥ कामाभ्यासे द्विगुणम् ॥ रजकस्पर्शनिमित्ते तदर्थम् ॥ पाने त्वेक उपवा

१३

सः ॥ चांडालादिरजकादिस्पृष्टस्पर्शनिमित्ते त्वस्नात्वा भोजने उपवासः ॥ नित्यस्नानमकृत्वा भुक्तौ उपवासस्त्रिरात्रं वा ॥ नैमित्तिकस्नाने सर्व-
त्राष्टशतगायत्रीजपः ॥ कामकृते स हरत्रयम् ॥ अमेध्याद्यस्पृश्यस्पर्शने त्वस्नात्वा भुक्तौ गृहस्थादेस्त्रिरात्रम् ॥ मत्याषट्त्रिरात्रम् ॥ व्र-
तिनः कायं चांद्रं वा ॥ श्वपाकादिस्पर्शनिमित्ते त्वस्नात्वा भुक्तौ मत्यात्रिरात्रम् ॥ हस्तस्थापितकवलादिभोजने अब्राह्मणसमीपे भोजने दुष्टपं-
क्तौ भोजने बालांत्यत्का भोजने शूद्रहस्तेन भोजने पाने चामत्यानक्तम् ॥ मत्यातूपवासः पंचगव्यं च ॥ शूद्रपंक्तौ भोजने द्विरुपवासः ॥ आस-
नारूढपादोवाचस्त्रार्धं प्रादृतोपि वा ॥ मुरवेन धर्मितं वापि भुत्वा सांतपनं चरेत् ॥ अनाचम्य भक्षणेषु शतजपः ॥ भोजने तूपवासः ॥ आ-
पोशनं विना भोजने व्येवम् ॥ अभ्यासे सहस्रगायत्रीजपः ॥ भोक्तुं कामस्यापोशनात्पश्चादभ्यवहारात् ॥ पूर्वमूत्रपुरीषगमने-
सचैलोबहिराप्लवः ॥ षट्प्राणायामश्च ॥ भुजानस्य मस्तके विष्ठाधिपतनेऽन्नंत्यत्कानद्यां स्नानं त्रिः प्राणायामाः ॥ भार्यया सहोदरे
र्वा भोजने दिनत्रयमभोजनम् ॥ ज्ञातिभिः सह भोजने त्वहोरात्रम् ॥ ऋतौ भूमौ भोजनेऽहोरात्रं यावकाहारः ॥ पंचगव्यपानं च ॥ घृतहीना
हुति पंचकभोजनोत्तरं स घृतभोजनात्यंताभ्यासे चांद्रायणम् ॥ चांडालश्च पचक्षतौ ग्रसूतवैदेहिकमागधायोगवाश्चांडालाद्याः ॥ वि-
प्रायां शूद्राज्जातश्चांडालः क्षत्रुरुद्रायां जातः श्वपचः ॥ क्षत्रियायां शूद्राज्जातः क्षन्ता ॥ राजन्याच्छूद्रायां जात उग्रः ॥ विप्रायां वैश्या-
ज्जातः ॥ विप्रायां क्षत्रियाज्जातो वैदेहिकः ॥ क्षत्रियायां वैश्याज्जातो मागधः ॥ वैश्यायां शूद्राज्जातो योगवः शौंडिकादयश्च ॥ कापालि

कनिर्णेजक घातुकलुब्धकांत्यजाः ॥ अंत्यजाश्च ॥ चर्मकाररजकनटबुरुडकैवर्तकमेदभिलाःसम ॥ सूतिकारजस्वलापतितशववाहकषंड
 देवलकविसृष्टाग्न्यास्तदपतिताभिशास्ताअंत्यजाश्चश्चादयश्चांत्यजायाः ॥ श्वविदुराहरवरोष्ठाद्याःश्चादयःएषामेवपंचमादितिसंज्ञा ॥ गोमांसभ
 क्षकोयस्तुविरुद्धं बहुभाषते ॥ सर्वाचारविहीनश्चस्लेच्छइत्यभिधीयते ॥ सएवयवनदेशोद्वोयावनः ॥ तत्रभुक्तिसमयेचांडालांत्यजादिदर्शनेआ
 चमनपूर्वकप्राणायामत्रयंभोजनत्यागेसति ॥ तदत्यागेतूपवासःपंचगव्यंच ॥ मूत्राद्युत्सर्गानंतरंशौचकरणंविनाभोजनेत्रिरात्रंयावकपानमुपवा
 सोवा ॥ जलपानेतूपवासःपंचगव्यंच ॥ मूत्राद्युत्सर्गवेलायांभोजनेपानेउपवासोव्याहृतिभिःसर्पिषाऽष्टोत्तरशतहोमः ॥ कांजिकादिनाशौचं कृत्वाभोजनेपु
 नर्जलेशुद्धिं कृत्वापोष्यपंचगव्यंपिबेत् ॥ एकपंचत्यांतुभुंजानोविप्रोविप्रंयदास्पृशेत् ॥ शिष्टं तदन्नं भुंक्तेवगायत्र्यष्टशतंजपेत् ॥ शिष्टं पात्रस्थितं तदुत्तरं
 भुक्तेर्विरामः ॥ भोजनोत्तरमुच्छिष्टयोःस्पर्शेउभयोरपिसद्यःस्नानंशतजपेवा ॥ तादृशस्यक्षत्रियवैश्यस्पर्शेक्रमेणनक्तोपवासौ ॥ नक्तं घृतप्रा
 शनमेवस्नानंजपश्चेतिस्मृत्यर्थसारे ॥ भोजनोत्तरमेवतयोःस्पर्शेउपवासउपवासौवा ॥ भुक्तौच्छिष्टस्यशूद्रश्चादिस्पर्शेतूपोष्यपरेद्युर्नक्तम्
 ॥ परेद्युःपंचगव्यपानं ॥ भुत्कानाचमेपीदम् ॥ इदं कामतः ॥ अकामतस्तुस्नानंशतगायत्रीजपश्च ॥ भुक्तौच्छिष्टानांचांतस्यामेध्यमूत्रादिस्प
 र्शेपंचगव्यपानम् ॥ उच्छिष्टस्यचांडालादिस्पर्शेत्रयउपवासाअष्टाधिकशतगायत्रीजपश्च ॥ चतुर्थेपंचगव्यंचमिलित्वापादोनप्राजापत्यम् ॥
 ज्ञात्वाबलात्स्पर्शेद्विगुणम् ॥ अन्येतुअनुच्छिष्टस्यचांडालादिस्पर्शेस्नानम् ॥ उच्छिष्टस्यतत्स्पर्शेपूर्णप्राजापत्यम् ॥ ज्ञात्वानुद्विगुणमित्याहुः

उच्छिष्टस्य चांडालान्नस्य शौचं चांद्रम् ॥ अधरोच्छिष्टे त्रिरात्रम् ॥ भुक्तोच्छिष्टस्यानाचांतस्यां त्यज शौण्डिकादिभिर्ज्ञानितः स्य शौचापत्त्यम्
 अधोच्छिष्टे पादः सर्वत्र ॥ येनास्ये ग्रासः क्षितो न निगीर्णः सौधोच्छिष्टः ॥ भुक्तोच्छिष्टस्य रजकादिस्य शौचं त्रिरात्रं घृतप्राशनम् ॥ सूत्राद्युत्स-
 र्गोत्तर अकृतशौचः अधरोच्छिष्टभोजनाद्युत्तरमनाचांत ऊर्ध्वोच्छिष्टः ॥ तत्राधरोच्छिष्टस्य विप्रस्य चांडालादिस्य शौचं त्रिरात्रोपवासपूर्वकं
 पंचगव्यम् ॥ तस्य रजस्वला रजकादिस्य शौचं एक उपवासः ॥ अनुक्तेषु यत्रानुच्छिष्टस्य शौचं स्नानं विधीयते ॥ तत्रोच्छिष्टस्य शौचं त्रिरात्रं काये वा
 ॥ ऊर्ध्वोच्छिष्टार्धमधरोच्छिष्ट इति कल्प्यम् ॥ भुंजानस्य रजस्वलादिस्य शौचं शिशु कच्छः प्राणायामशतं च ॥ अमत्याभ्यहम् ॥ भुंजानस्य गुद-
 र्त्रावेशौचं कृत्वोऽपोष्य पंचगव्यम् ॥ भुंजानस्या शौचं प्राप्तौ मुखस्थ ग्रासं त्यक्त्वा स्नानम् ॥ तद्भासाशने उपवासः ॥ सर्वाशने त्रिरात्रम् ॥
 भुंजानस्यानुच्छिष्टेन सगोत्रेण वा स्य शौचं भोजनं विरम्य शुद्धिः ॥ भुंजानस्य भुक्तोच्छिष्टेन सवर्णेन स्य शौचं स्नानं जपो वा ॥ भुंजानस्य शूद्र-
 स्य शौचं उपवासः पंचगव्यं च ॥ भुंजानस्य चांडालादिशब्दश्रवणे भोजनं विरम्य शुद्धिः ॥ भोजने स्नात्वा ह्यशतजपः उपवासो वा ॥ सूत्रादिकाले-
 त्यजादिस्य शौचं ॥ दिनमेकं चरेन्मूत्रे पुरीषे च दिनद्वयम् ॥ दिनत्रये मैथुने च पाने स्यात्तु चतुष्टयम् ॥ एवं रजस्वलाश्च सूकरशवमद्यभांडादिस्य-
 शौचं ॥ चांडालादिस्य शौचं सार्द्धमेतत् ॥ द्विगुणमित्यन्ये ॥ उच्छिष्टतैलाभ्यक्तस्य कृतश्मश्रुकर्मणाः कृतमैथुनस्य चाचमनं विना सूत्रादिकरणेणैको
 पवासस्त्रिरात्रं वा ॥ उर्ध्वोच्छिष्टस्य च काकादिविष्टास्य शौचं उपवासः ॥ अधोच्छिष्टे स्नानं ॥ उच्छिष्टस्य सूर्यादिदर्शने उपवासः ॥ ऊर्ध्वोच्छिष्टस्य पत्नी

दुल्लशुनादिस्यर्शेभिरान्नं कुशजलपानं गायत्रीजपश्च ॥ अकामत उपवास द्वयम् ॥ अधरोच्छिष्टस्य तत्स्यर्शे एक उपवासः ॥ अनुच्छिष्टस्य तत्स्य
 र्शे स्नात्वा नक्तं सर्वाङ्गावच्छिन्नस्यर्शे एक नक्तमिति केचित् ॥ सुराया ईषत्स्यर्शे व्येतदेव ॥ जान्वधः सुरास्यर्शे स्नानम् ॥ ततः अनाभेरुपवासः
 तत ऊर्ध्वस्यर्शेभिरान्नं ॥ अशुचिल्लशुनादिस्यर्शेनेतु ॥ अशुचिसंस्पृशेद्यस्तु एक एव सदुष्यति ॥ तं स्पृष्ट्वा न्योनदुष्येत सर्वद्रव्येष्वयं विधिरि-
 ति ॥ एवं भाण्डेष्वपि स्पृष्ट्वा भाण्डस्यर्शे योज्यम् ॥ स्त्रीबालघृहमक्षिका गृहमार्जारमूषकादयोनित्यं शुद्धाः ॥ उच्छिष्टकाले कर्मानुष्ठाने च मार्जारस्य-
 र्शे स्नानमिति मिताक्षरा ॥ पीतावशिष्टमुरवनिर्गतनोयपाने मत्स्याभ्यासे चांद्रपराकोचा ॥ पीतावशिष्टपात्रांबुपाने वामहस्ते नवापाने तदूर्ध्वहंवा
 अज्ञानात्सकृच्छुद्रोच्छिष्टभोजनेभिरान्नोपवासः ॥ चतुर्थे पंचाव्यपानां ॥ समाहं पंचगव्यं कामतः ॥ एतदेव योषोच्छिष्टभोजनेपि क्षत्रियाद्युच्छिष्ट
 भोजनेपादोनम् ॥ अकामतोभ्यासे चांद्रम् ॥ कामतो द्विगुणमभ्यासे ॥ भार्यया सह भोजने च दोषाभाव आपद्विषयो विवाहविषयो वा ॥ ज्येष्ठपुत्रानुपि-
 त्राद्युच्छिष्टभक्षणो दोषो न ॥ विप्रोच्छिष्टाशने एकाहः ॥ कामतोभ्यासे कृच्छ्रम् ॥ उच्छिष्टमात्रतद्भोजनोत्तरभोजनपात्रेव शिष्टम् ॥ चांडालस्पर्शकांस्ये
 चांडालाद्युच्छिष्टकांस्ये च भोजने कृच्छ्रम् ॥ जलपाने पादकृच्छ्रं ॥ रजकादावर्धम् ॥ चांडालेन सहैकवृक्षमारुत्य तत्र फलभक्षणो स चैलरन्तानं ॥ चांडा-
 लादिस्यर्शभोजनेभिरान्नम् ॥ मत्स्याकायं ॥ चांडालादिहस्तपाचितभोजने कायंचांद्रं च ॥ तद्धस्तेन भोजने द्विगुणम् ॥ चांडालाद्युच्छिष्टभोजने चतुर्गु-
 णम् ॥ अभ्यासे कृच्छ्राब्दम् ॥ अत्र सर्वत्र चांडालान्नभोजने पुनः संस्कारः ॥ चांडालादिदृष्टान्तेनूपवासः पंचगव्यं च ॥ चांडालादिस्यर्शे पात्रे उपवासः

तत्सृष्टस्पृष्टिविषयेतदर्धम् ॥ चांडालादिरसंस्कारेभोक्तुः ॥ पक्षंगोमूत्रयावकं कृच्छ्रं वा ॥ चांडालादिर्यस्य गृहे अज्ञातस्तिष्ठति तस्यान्मम
त्याभुक्त्वा प्राजापत्यं ॥ मत्यापराकः ॥ चांडालादिभांडसंस्पृष्टांबुपाने गोमूत्रयावकं त्रिरात्रं पुनः संस्कारश्च ॥ शूद्रोदकपाने उपोष्य कुशपलाशविल्वो
दकपानम् ॥ चांडालादिर्यशोत्तरसूत्राद्युत्सर्गे त्रिरात्रमुपवासो जातवेदसजपो वा ॥ रजकादिर्यशोत्तरमधरोच्छिष्टे तूपोष्य पंचगव्यम् ॥ रजस्वलासू
तिकाश्च सूकरादिपतितकुणिकुष्ठिकुनरव्यस्पृश्याशौचिनः स्पृष्ट्वा भोजने एतत्स्पृष्टान्ने भोजने च मत्याकायम् ॥ अमत्यार्धं ॥ कुणिर्हिस्त विकलः
भोजनकाले न्नममेध्यमक्षिकाकेशादिदूषितं चेदनंतरमपःस्पृशेत् ॥ तच्चान्नं भस्मना मृदांबुनावारस्पृशेत् ॥ अस्थ्यादिदूषिते स्नानं घृतप्राशनं
च ॥ भोजनकाले दंतपातचैवं ॥ रक्तादिदृष्टौ तूपवासः ॥ मुखेरक्तदर्शने त्रिरात्रम् ॥ तद्द्रव्येण ब्राह्मीरसपानं तादृशजलपाने कुशोदकम् ॥ अशक्तपुनि
मित्तेषु ब्राह्मीपिबेत् ॥ अमेध्यकेशकीटकादिभिः सह पाचितान्नस्य त्यागः ॥ भक्षणे तूपवासः पंचगव्यं च ॥ वामहस्तदत्तान्नभोजने एकपंक्तावेक
स्मिन्नुत्थिते पश्चाद्भुक्तौ चोपवासो नक्तं पंचगव्यं च ॥ मार्जारिकाकारवुनकुलगवाद्युच्छिष्टस्याल्पस्य भोजने ब्राह्मीरसः ॥ अधिकभोजने उपवासः पू
र्णाहारे त्रिरात्रं ॥ कामतः कृच्छ्रपादः ॥ अभ्यासे कृच्छ्रः ॥ श्वोच्छिष्टभोजने मांसयावकव्रतम् ॥ विप्रस्य शूद्रगृहभोजने मनस्तापाच्छुद्धिः ॥ को
मतश्चेद्द्रुपदापाः शतं जपः ॥ शूद्रं भाजनं भिन्नभाजनयोर्भोजने उपवासः पंचगव्यं च ॥ मत्या त्रिरात्रं ॥ भिन्नकांस्ये अमत्या त्रिरात्रं ॥ मत्याकायं ॥ व
टार्काश्चैत्यकुंभीतिदुककोविदारककदंबवल्लीपलाशब्रह्मवृक्षपत्रेषु भोजने चांद्रम् ॥ पद्मपत्रे वानप्रस्थयत्योश्चांद्रफलम् ॥ अन्येषां चांद्रप्रायश्चि

नम् ॥ दुग्धाज्यादिपेयद्रव्यहस्तस्योच्छिष्टेनस्पर्शेत्तद्व्यंसाहित्येनाचमनाच्छुद्धिः ॥ चांडलस्योच्छिष्टे दानेपिद्विरुपवासः ॥ शूद्रेणाछिन्नयज्ञोप-
 वीतो ब्राह्मणो मंत्रेणान्यत्तुपरिधायोपवरसन्गायत्रीशतंजपेत् ॥ ज्ञानतो द्विगुणम् ॥ एवमन्यत्राप्यनादेशे शतगायत्रीजपः ॥ विप्रेणाछिन्नयज्ञो-
 पवीते महासांतपनद्वयम् ॥ चांडालादिपुल्कसम्लेच्छभिल्लपारसीकमहापारसीकमहापातकिबीन्दूशैवपाशुपतलोकायतिकनास्तिकोन्म-
 तांत्यजनापितविकर्मस्थद्विजोदक्यासूतिकापतितशवस्पृष्टिशवसूतकचैत्ययूपमृतहारककापालिकवनमार्जारस्यर्शसचैलंस्नानम् ॥ कामतस्त्वग्निस्प-
 र्शनं घृतप्राशनमाधिकम् ॥ अत्रशैवपाशुपतौ वेदविरुद्धतदागमोक्तानुष्ठातारौ ॥ रजकचर्मकव्याधकैवर्तशाकुनिकनटधीवरजालोपजीवनिर्णेजकसौत्रिकशै-
 लूपसर्ववर्णगवनिताचक्रध्वजिवध्यघातिश्चगर्दभग्रामसूकरकुक्कुरैः शिरोव्यतिरिक्तांगस्पर्शेत्तदंगक्षालनवरन्ध्रक्षालनपूर्वकमाचमनं ॥ शिरःस्पर्श-
 स्नानं कामतः स्पर्शेद्वादशवारं मूज्जलैः शोधनमाधिकं ॥ इदं सर्वमनातुरस्या ॥ आतुरस्यत्वाचमनमेव ॥ चांडालादिस्पर्शे व्येतत् ॥ शूद्रनिषादस्पर्शे आचम-
 नं ॥ स्मृत्यर्थसारे तु शूद्रस्पर्शे स्नानम् ॥ निषादस्पर्शे सचैलं स्नानमिति ॥ चिरकालं चांडालादिच्छाया रोहणे स्नानं घृतप्राशनं च ॥ तल्लुघनेष्वेवम्
 हीनशूद्रस्पर्शे स्नानं ॥ प्रागुक्तचांडालादिभिर्व्यवहितस्पर्शे स्नानमेव ॥ इदं मतिपूर्वत्वे सचैलमन्यत्राचैलम् ॥ काष्ठादिद्वारेण तत्स्पर्शे च दंगस्पर्-
 शस्तदंगस्य वरन्ध्रादेश्च क्षालनमाचमनं च ॥ नौसंक्रमादौ न स्पर्शोऽपि ॥ सर्वांगावच्छेदेन चांडालादिस्पर्शे त्रिरात्रमुपवासः ॥ चांडालादिभिरेक-
 शारवारोहणे विप्रस्य सचैलं स्नानम् ॥ कामतो ह्यशतजपश्च ॥ अभ्यासेनूपवासपूर्वकं पंचगव्यपानं ॥ एकपाषाणावरोहणे शारवाचत् ॥ चांडा-

लादिस्पर्शेतिरात्रावपिस्नानम् ॥ तच्चदिवोद्धृतजलेनाग्निसन्निधौस्वर्णजले निक्षिप्यकार्यम् ॥ चांडालशवस्पर्शेऽङ्गुष्ठः ॥ चांडालादिभिर्धानिशायास
 नादौत्रिरात्रोपवासः ॥ विप्रेणचांडालस्यव्रणबंधनाभ्यंजनरुधिरौत्पादनादौ विप्रस्यप्राजापत्यम् ॥ चांडालेनविप्रस्येषुकृतेष्वप्येवम् ॥
 अनभ्यासेत्रिरात्रम् ॥ अभ्यक्तस्यचांडालादिस्पर्शेऽङ्गोपवासपूर्वकंपंचगव्यम् ॥ चांडालायकामतः क्रतुप्रदर्शनेतन्मृत्यदर्शनेतद्गीतश्रव-
 णेभैषज्यक्रियायांचद्विरूपवासः ॥ चांडालादिदर्शनेरविदर्शनिपूर्वकंपंचदशप्राणायामाअभ्यासे ॥ अन्यथारविदर्शनेमेव ॥ चैतन्यव्यवधानेन
 स्पर्शेस्नानम् ॥ काष्ठादिव्यवधानेनस्पर्शेतदंगक्षालनमुक्तम् ॥ एकशारवापाषाणयोरारोहणेतुरन्तानम् ॥ वचनादेतैः संभाषणेष्टोत्तरशत
 गायत्रीजपः ॥ अमत्याचेद्विप्रसंभाषणम् ॥ चांडालाद्युपदेशेप्राजापत्यम् ॥ चांडालकूपतीर्थनिषेवणेत्रिरात्रम् ॥ चांडालेनैकपथगमनेगाय
 त्रीस्मरणमल्पकालसाध्ये ॥ अन्यथासचैलस्नानम् ॥ चांडालादेः स्ववेशमन्यवस्थानेऽप्यहम् ॥ दधिसर्पिःपयोभिःसहगोमूत्रपावकपानंत्रि-
 संध्यमवगाहनेन ॥ ततस्त्र्यहंदध्ना ॥ त्र्यहंसर्पिषा ॥ ततस्त्र्यहंपयसा ॥ पलत्रयंदधिपयसोःसर्पिषःपलम् ॥ वरन्त्राणांजलेनक्षालनम् ॥ सुन्म-
 यानांत्यागः कार्यः ॥ कुसुंभगुडकार्पासलवणसर्पिर्धान्यानिद्वारेऽङ्गुत्वावेशमनिपावकंदद्यात् ॥ ततोब्राह्मणभोजनम् ॥ त्रिशद्वावोवृषभश्चै-
 कोदक्षिणा ॥ पुनर्लेपनरवननहोमजप्यैः शुद्धिः ॥ अधिकसंसर्गेअधिकंकल्प्यम् ॥ बृहद्व्योगीबालापत्यगर्भिणीनांप्राजापत्यम् ॥ बालानांप्रह-
 रद्वयमभोजनं ॥ रजकादिष्वेतदर्थी ॥ गृहदाहवर्ज्यम् ॥ चांडालगृहप्रवेशेचांडालैःसहवृक्षछायायांगृहेवावस्थानेमासंकुच्छ्राभ्यासः ॥ द्विमासंशू-

द्रस्य ॥ क्षत्रियवैश्ययोश्चतुस्त्रयः ॥ अनिष्टगंधस्पर्शशब्दरूपवाक्यानामाघ्राणस्पर्शनिश्रवणदर्शनकथनेषु विदर्शनम् ॥ रुद्रनिर्मल्यस्पर्शसि-
 चैलस्नानम् ॥ शैवसौरनिर्मल्यनैवेद्यभक्षणोच्चांद्रम् ॥ अभ्यासे द्विगुणम् ॥ अमत्याभ्यासे सांतपनम् ॥ अनापदिहरेरन्यनैवेद्यभक्षण एवमेव ॥ वि-
 ष्णोरनिवेदितभोजने ऽर्धकृच्छ्रप्रायश्चित्तम् ॥ हरेर्निर्मल्यनैवेद्यभक्षणेच्चांद्रायणफलमिति स्मृत्यर्थसारे ॥ धनहर्ताप्रेतक्रियाया अकरणे तद्वर्णय-
 यत्प्रायश्चित्तंतदर्थं कुर्यात् ॥ तदेवेति केचित् ॥ गोविप्रचांडालादिहतो हं धगरदाग्निदात्मघातिशृंगिदंष्ट्रिषिषवन्हिजलविद्युत्सरीसृपूहत्संक-
 रजातिपातितशवस्यवहनदहनोदकदानादिक्रियाकरणे तत्तत्कृच्छ्रः ॥ अमतिपूर्वत्वे गोमूत्रयावकाहारेण कृच्छ्रम् ॥ तच्छवस्पर्शमात्रेकवले शु-
 पातेचैकोपवासः ॥ यंकंचित्प्रेतमुद्दिश्य तद्वांधवैः सहाश्रुपाते स्थिरसंचयनोत्तरं कृते स्नानम् ॥ ततः पूर्वतुरसंचैलंतत् ॥ शूद्रप्रेतानुगमने द्विजस्य-
 स्नानमष्टोत्तरसहस्रगायत्रीजपश्च ॥ द्विजप्रेतानुगमनेष्टशतम् ॥ शूद्रस्य तु तत्र स्नानमेव ॥ अनशनजलाग्निपतनानि संकल्प्य ततोऽत्र हस्य स-
 न्यस्तस्य पुनर्गर्हस्थ्यपरिग्रहेण गृहस्थतामिच्छतश्च कृच्छ्रत्रयपूर्वकं चांद्रायणत्रयपूर्वकं वा पुनर्जातिकर्मादि संस्कारकरणम् ॥ षष्ठमासकृ-
 च्छ्राभ्यासपूर्वकं वा ॥ अत्र शक्तिसकृदभ्यासकालाद्यपेक्षया व्यवस्था ॥ केचिदत्यसमर्थस्य तत्तत्कृच्छ्रम् ॥ चांद्रायणं तु बलात्कारेण परप्रेरणया
 वा सन्यस्तस्येत्याहुः ॥ यत्वात्मघाताद्यशारत्रीयमरणेन मृतास्तत्पुत्रैश्चांद्रायणतत्तत्कृच्छ्रद्वयात्मकं प्रायश्चित्तं कृत्वैव तत्क्रियाः कार्याः ॥ क्रोधादि-
 नात्मत्यागाध्यवसायमात्रे उपवासत्रयम् ॥ अध्यवसायं कतिपयव्यापारं कृत्वा स्वतएव निवृत्तौ घृताभ्यक्तौ मौनी प्राणायामान्कृत्वा गायत्रीजप-

नृत्रिरात्रमुपवसेत् ॥ अन्येन निवर्तितस्य द्विगुणम् ॥ अध्यवसायशस्त्रादिक्षतकरणे प्राजापत्यम् ॥ दृढक्षते चांद्रम् ॥ चितिपत्रहस्तुयानारीसो-
 हाद्विचलिता तथा ॥ प्राजापत्येन शुद्ध्यतेति ॥ रजस्वले एकभर्तृके अमत्यामत्यावा परस्परस्पृष्टे सद्यः स्नानेन शुद्ध्यतः ॥ असपत्नयोरस्तुसवर्णयो-
 र्योनिगोत्रसंबंधयोरमत्यास्पर्शे तदेव स्नानमात्रम् ॥ मत्यालेक उपवासः परेद्युः पंचगव्यपानंच ॥ असंबंधयोः सवर्णयोः स्पर्शे तु मत्या आशुद्धे-
 रनशनम् ॥ अमत्यानुरन्नात्वा तद्दिनोपवासाच्छुद्धिः ॥ तन्मध्ये तु भक्तो दिनसंख्याकोपवासाः ॥ विप्रशूद्रयोरजरचलयोः स्पर्शे विप्रायाः कृच्छ्र-
 शूद्रायाः पादः ॥ शूद्रायाः निष्कचतुर्थं शिदानमैत्यन्ये ॥ अकामतस्तु विप्रायायावच्छुद्धेरनशनम् ॥ शूद्रायाः स्नानमात्रम् ॥ क्षत्रियवैश्ययो-
 रेतत्काले अभावाच्छुद्धिर्न विचार्यते ॥ यदेवानुच्छिष्टयोः परस्परस्पर्शेऽन्यस्पर्शे वा तदेवोच्छिष्टत्वे द्विगुणं बोध्यम् ॥ अधरोच्छिष्टे ऊर्ध्वोच्छि-
 ष्ठार्धम् ॥ चांडालाद्यंतावसायिपतिशवादीनां मत्यास्पर्शे रजस्वला आशुद्धेरभुंजाना शुद्ध्यंते प्रायश्चित्तं कुर्यात् ॥ तच्च प्रथमे हि स्पर्शे त्रिरात्रम् ॥
 द्वितीये हि द्विरात्रम् ॥ तृतीये एकाहः ॥ चतुर्थेनक्तम् ॥ तत्र प्रथमदिने यदि सा भुंक्ते तदा शुद्ध्यंते चांद्रम् ॥ द्वितीयादिदिनेषु भोजने पादपादत्यूनां
 कल्प्यम् ॥ अमत्या चांडालादिस्पर्शे तु आशुद्धेरुपवासमात्रम् ॥ अत्र प्रथमादिदिनभुक्तौ प्रागुक्तत्रिरात्रादियोज्यम् ॥ सूतकिशौंडिकादीनां
 श्ववृकभृगालवानररवरोष्ट्रविडुराहकाकुकुटादीनां उच्छिष्टशूद्रस्य च मत्यास्पर्शे तदादिकाहन्यभुंजानायाः शुद्ध्यंते प्रायश्चित्तम् ॥ तच्च प्रथ-
 मे हि निद्विरात्रमभुक्तिः ॥ द्वितीये एकाहम् ॥ तृतीयेनक्तम् ॥ चतुर्थे एकभक्तम् ॥ अत्र प्रथमादिदिनेषु भुक्तौ प्राजापत्यपादपादत्यूनानि ॥ अ-

प्रा.शो.
१८

मत्यास्पर्शेति आशुद्धेरभुक्तयेव शुद्धेत् ॥ भुक्तौ प्राजापत्यपादादिन्यूनादिक्रमेण ॥ चांडालरजकरजरचलासूतं किंवादिस्पृष्टैः सह मत्यास्पर्शे
अमेध्यादिमलोच्छिष्टादिस्पर्शे चितदादिकाहन्यभुंजानायाः श्रद्धयंते प्रथमादिनेस्पर्शे उपवासः ॥ द्वितीयदिने नक्तम् ॥ तृतीये एकभक्तं ॥ परतः पं-
चगव्यम् ॥ प्रथमादिदिने भुक्तौ त्रिरात्रैकोपवासनक्तादि ॥ अमत्यानक्तद्वस्पृष्टैः स्पर्शे अभुंजानाशुद्धेत् ॥ भक्तावनशन प्रत्याम्नायाः ॥ उ-
च्छिष्टायाः ॥ चांडालादिस्पृष्टस्पर्शे तदाद्यभुत्कात्रिरात्रादि ॥ तेषु भुक्तौ उपवास प्रत्याम्नायाः ॥ उच्छिष्टायाः चांडालादिभिः साक्षात्स्पर्शेति तु-
प्रथमादिदिनेषु षट्चतुर्द्विरात्रंगोमूत्रयावकम् ॥ चतुर्थदिने स्पर्शे उपवासः ॥ सपत्नीरंजरचलां स्पृष्ट्वा रजोदर्शने स्नात्वा भुंजीत ॥ असपत्नीं सवर्णां
स्पृष्ट्वा रजोदर्शने एकोपवासः ॥ हीनवर्णांतिं स्पृष्ट्वा तद्दर्शने आशुद्धेरभोजनं पंचगव्यं च ॥ चांडालादिसूते काशवस्यशोत्तरं रजोदर्शने आशुद्धेरभुक्ति-
श्चांद्रं च ॥ एवं मृताशौचिभिः स्पर्शे स्नानात्प्राकरजोदर्शने आशुद्धेरभोजनमेव ॥ भुक्तौ तु चांद्रम् ॥ एवं बंधुमरणश्रवणे अमेध्यमलोच्छिष्टादिस्पर्शे च
स्नानात्प्राकरजोदर्शनेऽपि ॥ रजोदर्शिनोत्तरं बंधुमरणश्रवणेऽपि आशुद्धेरभोजनमेव ॥ उच्छिष्टारजः पश्यंति चेत् शुद्धयंते अहम् ॥ अधरोच्छिष्टे त्वेक-
हमुपवासः ॥ अत्र सर्वत्राशक्तायाः सद्यः स्नानेन भोजनम् ॥ शुद्धयंते नशन प्रत्याम्नायाः ॥ भोजनकाले रजचलायाः स्वांत्यजादिस्पर्शे षड्रात्रंगोमूत्र-
यावकाहारः ॥ शुद्धियावदुपवासश्च ॥ रजचलाया भुक्तौ च्छिष्टद्विजस्पर्शे त्रिरात्रोपवासः ॥ अधरोच्छिष्टतत्स्पर्शे एकाहः ॥ रजचलाया भोजनकाले रज-
चलांतरदर्शने आशुद्धेरभोजनम् ॥ भुंजानायाश्चांडालादिदर्शने उपवासत्रयमपि ॥ एकोपवासो वा ॥ कामतस्तु प्राजापत्यम् ॥ सूतकमृतकयो

१८

मध्ये रजो दृष्टावस्नात्वा भोजनम् ॥ अशुद्ध्यंते उपवासः ॥ आर्तवमध्ये मृताशौचप्राप्तौ आशुद्धेरभोजनम् ॥ अशक्तायाः स्नात्वा भोजनम् ॥ रजस्व-
 लाया व्रतस्थायारजस्वलाभिभाषणे उपवासः ॥ सर्वत्र रजस्वलाया उपवासासामर्थ्ये अकालकृष्णफलाद्याहारांते पंचगव्यपानम् ॥ एवं गार्भिण्यावा-
 लापत्यायाश्च ॥ रजस्वलाया उक्तस्य शादिनिमित्तेन संक्रांत्यादिनिमित्तेन वानैमित्तिकरन्नानप्राप्तौ पात्रांतरिततोयेन तत्कार्येन तु मज्जनम् ॥ तत्र-
 गान्त्रमार्जनं वस्त्रपीडनं च न कार्यम् ॥ अन्यद्वस्त्रधारणं च नेत्येके ॥ प्रारब्धे दीर्घव्रते रजो दृष्टौ व्रतलोपो नास्ति ॥ हविष्यभोजनादि शरीरनियमं
 स्वयं कुर्यात् ॥ पूजामन्येन कारयेत् ॥ चतुर्थदिने च स्नात्वा भुक्तौ कार्यम् ॥ मत्वा चांद्रम् ॥ तस्याज्वरादौ तु चतुर्थे हनि अन्या रन्नीनरो वा दशवारं द्वाद-
 शवारं वा स्पृष्ट्वा सचैलं स्नायादाचमेच्च ॥ अंते वस्त्रत्यागः ॥ ततः शुद्धासायथाशक्ति दक्षिणांदत्वा पुण्याहं वाचयेत् ॥ अयंचातुरमात्रे रन्नान-
 प्रकारः ॥ आतुरे पुंसितुमंत्रैरपि मार्जयेत् ॥ ते च स मुद्रज्येष्ठा इति चतस्रः ॥ आपो हि षेति तिरत्रः शुची वो हव्येति तिरत्रः ॥ एतो न्विंद्रमिति ति-
 रत्रत्रच इति ॥ रजस्वला सूतिकयोर्मरणे तयोर्मलं प्रक्षाल्य रक्षापयित्वा काष्ठवदमंत्रकंदं ध्वाचांद्रायणत्रयं प्रायश्चित्तं कृत्वाऽस्थीनि मंत्रवद्देहे-
 त् ॥ सूतिकाया आध्व्यहेत्र्यब्दमशीति कृच्छ्रं वा ॥ द्वितीयादित्र्यहेषु न्यूनम् ॥ रजस्वला जलावगाहाभ्यंगप्रवासदंतधावननखनिकृंतनतांबू-
 लमधुमांसगंधपुष्पदिवारक्षापग्रहनक्षत्रनिरीक्षणानि वर्जयेत् ॥ मृन्मये आयसेवाभुंजीतेत्यादि नियमस्था चर्यात् ॥ ॥ इति रजस्वलाविधिः
 ॥ अनूक्तेषु दंडादिनास्तुतिनिंदादिभिश्च प्रायश्चित्तादिकल्प्यम् ॥ ॥ इति प्रकीर्णकप्रायश्चित्तानि ॥ ॥ अथ मलिनीकरणप्रायश्चित्तानि ॥

॥ अथजातिपञ्चशकरादिषु ॥ ॥ तत्रजातिपञ्चशकरेषुकामतः कृतेषु समाहसाध्यं महासांतपनम् ॥ अकामे प्राजापत्यम् ॥ सकृदमत्याकृतयोः
 संकरीकरणापात्रीकरणयोः शिशुचांद्रायणम् ॥ अज्ञानतः संकरीकरणानुष्ठाने मासं यावकाशनम् ॥ ज्ञानतः कृच्छ्रातिकृच्छ्रः ॥ अज्ञानतो-
 भ्यासेचांद्रम् ॥ ज्ञानतोऽभ्यासेचांद्रद्वयम् ॥ अज्ञानादपात्रीकरणे तप्तकृच्छ्रशीतकृच्छ्रं वा ॥ ज्ञानतो महासांतपनम् ॥ चांद्रपूर्ववत् ॥ अज्ञानतो
 मलिनीकरणानुष्ठाने अहंतमयावकपानम् ॥ ज्ञाने तप्तकृच्छ्रं महासांतपनं वा ॥ अज्ञानतोऽभ्यासे कृच्छ्रातिकृच्छ्रः ॥ ज्ञानतो भ्यासे द्विगुणम् ॥ ए-
 तानि जातिपञ्चशकरादि सामान्यप्रायश्चित्तानि यत्र विशेषोक्तस्तत्र केवलानि योज्यानि ॥ यत्र तु प्रातिस्निकेषुकानि चिद्वक्ष्यन्ते तेषु जातिगु-
 णाद्यपेक्षया एतान्यापि योज्यानि ॥ ॥ इति जातिपञ्चशकरसंकरीकरणापात्रीकरणमलिनीकरणप्रायश्चित्तानि ॥ ॥ अथोपपातकप्रायश्चित्ता-
 नि ॥ तत्र सामान्यत उपपातकेषु ॥ उपपातकशुद्धिः स्यादेवं चांद्रायणेन वा ॥ पयसा वा पिमासेन पराकेणाथवा पुनरिति याज्ञवल्क्योक्तं चतुष्टय-
 म् ॥ एवमित्यस्य मासं पंचगव्यपानेन मासं प्राजापत्याभ्यासेन वामासमतिकृच्छ्रेण वा त्रिरात्रोपवासपूर्वकदशगोसहितवृषभदानेनेत्यर्थः ॥
 एतेषां पापाल्पत्वगुरुत्वे देशकालावयः शक्त्यादिकं चापेक्ष्य व्यवस्था बोध्या ॥ कामकृतात्यंताभ्यासे तु गौवधे वक्ष्यमाणत्रैमासिकम् ॥ तथा चोप-
 पातकनिवृत्तौ गोघ्नवत् ॥ प्रायश्चित्तानि विकल्पितानीति क्वचित् प्रतिपदोक्तान्यन्या न्युच्यन्ते ॥ तेषामर्थतैः सह विकल्पो विषमभागो वा बोध्यः ॥
 तत्र गोवधे ॥ ॥ तत्र ब्राह्मणस्वामिकचतुर्हायन्यादीनां गवां शस्त्रलोष्टमुष्टिलगुडपाषाणविषाणादिना साक्षाज्ज्ञानपूर्वकं कामतो वधे मासंगो

मूत्रयावकयवागूपानम् ॥ शृंगलांगूलरवरासृक्स्त्रावयुताद्रिहतगोचर्माद्यतरस्यगोष्ठेवासः ॥ ततोमासद्वयंचतुर्थकालभोजनं अक्षारलवणं-
 मितम् ॥ मासत्रयमपिगोमूत्रेणरन्नाङ्गोमतीजपः दिवागाः पालयेत् ॥ अनुव्रजेदनुतिष्ठेदनुस्वपेच्च ॥ तासुगच्छत्सुर्ध्वंतिष्ठन्नजः पिबेत् ॥ रात्रौ
 ताः सेवित्वानत्वावीरासनीभवेत् ॥ भित्त्याधनाश्रित्योपवेशनंवीरासनम् ॥ उत्तिष्ठस्तु दिवानिष्ठेदुपविष्टस्तथानिशि ॥ एतद्वीरासनं नामेत्यन्ये
 ॥ चोरव्याध्रपंकपातादिभयादिभ्यस्ताः सर्वप्राणैर्विमोचयेत् ॥ तासुशीलौष्णावातवर्षपीडितासु त्रातुमक्षमोनात्मनंरक्षणंकुर्यात् ॥ स्वपरगृह
 क्षेत्रादावन्नादिकं भक्षयन्तीर्नकथयेन्ननिवारयेत्सिबन्तंवत्संच ॥ एवंमासत्रयेणतत्पापविमोक्षः ॥ अत्ररन्नाङ्गभूतमन्त्रपाठः कालेसंध्यावं-
 दनंचकार्यम् ॥ एवंब्रह्मघ्रादीनामपिब्रताङ्गशौचार्थेनद्रवत्येव ॥ स्त्रीणांतुगवानुव्रजनगोष्ठशयनगवाजिनधारणजपादिकंनास्ति ॥ स्त्रीबा-
 लघृहादीनामर्धम् ॥ शूद्रस्यस्त्रीसमानधर्मत्वादधर्ममेव ॥ शूद्राश्चस्त्रीसधर्माणः सर्वेसदृशजाः स्मृताइतिमनूक्तेः ॥ प्रतिलोमजानामप्य-
 र्धम् ॥ वैश्यतुल्यशूद्रस्यतुपूर्णमेवेतिस्मृत्यर्थसारे ॥ अज्ञानकृतेव्यर्धम् ॥ अत्रपूर्णव्रतेएकोष्टषभोदशगावस्तन्मूल्यंवादक्षिणा ॥ अर्धव्रते
 एतदधैकागौः ॥ तावतिअविद्यमानेसर्वस्वंदेयम् ॥ अत्रमासमीषद्रोमूत्रसहितयावकपानेप्राजापत्यद्वयम् ॥ रन्नादीतिकर्तव्यतासहि-
 तमासोपवासेशतप्राजापत्यानि ॥ एकादशेरन्नातः त्रिंशन्नक्तैः पंचचत्वारिंशत्संकलनयासमदशप्राजापत्यानिवासमदशधेनवोवातन्मू-
 ल्यंवेतिचत्वारःपक्षाः ॥ मूल्यंचतावद्व्यलभ्यंकांचनंगोवसिोश्वोभूमिस्तिलाद्युतमन्नंच ॥ यत्रद्रव्यतन्मात्रोल्लिरव्यसंकल्पः कार्यः ॥ चतुर्व-

प्राशो.
२०

पिपक्षेषु दक्षिणा प्रागुक्तेषु ॥ ज्ञानकृते क्षत्रियस्वामिके तादृश गोवधे षण्मासं तच्चर्मणा वृतो गोयासदो गोव्रतीयवाशी गोभिरेव संचरन्विमुच्यते ॥ अत्र षण्मासिकव्रते द्वादश प्राजापत्यानि द्वादश धेनवस्तन्मूल्यं वेति चत्वारः पक्षाः ॥ दक्षिणा यथाशक्तीति शूलपाणिः ॥ अन्येतु वृषभहंता वृषभं रन्त्री गोहंता तां दद्यादित्याहुः ॥ वृषभरहिता दशगाव इति गौडाः ॥ अज्ञानकृते त्वर्धम् ॥ बालादीनां च प्राग्वत् ॥ अज्ञानकृते वैश्यसंबन्धि गोवधे मासं पंचगव्यपानम् ॥ गोष्ठे वासो गवामनुगमनं गोमतीमंत्रजपान्ते गोदानम् ॥ अत्र मासव्रते चत्वारि प्राजापत्यानि चतस्रो धेनवः तन्मूल्यं वा ॥ पंच प्राजापत्यानीति शूलपाणिः ॥ दक्षिणा त्वेका धेनुः ॥ ज्ञानतो द्विगुणमेतत् ॥ अत्र चर्मादिधारणं नास्ति ॥ ज्ञानकृते शूद्रसंबन्धि गोवधे प्राजापत्यचतुष्टयं चतस्रो धेनवस्तन्मूल्यं वा ॥ यस्य तैलगुडादिव्यापारांतरं कारणांतरं निरपेक्षः ॥ कालांतरे गवां प्राणमोक्षः सोऽपि साक्षाद्गोघ्नः ॥ ज्ञानकृतत्वं च गां ज्ञात्वा एतां हन्मीति कामनया हननम् ॥ एतद्रहितमज्ञानकृतत्वं ॥ तद्राहित्यं च कामनाभावेन तत्प्रापकप्रमात्मकज्ञानाभावेन वा ॥ एवं सर्वत्र बोध्यं ॥ प्रायश्चित्तानंतरं पार्वणविधिना श्राद्धं कार्यं तच्च जीवत्पितृकेणापि ॥ किंतु पितुः पित्रादिभ्य एवागोचर्मधारणादिकं प्रायश्चित्तं च गोपत्येवे गोमूल्यं प्रतिरूपगवांतरं दत्त्वा कार्यम् ॥ पत्रदाने त्विदं लेख्यम् ॥ पूर्वीदिने सशिरवं वपनं कृत्वा परदिने घृतं प्राश्य पोष्य तत्परदिने स्नानादिकं विधाय व्रतं तत्प्रतिनिधिं वा संकल्प्यानुष्ठाय विप्राय यथोक्तं दक्षिणां दत्त्वा अच्छिद्रावधारणं कुर्यात् ॥ ततः पार्वणविधिना श्राद्धं भोज्यदानं च कार्यम् ॥ यत्स्वामिकगोवधे यत्प्रायश्चित्तमुक्तं तत्स्वामिकगर्भिणीकपिला बहुक्षीरादिकगुणकहोमधेन्यादिवधे तद्विगुणमागर्भिण्यां च सचेतनगर्भयुताया

२०

मवेदं ॥ उत्पन्नमात्रदाह्ययुताचेतनांगप्रत्यंगपूर्णगर्भयुतायास्तुक्रमेणसपादंसपादद्वयंसपादत्रयंपूर्णद्विगुणंचगोघ्नव्रतम् ॥ लगुडादिघातेपिगो-
जीवनेगर्भमात्रपातेपूर्वोक्तोत्पन्नादिक्रमेणैकपादमर्धपादं त्रिपादं पूर्णव्रतंच ॥ अतिवृद्धातिक्लृशातिबालातिरोगीणांवधेजानाज्ञानकृतेपूर्वोक्तार्धम्
॥ अतिवृद्धत्वंतृणादिच्छेदनासामर्थ्यम् ॥ अतिक्लृशत्वंदोहवहनायोग्यत्वम् ॥ अतिबालत्वंद्विवर्षयित्वम् ॥ एकवर्षत्रिवर्षयोर्वधेतुपूर्वोक्तक्रमेण
पादेपादत्रयंच ॥ एकप्रयत्ननिष्पन्नानेकगोवधेतुप्रायश्चित्तेद्वैगुण्यम् ॥ एवंगृहदाहादिस्थलेपि ॥ क्रमकृतेत्वेनेकगोवधेप्रयत्नभेदेनपापभेदात्प्र-
तिगोवधंयथोक्तप्रायश्चित्तावृत्तिः ॥ बहुभिरेकस्याहननेयत्रयावद्विहितंतस्यैवपादंपादंप्रतिपुरुषंकार्यम् ॥ केचित्तुअज्ञानतःपादंपादं ॥ ज्ञा-
नतत्त्वधर्ममर्धमाहुः ॥ बहुभिरेकव्यापारेणद्वयोर्बहूनांचहननेप्रतिपुरुषंपादद्वयंपादत्रयंचकार्यम् ॥ मिताक्षरानुबहुभिरेकद्विबहुवधेकामकृते
पूर्णमेवपूर्वोक्तंपादद्विपादादिकमकामकृतवधपरमित्याह ॥ प्रयत्नभेदेतुप्रतिवधंप्रतिपुरुषंप्रायश्चित्तावृत्तिः ॥ द्वाभ्यामेकस्याः द्वयोर्वाएकप्रयत्नेन
वधेप्रत्येकंपूर्वमेव ॥ बहूनांवधेतूक्तरीत्याप्रत्येकंद्विगुणं ॥ अत्यंतव्याधिपीडितमरणावस्थापन्नोन्मत्तांधवर्षन्यूनगोवधेपादमेव ॥ अधमशूद्रकैवर्त्तदि-
कस्त्रामिकैकहायनिद्विहायनित्रिहायणीवधेक्रमेणप्रातःपत्यार्धंसाधंप्राजापत्यंप्राजापत्यद्वयंचेति ॥ अज्ञानतोर्धमेतत् ॥ गर्भिण्यादौद्विगुणम् ॥
अतिरोगेतिक्लृशत्वादौतर्धम् ॥ अत्रयादक्षिणोक्तासाप्रायश्चित्तद्वैगुण्येद्विगुणाअर्धेअर्धापादेपादरूपेत्येवंव्यवस्थाबोध्या ॥ अग्निहोत्रिणो-
वेदपारगस्यहोमधेनोः कपिलायाः गर्भिण्याः पुण्यदेशेपुण्यकालेचबुद्धिपूर्वकवधेतुर्वैश्यवधेवक्ष्यमाणत्रैवार्षिकव्रतम् ॥ एकशतंगावोवृषश्चै

कोदक्षिणा ॥ एवमन्यान्यपि सहस्रगोदक्षिणा युतानि गुरु प्रायश्चित्तानि ॥ एवं वधे विद्वद्विषये योज्यानि ॥ ॥ अथ पंचविधत्वनिर्णयः ॥ ॥ चेत्
नांतरज्या पारव्यावधानमंतरेण प्राणवियोगफलकव्यापाररूपवधनिष्पादकः कर्ता ॥ १ ॥ यस्त्वं प्रवृत्तं पुरुषं वेतनादिना प्रवर्तयति प्रवृत्तं वा प्रो-
त्साहयति स प्रयोजकः ॥ २ ॥ वध्यस्य पलायनादिनिरोधकोऽनुग्राहकः ॥ ३ ॥ एतां हन्मीति वक्तुरनुमतिदातानिषेधक्षमोऽपि मौनालंबी चानुमं-
ता ॥ ४ ॥ उपदेश्यस्य हंतुर्हंतुः क्रोधमत्याद्युत्पादको निमित्तम् ॥ ५ ॥ प्रयोजकादीनां क्रमेण पादपादहानिरिति शूलपाणिः ॥ अष्टमभागहानिरिति भव-
देवः ॥ पैठीनसिः ॥ हंतामंतोपदेशाच्च तथा संप्रतिपादकः ॥ प्रोत्साहकः सहायश्च तथा मार्गानुदेशकः ॥ आश्रयः शरश्च दाता च बुद्धिदाता विकर्मणाम्
॥ उपेक्षकः शक्तिमाश्च दोषवक्ताऽनुमोदकः ॥ अकार्यकारिणरत्नेषां प्रायश्चित्तं विकल्पयेदिति ॥ एवं सर्वेषां पेषु यथासंभवं योज्यम् ॥ ॥ अथ रो-
धादौ प्रायश्चित्तम् ॥ ॥ क्षीणाया गोरक्षीणात्वभ्रमान् ॥ रोधनेन वधेयत्त्वामिकगोवधे अज्ञानतो यत्प्रायश्चित्तमुक्तं तस्य पादः ॥ तादृश्यास्तथा
भ्रमाहं धनेन वधे तस्य पादद्वयम् ॥ तथा भ्रमाद्धलशकटादावतिकालयोजनेन मरणे तत्पादत्रयम् ॥ अतिदोहेऽप्येवम् ॥ अंगुष्ठस्थूलहस्तत्रयप्र-
माणपलाशदंडनिपातनेन तादृश्यास्तथा भ्रमाहं धेः संपूर्णम् ॥ उक्तदंडाधिकदंडादिनावधे तद्द्विगुणमिति केचित् ॥ क्षीणत्वज्ञानितुज्ञानकृतव-
धविहितं तस्य पादाधिकम् ॥ रोधश्चान्नरात्रौरक्षार्थं क्रियमाणरोधातिरिक्ताहारप्रचारनिर्गमरोधः ॥ बंधनं च दृढकुशकाशादिकरज्जुव्य-
तिरिक्तेन अथवा बंधनमकालबंधनं च ॥ योजनं च हलशकटादावतिवाहादिना ॥ भवदेवस्तु वैश्यादिः स्वामिकगोः क्षेण्यज्ञानेरोधादिनावधे

क्रमेण चांद्रायणपादपादद्वयपादत्रयपूर्णचांद्रायणानि ॥ अज्ञाने तु प्राजापत्यस्यैव पादादिकमित्याह ॥ शूलपाणिस्तु सर्वस्वामिकगौः क्षी-
 णत्वं ज्ञात्वा प्रवृत्तेन पुंसारोधादिना वधे चांद्रायणपादादिकम् ॥ क्षीणत्वाज्ञाने तु प्राजापत्यस्यैव पादादिकमित्याह ॥ चांद्रायणे वृषभसहिता-
 गौर्दक्षिणा ॥ ताडनार्थमुद्यतं हृष्टाक्षीत्या कूपादौ निपत्य मृते प्राजापत्यम् ॥ ॥ अथास्थिभंगादि प्रायश्चित्तम् ॥ ॥ गवामस्थिभेदे लांगूल-
 च्छेदे कर्णशृंगोत्पाटने कटिभंगे चर्मनिर्मेचने च षणमासाभ्यंतरे मरणे पूर्णप्रायश्चित्तम् ॥ षणमासोत्तरं मरणे तदर्धम् ॥ जीवने च मासार्धम् ॥
 गोमूत्रसहितयावकपानं सर्ववर्णानाम् ॥ एतच्चैकप्राजापत्यसमम् ॥ हलशकटयोर्विप्रेण वृषभवाहने प्राजापत्यद्वयम् ॥ योषितो द्विगुणं स-
 र्वेषां ॥ समुत्सृष्टगो वृषभयोर्येन केनापि दोहने वाहने च चांद्रायणद्वयम् ॥ कपिलादोहने विप्रस्याप्येतदेव ॥ उत्सृष्टवृषभगो वधे द्विजस्य कपि-
 लागो वधोक्तप्रायश्चित्तम् ॥ शूद्रस्य तु विशेषः ॥ वृषभादेरुत्सृष्टत्वे स्वत्वाभावेऽपि भूतपूर्वस्वत्वमाश्रित्य तत्स्वामिकवृषभादिवधकर्तुः प्राय-
 श्चित्तमुक्तं तत्स्वामिकं तद्विगुणं बोध्यम् ॥ अंडनाशे लिंगच्छेदने च मृततुल्यप्रायश्चित्तम् ॥ तदनंतरं मरणे च द्विगुणम् ॥ ॥ अथ पालननिमित्त-
 वधे ॥ ॥ तत्राविभक्तानां भ्रातृणां मध्ये सर्वानुमत्यो एकेन प्रायश्चित्ताचरणे सर्वेषां पापक्षयान्नपृथक् प्रायश्चित्ताचरणम् ॥ तत्र शूद्रस्वामिनो-
 रक्षणाभावनिमित्तकवधे यत्किंचिद्दक्षिणादिकं केवलं प्राजापत्यम् ॥ द्विजस्वामिनस्तु सशिरवं मुंडितस्य त्रिसं ध्यावगाहनशीलस्य पूर्वी-
 कचर्मावृतस्य गोव्रजवासिनो दिवा रात्रं तन्मध्ये स्थितस्य प्राजापत्यम् ॥ अन्येन ब्राह्मणभोजनमनडुत्सहिता गौश्च दक्षिणा ॥ इति क-

प्राज्ञो
२२

तव्यतासहितप्राजापत्याशक्तौ धेनुद्वयंदक्षिणाप्रागुक्तैर्वशूलपाण्यादयस्तु सर्वेषां केवलं प्राजापत्यम् ॥ तदशक्तौ एकधेनुर्दक्षिणानुप्रागुक्ते-
त्याहुः ॥ उत्सृष्टवृषभादिषु स्वत्वाभावादपालनान्मृतेष्वपि उत्सृष्टुर्न दोषः ॥ अपालनमृत्युश्च शीतानिलोद्वं धनशून्यागाराद्यपेक्षाजलादिम-
ज्जनकूपादिपतनसर्पविद्युद्धननश्च पातव्याघ्रादिभक्षणकृतः ॥ एतच्च पालनासमर्पणे ॥ तत्समर्पणे तु पालकस्येव दोषः ॥ परंतु यावत्कालं
पालकाधीनता तावदेव ॥ अशक्तपालकसमर्पणे तु स्वामिन एव दोषः ॥ एवमिदु तैलयंत्रार्थं नियुज्यसन्निधावीक्षणैर्देवाद्गृहदाहगृह-
भंगाभ्यांगोमरणो घंटाभरणादिदोषेण गवां विपत्तौ चार्धप्राजापत्यम् ॥ यदि गोः शक्तिमनपेक्ष्य दत्तभारादिदोषेण मरणं तदा प्राजापत्यम् ॥ श-
क्तपालकस्य सन्निधिसत्त्वेकांतारदुर्गगृहदाहावदेषु लतापाशाद्याद्युतस्य गोर् यदि मरणं तदा प्राजापत्यपाद एवेत्याहुः ॥ तथा त्रिहायनपर्यंतव-
त्सस्यारक्षणोपि पाद एव ॥ गोमांसभक्षकाय गोविक्रये चांद्रायणम् ॥ यदि तस्मै पालकेन धेनवो विक्रियंते तदा तत्तत्स्वामिकगोवधप्रायश्चित्तं प्रा-
जापत्यादिकम् ॥ पालकबहुत्वे तु पालकानामविभक्तानां सर्वेषामेकम् ॥ विभक्तानां तु पादं पादम् ॥ बहुनांगवामपालननिमित्तवधे पालकस्य द्वि-
गुणम् ॥ तथापि बहुकर्तृके प्रत्येकं द्विगुणम् ॥ पालकस्य द्रव्याभावे स्वामिना द्रव्यं दत्त्वा कारणीयम् ॥ स्तेच्छपालकत्वे तु स्वामिना कर्तव्यम् ॥ ॥
अथौषधाद्युपचारोदाहलेदशिराभेदप्रयोगैरुपकुर्वतः ॥ द्विजानां गोहितार्थं च प्रायश्चित्तं मृतौ न हि ॥ इदं चाज्ञानिन आदरेण यथावदुपचारेण ॥ शा-
स्त्रस्यानादरेण यथावदुपचारेण ॥ प्राजापत्यव्रतमंते धेनुर्दक्षिणा ॥ मिषगपि विरुद्धोषधिदानेनाकामतोप्येकगोवधे द्विगुणं गोवधप्रायश्चित्तं चरेदिति मितं

२२

क्षरादौ॥अतिदाहेप्येतदेवेतिकेचित्॥एवंयंत्रणेगोविकित्सार्थेगूढगर्भविमोचनेऔषधस्नेहाहारदानवैश्वगवादिमृतौनप्रायश्चित्तम्॥इद
मपिस्वेच्छयागूढमाणेएव॥हठादधिकंदीयमानमाहारस्नेहादिकंमृतिहेतुश्चेत्पादकृच्छ्रः॥एवंनगरग्रामदाहेषुअबद्धानांमृतौपालक
स्यस्वामिनश्चनदोषः॥बंधनेतुपादकृच्छ्रः॥एवंव्याधियुक्तानांदंडाभिघातादिनामूर्च्छयाभिपतनेऽनंतरगमनेग्रासतोयपानैस्तदानींतन
ताडनस्यमरणहेतुत्वाभावनिश्चयेपूर्वव्याधिनष्टानांनप्रायश्चित्तम्॥यदिपूर्वव्याधियुतापिप्रहारजनितपीडयैवग्रासादिकंनक्तृत्वैवम्रियतेत-
दार्धपादंवाप्रायश्चित्तंभवत्येव॥शालादौगवांमशकादिनिवृत्त्यर्थंधूमायाग्निंप्रज्वाल्यपालकादेस्तत्रस्थितौदेवात्तदग्निनाबंधनरहितस्य-
गवादेर्मरणेदोषाभावः॥तत्रानवस्थितौबंधनेवापादकृच्छ्रः॥त्रिशूलोदिस्थिरतरचिन्हकरणेनगोण्यादिवाहनादिभिश्चर्मनिर्मोचनेदोषा-
भावः॥मत्तागौर्यदिनिवारयंतंपालकमतिक्रम्यगर्तकूपदोपतनादिनाम्रियतेतदानदोषः॥शंकारहितेवनादौसतिसन्निधौपालकेऽक
स्मादागतव्याघ्रादिनामरणेपितदानदोषः॥पालकस्येतत्रासत्वेतुदोषएव॥एवंराजसैन्यादिभिःशरादिभिर्ग्रामघातराष्ट्रघातवेश्मभंगा
तिवृष्टिव्याधुपद्रववृक्षादिपतनादिभिरुपद्रुतानामबद्धानांपालकसत्वेमरणेदोषोन॥पालकासत्वेबंधनेचदोषादुक्तपादःप्रायश्चित्तमागोहर
णेनु॥अश्वगोभूमिकन्याश्चत्तुर्वाचांद्रायणंचरेत्॥सुद्रान्यशूत्रसमाहृत्यप्राजापत्यंसमाचरेत्॥इतिजाबाल्युक्तंप्रायश्चित्तं॥गोवधोक्तंसर्ववृषव
धेपि॥स्त्रीत्वस्याविवक्षितत्वात्॥दानंतुस्त्रीगवीनामेव॥विधेयगतत्वेनस्त्रीत्वस्यविवक्षितत्वादितिमयूरै॥अत्रवपनेविशेषः॥पुंसांगो-

प्राशो
२३

वधोक्त प्रायश्चित्तपादेकंठादधस्थितांगलोम्नांवपनम् ॥ अर्धप्रायश्चित्ते शमश्रूणां मंगरोम्णांच शिरः केशवर्जम् ॥ त्रिपादे गरो मशमश्रु शिरः केशा-
नां शिरवावर्जम् ॥ पूर्णप्रायश्चित्ते सशिरवंपनम् ॥ स्त्रीणां तु सधवानां वपनं नक्तं विप्रायश्चित्ते ॥ किंतु सर्वान् केशान्समुद्धृत्य द्वांगुलच्छेदनमात्रं
कार्यमिति स्मृत्यर्थसारे ॥ ॥ इति गोवधप्रायश्चित्तनिर्णयः ॥ ॥ अथ व्रात्ये प्रायश्चित्तनिर्णयः ॥ ॥ व्रात्यश्च पंचदशैकविंशति त्रयोविंशति वर्षरूपे
षोडशद्विविंशति चतुर्विंशति वर्षरूपे वा ब्राह्मणक्षत्रिय वैश्योपनयनकाले उपनयनाभावात् ॥ तत्र त्रयस्योपनयने न्नाद्यभावेन तत्कालातिक्रमस्तस्य-
साधारणोक्तचांद्रायणादिचतुष्टयान्यतमं शक्त्यनुसारेण कृत्वोपनयनं कार्यम् ॥ अनापदियस्य तदतिक्रमस्तस्य मानवंत्रैर्मासिकम् ॥ तदसमर्थस्य
सशिरवंपनपूर्वकमेव विंशतिरात्रं प्रसृतिमात्रं यावत् कपानं पंचविप्रभोजनं च ॥ यस्य षोडशादिवर्षादूर्ध्वमप्यनापदिवुद्ध्या तदतिक्रमस्तेन मासद्वयं यावत्
कपानं मासं पयोमासा धर्मा मिह्याष्टघृतं षट्पञ्चमयाचितं त्रिरात्रमक्षतता अहोरात्रमुपवास इत्युद्दालकव्रतं कार्यम् ॥ यस्य पितृपितामहा वनुपनी-
ती तस्य संवत्सरं भैक्ष्याशनगुरु शुश्रूषादिरूपब्रह्मचर्यव्रतम् ॥ तत उपनयनम् ॥ ततो यावत्तापुरुषाणां उपनयनं तावत्संख्याकवर्षपर्यंतं प्रायश्चित्तार्थं
यदंतियच्च दूरक इत्यादिसप्तपावमानीषिः ॥ येन देवाः पवित्रेणेति यज्ञपवित्रारव्येन कथानश्चित्रा भुव इति सामपवित्रारव्येन हंसः शुचिषदित्यने-
नेत्येते मंत्रैः स्नानं ततो ध्याप्यता ॥ यस्य तु प्रपितामहादीनामुपनयनं नानुस्मर्यते ॥ तस्य द्वादशवार्षिकं पूर्वीक्तं ब्रह्मचर्यम् ॥ ततः उपनयनम् ॥ ततः
पुरुषसंख्याकाब्दपर्यंतमुक्तमंत्रैः स्नानम् ॥ तदनंतरमध्यस्य गार्हस्थ्यमात्रोपदेशो नो ध्यापनं नापि व्यवहारः ॥ तज्जन्येतु स्वकालातिक्रमप्रायश्चि

२३

त्तमात्रं कृत्वा यथाकालमष्टमादिवर्षसंस्कारः ॥ अस्याध्ययनादिकं भवति ॥ ॥ इति ब्राह्म्यता प्रायश्चित्तम् ॥ ॥ अथ स्तेय प्रायश्चित्तम् ॥ ॥ स्तेयं-
 चौर्यं ॥ तच्च विप्रस्वामिस्तस्य समव्यतिरिक्तमेवोपपातकम् ॥ स्वर्णादिचौर्यस्य महापापत्वात् ॥ तत्र विप्रस्य विप्रस्वामिकंदशकुंभपरिमितं धा-
 न्यं चातत्परिमितं तंदुलाद्यन्नं वातचुल्य मूल्यं वा नाम्न रजतादिकं वा अमत्यापहर्तुस्त्रैमासिकं गोवधव्रतम् ॥ गोचर्मगोसेवादितद्विशेषं रहितं कार्यम्
 मत्याभावे वा कृच्छ्राब्दम् ॥ क्षत्रियादेर्हर्तुः ॥ पादपादहासः क्षत्रियस्वस्य ता ॥ व्रताकामतोपहारे षाण्मासिकम् ॥ वैश्यस्वेत्रैमासिकम् ॥ शूद्रस्वेचां-
 द्रम् ॥ ॥ कुंभपरिमाणंतु ॥ ॥ अष्टमुष्टिभवेत्किंचि किंचिदष्टौ च पुष्कलम् ॥ पुष्कलानि च चत्वारि आठकः परिकीर्तितः ॥ आठकानि च चत्वारि द्रोणइ-
 त्यभिधीयते ॥ दशाद्रोणा भवेत्स्वारीकुंभोपि द्रोणविंशतिरिति ॥ स्मृत्यर्थसारे तु कुंभः पंचसहस्रपलपरिणाम इति ॥ सार्धशतद्वयपणमूल्यक्ष-
 त्रियस्वामिकगृहक्षेत्रभूमिवाची कूपतडागादिपानीयरसानां तत्स्वामिकस्य निक्षेपस्य तावन्मूल्यरजतवरत्नरत्नादेश्च नारीनराश्वानां चोपहारे
 चांद्रम् ॥ वैश्यशूद्रस्वेतादृशेतादृशे पूर्वाक्तक्रमेण चांद्रार्धं तत्पादौ ॥ विप्रस्वेतादृशे रचर्णस्तेयसमम् ॥ तेन षडब्दम् ॥ स्वर्णस्तेयसमवदिति स्मृत्य-
 र्थसारे ॥ अत्र षडब्दं न्यूनं कल्प्यम् ॥ नृपुरीसलोहादिद्रव्याणां अल्पप्रयोजनानां सार्धशतद्वयपणपंचदशांशमितानां हर्तुः सांतपनम् ॥ एकवा-
 रभोजनपर्याप्तानां भक्ष्यभोज्यपानादीनामपहारे तत्सममूल्यकानां यानशय्यासनोपानपुष्पफलमूलपर्णमृद्वांडमधुमांसौषधसुगंधद्रव्याणां
 मपहारे पंचगव्येनाहोरात्रम् ॥ द्विवारभोजनपर्याप्ततदपहारे त्रिरात्रं तत् ॥ त्रिरात्रभोजनपर्याप्ताहारमूल्येऽथैतदेव ॥ तृणकाष्ठद्रुमशुक्लान्नगुड-

तैलचर्मणां त्रिभोजनमूल्यानां हरणे व्येतदिति स्मृत्यर्थसारे। द्वादशाहारपर्यासब्राह्मणस्वामिकमणिमुक्ताप्रवालतान्मरजनशंखशुक्ललोह-
कांस्योपलापहारे द्वादशाहंकणान्नता॥ त्रिभोजनपर्यासाहारमूल्यकार्पासकीटजजीणाद्विशफैकशफपशुरज्जुपक्षिणां अपहारे एकउपवासः॥
व्यहंपयः पानं वा॥ गजाश्च भूमिकन्या हरणेषु उपवासाः॥ अप्यासे चांद्रायणम्॥ षणमासंगोमूत्रयावकाहारो वा॥ एवं पुस्तकादिचौयेष्वपि हि-
यमाणा ल्यबहुत्वाभ्यां प्रायश्चित्तादिकल्यम्॥ देवद्रव्यापहारे ब्रह्म॥ यस्य वर्णस्य घृतिं यो हरेत्स तद्वर्णविधप्रायश्चित्तं पादोनं कुर्यात्॥ अत्र स-
र्वत्र सकृदभ्यासद्रव्याल्पत्वमहत्वे देशकालस्वाम्यपहर्तृगुणवैगुण्याद्यपेक्ष्य प्रायश्चित्तगुरुलघुतां शेया॥ इदं च प्रायश्चित्तमपहृतद्रव्यरचा-
मिनेतद्रव्यं दत्तैव कार्यं सति स्वामिनि॥ वैदिकाग्निभ्यः काष्ठं गवे तृणं हर्तुः पांथद्विजस्ये शुद्धं मूलकद्वयं च णकबीहिगोधूमयवमुद्गमाषाणां सु-
ष्टिं क्षेत्रान्द्वरतः स्वाम्यनिषिद्धस्य स्तेयदोषो नेति मयूरवे॥ ॥ इति स्तेयप्रायश्चित्तानि॥ ॥ अथ ऋणानपाकरणे प्रायश्चित्तम्॥ ॥ यज्ञाध्ययनप्र-
जाप्रजारूपाणां देवर्षिपितृऋणानां अनपाकरणं आत्मपितृपितामहादिभिरुत्तमर्णादुहीतानां धनानां अदानं च तत्॥ तत्र यज्ञब्रह्मचर्याद्य-
करणरूपदेवऋष्यादिऋणे उपपातकसामान्योक्तचांद्रादिष्वेकं शतत्याकार्यम्॥ सर्वथा तदसंभवे वर्षं तैवैश्वानरेष्टिः कार्या॥ साचसत्याधानादिना तदधि-
कारे तदकरणे प्रतिवर्षं कार्यम्॥ उत्तमर्णऋणादाने तु कालविलंबादिप्रयुक्तमेतच्चांद्राद्यन्यतमं प्रायश्चित्तं उत्तमर्णं यतद्वनंदत्वा कार्यं सति धने॥ ॥ अथा-
नाहिताग्निताप्रायश्चित्तम्॥ ॥ साचसत्यधिकारेऽग्न्याधानाभावः॥ ॥ तत्र वर्षापूर्तौ प्रतिमासं त्रिरात्रम्॥ ततः प्रत्यब्दं चांद्रादिष्वेकं शतत्या

कार्यम् ॥ अनापदि तु त्रैमासिकम् ॥ पितर्यनग्रावाधातुर्यहरियष्टुश्चसुतस्यव्रात्यपशुः कार्यः ॥ औपासनाग्न्यसंधाने आवर्षप्रति-
मासं उपवासः ॥ अर्द्धे चांद्रादिष्वेकम् ॥ यद्वा प्रथमवर्षे कृच्छ्रः ॥ द्वितीयेऽति कृच्छ्रः ॥ तृतीये कृच्छ्राति कृच्छ्रौ ॥ ततश्चांद्रम् ॥ मयूरवेदं ज्येष्ठस्यै-
व तच्च दायकालदायाद्यकालगृहपति मरणरूपकालत्रयातिक्रमे ॥ कनिष्ठस्य तु सति ज्येष्ठे औपासनाग्निरहिते अनधिकारादेव न प्रायश्चित्तम् ॥ ए-
वं पितरितादृशो सुतस्यापि ॥ ॥ अथापण्यविक्रये प्रायश्चित्तम् ॥ ॥ अपण्यस्य लवणादेर्विक्रयो द्विसः ॥ तत्र सुराविक्रये सौम्य कृच्छ्रचतुष्टय-
म् ॥ गुडतिलपुष्पफलमूलपक्वान्नविक्रये सौम्य कृच्छ्रः ॥ मत्स्याप्राजापत्यम् ॥ लाक्षालवणमधुमांसतैलक्षीरदधितक्र घृतगंधचर्मरक्तवरश्च
तिलाद्यन्यतमविक्रये चांद्रम् ॥ मत्स्याभ्यासे तत्र त्रयम् ॥ अमत्यासकदुपवासः ॥ पयःपायसापूपेक्षुरसगुडखंडादीनां स्नेहपक्वानां च विक्र-
ये पराकः ॥ पूगमंजिष्ठारवर्जूरद्राक्षाणां प्राजापत्यम् ॥ पनसस्य त्रिदिनम् ॥ कदलीनीरनारीकैलजंबीरबीजधूरकनारंगाणां पादकृच्छ्रः ॥
कर्पूरादेरर्धकृच्छ्रः ॥ कस्तूरिकादीनां कृच्छ्रः ॥ ऊर्णाकेशकेसरिणां भूधेन्वनडुहाश्मशारन्नाणां च विक्रये चांद्रम् ॥ अमक्ष्यमांसतदस्थिभृंग-
नरवशक्तिहिंगुगुगुलसर्वरसहरितालमनःशिलांजनलवणक्षारमाणिसुक्ताप्रवालवैणववेणुमृन्मयानां तम कृच्छ्रः ॥ अमत्यासकदुपवा-
सः ॥ वृषशस्त्रगोनीलीकौशेयविक्रये प्राजापत्यम् ॥ कृष्णापीतादिवरश्च कृष्णाजिनकृष्णावस्तुविक्रये न्यहम् ॥ गजविक्रये चांद्रम् ॥ रवराश्वा-
श्चतरकरभाणां विक्रये पराकः ॥ नारीविक्रये चांद्रम् ॥ पुरुषविक्रये तद्वयम् ॥ कन्यापुत्रविक्रये तद्वयं द्विगुणम् ॥ एकाहा द्वेदविक्रये चांद्रम् ॥

अंगानां विक्रये पराकः ॥ स्मृतीनां कृच्छ्रम् ॥ इति हासपुराणानां सांतपनम् ॥ रहस्यपंचरात्राणां कृच्छ्रः ॥ इतरविद्यामात्रस्य पादकृच्छ्रम्
 ॥ सोमविक्रये उक्तप्राण्यातिरिक्तप्राणिविक्रये च तप्तकृच्छ्रः पुनरुपनयनं च ॥ तुषकपालभस्मरामपिण्याकानां प्राजापत्यम् ॥ मधूच्छिष्ट
 त्रपुसीसकृष्णलोहोदुंबरखड्गपान्नगोधूमविक्रये महासांतपनम् ॥ आगमनडागोदपानपुष्करिणीसुकृतविक्रये त्रिषवणरत्नायीअधःशा
 यीचतुर्थकालाहारोगायत्रीदशसंहरंजपनसंवत्सरेण शुद्धेत् ॥ हीनमानहीनोन्मानाभ्यां विक्रयेऽन्यमिश्रितान्यवस्तुविक्रये चैवम् ॥
 तन्नमानं प्रस्थादि ॥ उन्मानंतुलादि ॥ विषमतुलादिधारणेऽर्धकृच्छ्रः ॥ निगडादिविक्रये प्राजापत्यम् ॥ प्रतिश्रयोद्यानसभाप्रपादिविक्र
 ये तप्तकृच्छ्रः ॥ अन्नसर्वत्रदंडशस्त्रपर्यालोचनेन प्रायश्चित्तन्यूनोधिक्यं योज्यम् ॥ तिलतैलदधिक्षौद्रलवणद्राक्षामद्यमांसपक्वान्न-
 रन्त्रीपुरुषहस्त्यश्वगोवृषभगंधरसक्षौमकृष्णाजिनसोमनीलीविक्रयात्सद्यः पतति विप्रः ॥ प्रायश्चित्तं त्वकामकृते ॥ एतत्सर्वमापदि
 वैश्यवृत्त्या जीवितो विप्रस्यैव ॥ अनापदितु वैश्यभिन्नानां सर्वेषामेव ॥ शूलपाणिस्तु ॥ आपदि शूद्रस्यैव दोषाभावः ॥ क्षत्रियस्यापि भवत्येव प्रा
 यश्चित्तमित्याह ॥ शूद्रस्यापद्यपि मधुचर्मलाक्षासुरामांसानां विक्रये दोष एव ॥ तिलगोधूमादीनां तु क्रीतानां विक्रय एव दोषः ॥ कृष्युत्पादि-
 तां विक्रये तु नेति बोध्यम् ॥ इदं च प्रायश्चित्तजातं तत्तद्विक्रयार्जितधनोत्संगपूर्वकं कार्यमनापदि ॥ ॥ इत्यपण्य विक्रये प्रायश्चित्तम् ॥ ॥
 अथ परिवेदने प्रायश्चित्तम् ॥ ॥ अकृतविवाहो ग्रजो नुजेन प्रागात्मनो विवाहं कुर्वता तिक्रांतः सपरिवितिः सच प्राजापत्यम् ॥ चत्वारिकनी

यसापूर्वपरिणीतांतेनदत्तामुदहेत्॥तस्यैवहिंसाभार्यानानुजस्य॥अशारन्त्रीयत्वात्तद्विवाहस्य॥अनुजश्च्युत्क्रमेणविवाहजन्यदोषवानप
रिवेतोच्यते॥अयममत्याचेत्तदाचांद्रादिष्वेकं कृत्वोदांज्येष्टायदत्त्वापुनरन्यामुदहेत्॥यद्वा॥तामेवब्रह्मचर्यंरहितमैक्षवत्॥गुरुंपरिभ-
वंपरिहारार्थंनिवेद्यतेनानुज्ञातांपुनस्तामुदहेत्॥इदमेवयुक्तम्॥मस्यात्वेतन्त्रैमासिकं॥अकामतश्चेत्कच्छातिक्कच्छो कृत्वैवकुर्यात्॥इ-
दंकन्यापित्रादिदत्तोद्वाहेदेशांतरेस्थितेज्येष्ठेकृतविवाहोसाधितिभ्रांतिमतःपरिवित्तुः॥कन्यापित्राद्यपरिज्ञानेनत्पित्रादिभिरदत्ताबलात्का
रादिनाकामतोज्ञात्वाचोदोदुरब्दंप्राजापत्यादिप्रायश्चित्तपूर्वकंपूर्वोक्तम्॥परिवेत्तुरब्दविषयेपरिवित्तस्यज्येष्ठस्यद्वौकच्छोपरिवेदनीयायाः
कच्छःपित्रादेर्दातुःकच्छातिक्कच्छो॥परिकर्तृतिपाजकस्तस्यचांद्रायणं॥इदंनिर्गुणोज्येष्ठे॥गुणवतिज्येष्ठेबुद्धिपूर्वकंपरिवेदनेपरिवेत्त्रादयः
परिकर्त्रेताःसर्वपतिताः॥संवत्सरप्राजापत्यैशुद्ध्युः॥दत्तकादीनांतुनायदोषः॥भिन्नोदरेचदत्तेचपितृव्यतनयेतथा॥दाराग्निहोत्रसं-
योगेनदोषःपरिवेदनइतिगौतमस्मरणात्॥भिन्नोदरइतिसापत्न्यत्रातृविषयं॥दत्तेचेतिजनककुलेज्येष्ठभ्रातृसत्वेपिनदत्तकस्यविवा
हादौपरिवेत्तृत्वंनापिज्येष्ठस्यपरिवित्तित्वमित्यर्थः॥पितृव्यतनयेइतिदेवरेणोत्पादितस्यभ्रातुःक्षेत्रजपुत्रस्यविवाहादौदेवरपुत्रादेःपरिवे
त्तृत्वादिकंनेत्यर्थः॥एवज्येष्ठायांअनूदायांयाकनिष्ठविवाहितासाग्रेदिधिषुःज्येष्ठातुदिधिषुः॥तत्राग्रेदिधिषुपतिःकच्छं कृत्वापुनस्ता-
मेवोदहेत्॥दिधिषुपतिस्तुक्कच्छातिक्कच्छो कृत्वाकनीयस्याःपत्यैतांनिवेद्यतरस्मैनत्वातेनानुज्ञातस्तांपुनरुद्वाहयेत्॥एवंकन्ययोयेज्येष्ठा

प्रा.शे.
२६

ज्ञानकामकारबलात्कारादिविषये पूर्वोक्तं संवत्सरादिकं व्यवस्थया योज्यम् ॥ अथानाहिताग्नितायां प्रायश्चित्तं ॥ अनाहिताग्नीज्येष्ठे तु क-
नीयानादधीतचेत् ॥ पर्याधाता कनिष्ठः स्यात् ज्येष्ठः पर्याहितः स्मृतः ॥ तयोः संवत्सरव्रतं ॥ इदं ज्ञात्वा कामतः करणे अन्यथा प्राग्वद्योज्यम् ॥ क्लीब
दृषलीपतिविरक्तसन्त्यस्तातिविरोगिजडमूकगरदबधिरकुब्जवामनपंगुद्वन्द्वतस्करविवाहानिच्छुशूद्रतुल्यमृतभार्याणां परिवेदने दोषो न ॥ एवं-
धने कृष्यादौ वेश्यायां वा सन्त्यादाराग्निहोत्रानिच्छुपरिवेदनेऽपि ॥ धनधर्मविद्यार्जनार्थं देशांतरस्थैर्ज्येष्ठे द्वादशवर्षं प्रतीक्षा ॥ कार्यतिरार्थं देशांतर
स्थे दशवर्षं ॥ ॥ इति परिवेदनप्रायश्चित्तम् ॥ ॥ अथ भृतकाध्ययनादौ प्रायश्चित्तम् ॥ ॥ पणपूर्वकाध्यापकादध्ययनग्रहणं भृतकाध्ययनम् ॥ पण
पूर्वकमध्यापनं च भृतकाध्यापनम् ॥ तत्कतरिौ पयसा ब्राह्मीं सुवर्चलां त्रीन्यक्षान्नियतं पिबेताम् ॥ अनापदिशक्त्याद्यपेक्षया चांद्रादिष्वेकम् ॥
अनुप्रयोगप्रदानेऽप्येवम् ॥ उत्कर्षहेतोरधीयानस्य किंपठसिनाशितं त्वयेत्येवं पर्यनुयोगोऽनुप्रयोगदानम् ॥ अनुप्रयोगप्रदानाभ्यासे पातित्यमा-
हुः ॥ इति भृतकाध्ययनादिप्रायश्चित्तम् ॥ ॥ अथ पारदार्यप्रायश्चित्तम् ॥ ॥ पारदार्यं च गुरुतल्पं तदातिदेशिकतत्समव्यतिरिक्तपररन्त्रीग-
मनरूपम् ॥ पुरुषांतराव्यभिचरितां जातिमात्रविप्रांश्च तौ विप्रोगत्वा पूर्वोक्तं वार्षिकं ब्रह्मचर्यव्रतम् ॥ धर्मेऽधिकर्मशीलत्वादिगुणशालिनीनां
दृशीं गंतुं विप्रस्य द्विवार्षिकं प्रायश्चित्तम् ॥ श्रोत्रियपत्न्यां तादृश्यां त्रिवार्षिकं तत् ॥ तामिष्यं दिद्वयंदत्तं भवेत्तर्हितसंत्यज्यप्रायश्चित्तम् ॥
द्वित्रिचतुर्वारिगमने क्रमेण द्वित्रिचतुर्गुणम् ॥ अग्रे च पातित्यम् ॥ एवं द्वितीयतृतीयादिगमनेऽपि ॥ शूलपाणिमिताक्षरादयस्तु ॥ एकस्यामेव द्वित्रिवार-

२६

गमने पूर्वोक्तमेव पादहान्येति प्रोचुः ॥ क्षत्रियादीनां स्वस्ववर्णासु गमने पादहानिः ॥ विप्रस्य क्षत्रियादि रन्त्रीषु द्विवार्षिक त्रिवार्षिक षाण्मासि
 कानि गुणवतीषु ॥ शूद्रस्य परकीयायां गुणवत्यां शूद्रांगंतुः षाण्मासिकं ॥ अकामतः सर्वत्रैतदर्थं ॥ स्वभर्तृव्यतिरिक्तसवर्णेकपुरुषगामिन्यांगं
 तुः पूर्वोक्तमेव पादहान्याकार्यम् ॥ पुरुषद्वयगामिन्यां द्विपादहानिः ॥ पुरुषत्रयगामिन्यां त्रिपादहानिः ॥ पुरुषचतुष्टयगामिन्यां स्त्वेरिणीसं-
 जकायां विप्रायांगंतुरन्व्यहोपवासपूर्वकं घृतपानदानम् ॥ तादृश्यां क्षत्रियायां उपवासत्रयपूर्वकमाटकयवदानं ॥ वैश्यायांगं ताचतुर्थकालाहारो
 विप्रान् भोजयेत् ॥ शूद्रायांगंतुः सचैलस्नानपूर्वकं उदकं भूदानं ॥ पंचमादिगामिन्यां बंधकीसंज्ञाया अष्टमुष्टियवदानं ॥ तादृश्या शूद्रायां विप्रस्यो
 दकं भूदानं ॥ क्षत्रियायां धनुदानं ॥ वैश्यायां वस्त्रदानं ॥ अभ्यासे प्रायश्चित्तावृत्तिः ॥ गौडास्तु विप्रादेः क्षत्रियादिगमनस्यैवार्धाधार्दिहानिमाहुः ॥ अनृत्तौ
 जातिमात्रविप्रां विप्रोगत्वामानवंत्रैमासिकं कुर्यात् ॥ ईदृशक्षत्रियादि रन्त्रीषु क्रमेण द्वैमासिक चंद्रायणमासिकानि ॥ क्षत्रियादीनां स्वस्ववर्णास्वनृ-
 तौ गमने द्वैमासिकान्येव ॥ आसुगर्भेति तौ तु तत्तद्विषये सर्वोक्तमेव द्विगुणं कार्यम् ॥ शूद्रायांगर्भेति तौ तु त्रीणि वर्षाणि चतुर्थकालेन क्तं भुंजीत ॥ वि-
 प्रस्या निच्छंतीषु विप्रादि रन्त्रीषु गंतुरनुक्रमेण गोघ्नत्रैमासिकं चंद्रमासिकानि ॥ गोभिन्नासुतिर्यग्योनिषु महिषीगर्दभादिषु गमने सचैलस्नानं
 गोभ्यस्तृणभारदानं च ॥ एक उपवासो वा ॥ कामतोभ्यासे कृच्छ्रपादम् ॥ अत्यंताभ्यासे प्राजापत्यम् ॥ शुनीगमनाभ्यासे अतिकृच्छ्रः ॥ गविसाह
 द्गमने उपवासत्रयपूर्वकं गोदानं ॥ कामतस्तु त्रैमासिकं गोघ्नव्रतं ॥ कामतोभ्यासे प्राजापत्यं त्रैमासिकं च ॥ कामतोऽत्यंताभ्यासे संवत्सरव्रतं ॥ आ-

प्रा.शे.
२७

जन्मात्यंताभ्यासे गुरुतल्पसमं रजकचर्मकारबुरुडकैवर्तमेदभिलाः सप्तांतेवसायिनस्तेषां स्त्रीषु व्याधशैलूषनटवेणुजीविकापालकस्तेच्छादिरन्त्रीषु-
चविप्रस्यचकामतः सकृद्गमनेचांद्रहयं॥ अमत्यापराकश्चांद्रंवा॥ रेनः सेकात् प्राक्निवृत्तौ कार्यं॥ एतदभ्यासे तु कायावृत्तिः॥ आस्वेवकामतोभ्यासे कृच्छ्रा-
ब्दं॥ अज्ञानान्तथाभ्यासेचांद्रहयम्॥ गर्भेतिपत्तौ त्रैवार्षिकं॥ अज्ञानत आसुचतुर्विंशतिवारगमनात्पानित्यम्॥ ज्ञानतस्तदर्धादितिगौडाः॥ संवत्सराद-
र्वाकृज्ञानतोद्वादशागमनादज्ञानतश्चतुर्विंशतिवारंगमनाभ्यासेचद्वौमासौभैक्ष्यभुक्द्वौमासौगोमूत्रयावकभुक्द्वौमासौपंचगव्याशी एवं षण्मासा-
च्छुद्ध्यति॥ अंत्यजवच्छोडिकादिरन्त्रीषु योज्यं॥ अमत्यासकृद्दृश्यमाणचांडालादिरन्त्रीषु गमनेषडब्दं॥ गर्भेतिपत्तौद्वादशावार्षिकं॥ ज्ञानतोभ्यासेवाग्निप्र-
वेशादिनामरणमेव॥ क्षत्रियादीनां पादहानिः॥ ज्ञाने तु सर्वेषां मरणमेव॥ अनुपनेतृभातृजायायां मत्यासकृद्गमनेचांद्रं॥ मत्याक्रियासिद्धेः प्राक्नि-
वृत्तौचांद्रम्॥ मत्याक्रियासिद्धिपर्यंतं सकृद्गमने अमत्याभ्यासेचसंवत्सरं विप्रकुलेभैक्ष्यम्॥ मत्याभ्यासे तु गुरुतल्पसमं एतदेवानुपनेतृपितृव्यमातुल-
जाययोः॥ विधवा सुपरस्त्रीषु गमने कृच्छ्राधिकं तत्तत्पूर्वेति प्रायश्चित्तं॥ आसुरजस्वलासु गमने प्रकीर्णकप्रकरणोक्तरजस्वला प्रायश्चित्तैः सहतेषां-
समुच्चयः॥ तत्राप्याधिकेन न्यूनस्य प्रसंगात्सिद्धिः॥ साम्ये तु तत्रम्॥ यत्तुरजस्वला गमनमनुपातकमिति तत्तादृश्यां श्रोत्रियपत्न्यां कामतोभ्यासे यो-
ध्यम्॥ अथ स्त्रीणां प्रायश्चित्तम्॥ यत्पुंसः पारदार्येषु तच्चैव न चारयेद्व्रतमिति॥ स्त्रीणामर्धद्वितितुस्त्रीपुंससाधारणव्रतोपदेशविषयम्॥ इदं च
स्त्रीणां समानेषु उत्तमेषु चावर्णेषु इच्छापूर्वकव्यभिचार एव॥ अनिच्छंत्यास्तु मलिनाया अधःशयानायाः पिंडमात्रोपजीविन्या गृहे भर्त्रागुप्तमवरुद्धायाः

२७

कच्छं पराको वा शक्त्यपेक्षया ॥ अभ्यासे चांद्रं ॥ अकामतो ब्राह्मण्या वैश्यक्षत्रियगमने मासंतर्धे चक्रमेण गोमूत्रयावकपानं ॥ ज्ञानतस्तसकृच्छ्रं चा-
 द्रव्यं ॥ सकृच्छ्रं चांद्रमेकं चांद्रं चक्रमेण ॥ अनिच्छंत्याः स्वपतिभ्रांतिमत्यावाशूद्रगमनेरेतः सेकात्मा कनिष्ठतौ सकृच्छ्रं चांद्रम् ॥ रेतः सेके सकृ-
 च्छ्रं चांद्रत्रयम् ॥ बुद्धिपूर्वकं गर्भपर्यंतं क्षत्रियवैश्यगमनाभ्यासेऽनिच्छया क्षत्रियवैश्यगर्भप्रसवे चकृतचिन्हायानिर्वारसनं ॥ शूद्रविषये तु काप्रतः
 संभवे गर्भानुत्पत्तावपि अनिच्छं योत्पन्नगर्भस्त्रावेपि च तथा निर्वारसनं ॥ तादृक् क्षत्रियाया वैश्यगमने सकृच्छ्रं चांद्रायणं ॥ शूद्रसंगमे सकृच्छ्रं चांद्र-
 द्वयम् ॥ वैश्यायास्तदृश्याः शूद्रसंगमे सकृच्छ्रं चांद्रम् ॥ शूद्रायाः शूद्रगमने प्राजापत्यम् ॥ अज्ञानतः क्षत्रियायाः विप्रक्षत्रवैश्यगमनेषु क्रमेणा-
 र्धकायं कायातिक्छ्राणि ॥ वैश्याया विप्रक्षत्रियवैश्येषु गमने कच्छपादकच्छ्रा र्धकायानि ॥ शूद्राया विप्रक्षत्रियवैश्येषु अहोरात्रत्रिरात्रार्ध-
 कच्छ्राणि ॥ विप्राया गर्भे त्यक्तौ तत्प्रसवे च विप्रगर्भे च पराकः ॥ क्षत्रे गर्भे चांद्रं ॥ वैश्यगर्भे सपराकं चांद्रम् ॥ इदमकामतः कामतश्चैद्विगुणम् ॥ सर्व-
 त्रप्रागुक्तेन समुच्चय इत्यूच्यः ॥ यदा शूद्रगर्भे प्रसूते तदा त्यागः पतितत्वात् ॥ केचिद्विप्रायाः शूद्रगर्भस्त्रावेपाते च चांद्रत्रयं ॥ कामतो द्विगुण-
 मित्याहुः ॥ एवं क्षत्रियवैश्यस्त्रियो विप्रादिगर्भे पादपादन्यूनं ॥ यदा त्वाहितगर्भा एव व्यभिचरंति तदा गर्भपादशंकया दशमासोत्तरं प्रसवे स-
 ति प्रायश्चित्तमाचरेयुः ॥ गर्भस्य तु न दोषः ॥ तच्च मासं यावकपानं ॥ यदा त्वौदृत्या त्त्रियः प्रायश्चित्तं नेच्छंति तदा तासां नासाकर्णादिकर्त-
 नं ॥ यदा विप्रश्ची प्रागुक्तरजकादीनकामतो गच्छति तदा चांद्रत्रयम् ॥ चांडालाद्येते वसायिगमने तु चांद्रचतुष्टयं ॥ मत्या द्विगुणं ॥ रेतः सेकात्मा-

कनिष्ठतौ चांद्रमेव गभोत्पत्य नंतरं अंत्यजगमने तु प्रसवोत्तरमेव प्रायश्चित्तम् ॥ तदनुष्ठानयावत्पृथगवतिष्ठेत् ॥ ननु गृहे प्रचरेत् ॥ तच्च सार्द्धं कच्छा
 ब्दहिरण्यं वा सोधेनुवदिक्षिणा ॥ इदमकामतः ॥ मत्यांत्यजसंगमे तु मरणाच्छुद्धिः ॥ रजकादितो गभोत्पत्तौ च त्यागएवाप्रायश्चित्ताकरणे तु पुल्लिंगेना
 कनीयावध्येत्यन्ये ॥ अनिच्छंत्या बलादनुलोभ्येन व्यभिचारे कच्छम् ॥ द्विभोगे पराकः ॥ त्रिरैदवं ॥ रेतः सेकात्प्राक् कनिष्ठतौ उपवासत्रयं ॥ एवं बं
 दिग्राहं गृहीत्वा बलाद्भुक्तायाः सांतपनं ॥ तथांत्यजाद्युपभोगाभ्यासे त्यागएव ॥ मनसा भर्तुरभिचारे त्रिरात्रं ॥ क्षीरोदभोजनमधः शयनं चतुर्थे ह
 निअप्सु मग्रायाद्वा त्रिंशदधिकचतुःशताहृतगायत्रीमंत्रेणाभिषेकः ॥ वाचाभिचारे मासं क्षीरोदनमन्यत्प्राग्वत् ॥ रजोदशने तु तेनैव वाचिकमा
 नसिकव्यभिचारशुद्धिः ॥ प्रायश्चित्तं तुरजोदर्शनात्प्राक् व्यवहार्यत्वं सिद्ध्ये ॥ पतिघ्नाः गुरुशिष्यादिगर्भायाकृतचिद्गायाः गृहान्निर्वसित
 मेव ॥ इदमपि प्रसवे एव ॥ ननु स्त्रावादौ ॥ अन्यगर्भायास्तु यावत्प्रायश्चित्तं गृहे निरोधएव ॥ शूद्रस्य विप्रस्त्री गमने वीरणाकुशवेष्टितस्याग्नौ दहनं विप्र
 स्त्रियास्तु उपनंकारयित्वा रसपिषाभ्यज्य नग्रांस्वरमारोप्य राजमार्गं भ्रामयेत् ॥ ततः पूता भवेत् ॥ वैश्यस्य लोहितदर्भे वैष्टितस्याग्नौ प्रक्षेपणम् ॥
 विप्रायाः प्राग्वत् ॥ क्षत्रियस्य शरपत्रे वैष्टितस्य तत् ॥ विप्रायाः पूर्ववत् ॥ एवं वैश्यस्य राजकन्यायां शूद्रस्य राजन्यवैश्यरस्त्री गमनेऽपि ॥ ज्ञानतद
 च्छापूर्वकसंगमे इदम् ॥ अकामतः स्वभाया भ्रान्त्या शूद्रस्य विप्रस्त्री गमने द्वादशवार्षिकं ॥ वैश्यस्य नवाब्दं ॥ क्षत्रियस्य षडब्दं ॥ एवं शूद्रस्य क्ष
 त्रियवैश्यरस्त्री गमने षड्वार्षिकं वैश्यस्य क्षत्ररस्त्री गमने षडब्दं ॥ एतदपि गर्भानुत्पत्तौ गभोत्पत्तौ द्विगुणं ॥ शूद्रस्योक्तमंत्यंत्यव्यभिचारी विप्ररस्त्री-

गमनेमासंगोसूत्रयावकहारकता॥ वैश्यक्षत्रिययोः कृच्छ्रं सांतपनं॥ ॥ इति पारदार्योपपातक प्रायश्चित्तानि॥ ॥ अथ परिविनिवाधु-
 व्यलवणप्रायश्चित्तानि॥ ॥ कनीयसि कृतविवाहे ज्येष्ठस्य विवाहसहितं पारिवित्यंतद्वान्यरिविनिस्तत्प्रायश्चित्तं परिवेदनप्रकरणे एवोक्तं॥ वा-
 धुष्यं निषिद्धं च ध्युपजीवनंतत्र चांद्रादिष्वेकं त्रैमासिकं वा जातिशक्तिगुणायपेक्षया योज्यं॥ लवणक्रिया लवणोत्पादनंतत्राप्येवं बोध्यम्॥ ॥
 इति परिविनिवाधुष्यलवणक्रियाप्रायश्चित्तानि॥ ॥ अथ स्त्रीशूद्रवैश्यक्षत्रवधे प्रायश्चित्तानि॥ ॥ तत्र नान्नेत्याभगर्भिण्यास्त्रियाव-
 धः स्त्रीवधः कामतो गुणवत्तर ब्राह्मणीवधे विप्रस्य षड्विंशं ब्रह्महत्याव्रतं॥ क्षत्रियवैश्यशूद्रजातिरस्त्रीवधे तदर्थं तदर्थं तदर्थं॥ अम-
 त्याचेत्सर्वत्र तत्तदर्थं॥ सापत्नमातृभगिनी स्नुषा भार्या च निप्रत्यासन्नगुणवत्तरवधेप्येतदेव॥ निर्गुणतरसापत्नभगिनीपितृष्वसृमातुलानि-
 पितृव्यजायाभ्रातृजायाश्च श्रूणां वधे एतदेव यादोनं॥ निर्गुणतरायाः संपिंडसगोत्रस्त्रियावधेर्धी॥ असोमपाग्निहोत्रिभ्योत्रियपत्नीत्वादिगुण-
 विशेषे द्विगुणं॥ गुणानामाधिक्ये प्रायश्चित्ताधिक्यं॥ सकृत्सवर्णव्यभिचारिणीनां ब्राह्मण्यादीनां वधेष्टुषभैकादशगोदानदक्षिणासहितसंव-
 त्सरव्रतं॥ गोदानसहितषाण्मासिकव्रतं धेनुसहितसांतपनं धेनुद्वयदानं चेति क्रमेण॥ इदं कामतः अकामतश्चेत्तदर्थं॥ अथ सकृत्सवर्णव्य-
 भिचारितारु अप्रसूतास्वर्धी॥ प्रातिलोम्येन व्यभिचारित ब्राह्मण्यादिवधेतु गोवधोक्तं यथाहं योज्यं॥ प्रातिलोम्येनात्यंतव्यभिचारितानां तत्प्र-
 सूतानां ब्राह्मण्यादीनां वधे क्रमेण चर्मकार्मुकछागमेषदानानि॥ चर्मत्रचर्ममयं जलभांडं॥ अज्ञात इदं॥ ज्ञातस्तु द्विगुणं॥ स्मृत्यर्थसारे तु

ज्ञानतो वधेषु चतुर्हो कमासाः प्रसूतादीनां वधे चैव मित्युक्तम् ॥ अप्रसूतासु किंचिदधिकं ॥ अनुलोमेनात्यंतव्यभिचरितासु ततोपि किंचिदधिकं ॥
गणिकाकर्मणा जीवन्तीनां विप्रादिकां तानां वधे किंचिज्जलदानं ॥ जलस्पर्शमात्रमित्यन्ये ॥ पत्यादिहननशूद्रगमनादिभिरतिदुष्टं ब्राह्मण्यादिवधेतु
न किंचित्प्रायश्चित्तं ॥ किंतु विपरीतं पुण्यमेव इत्याहुः ॥ जातिमात्रक्षत्रियवैश्यशूद्रवधेषु क्रमेण त्रैवार्षिक वार्षिक षाण्मासिकानि ब्रह्महत्याव्र-
तानि ॥ त्रैमासिकसाधनवमासिकानीत्यन्ये ॥ अमत्येदं ॥ मत्या तु द्विगुणं ॥ क्षत्रियादिकर्तृके एतद्वधे पादपादहानिः ॥ प्रांचस्तु ॥ अमत्या जातिमा-
त्रक्षत्रवधेन वक्तृच्छाणिता हृक्वैश्यवधे चत्वारि ॥ शूद्रवधे द्वयं ज्ञानतः सर्वद्विगुणमित्याहुः ॥ नृपतिवधे द्वादशवार्षिकं ॥ प्रयोजकादीनां पादपादहा-
निः सर्वत्र ॥ अत्र सर्वत्र शवशिरः कपाल ध्वजतावश्यकौ ॥ कामतः सकृत्प्रतिलोमसुतवधे चांद्रम् ॥ वैदेहवधे पादोनं ॥ चांडालवधे द्विपादं ॥ मागधव-
धे पादोनं ॥ अयोगवधे द्विपादं ॥ ज्ञाने तोर्धं ॥ चांडालवधे द्विचांद्रमित्यर्थः ॥ द्विगुणमंत्यजातिवधे ॥ ततः रत्नीवधेषु द्वादशमुपवासः ॥ तिलदानं चेत्याहुः
॥ चोराणामेतेषां वधे एकोपवासपूर्वकं घृतप्राशनं ॥ अथान्यहिंसायां तत्रास्थिमतां कृकलासादीनां अनुक्तप्रायश्चित्तानां सहस्रवधे अनस्थिमतां क्षुद्रा-
णां जलूकमत्कुणयूकादंशादीनां शकटपूर्णवधे कृमिकीटपतंगपिपीलिकाश्मरदंशमक्षिकादीनां सहस्रवधाभ्यासे च षाण्मासिकं शूद्रहृत्तम् ॥ दश-
धेनुदानं वा ॥ परिमाणाधिक्ये प्रायश्चित्ताधिक्यं ॥ इतोऽप्यपरिमाणवधे मलिनीकरणत्वात् अहंत स पावकपानं ॥ अमत्यात्यैतद्वधेषु णादेजंतुवधे च किं-
चिद्वैयम् ॥ अष्टमुष्टिमितधान्यं किंचित् ॥ ततोऽप्यल्पे क्षुद्रतमे अनस्थिजंतोश्च प्राणायामाः ॥ फलपुष्पधान्यांतरसंजातप्राणिवधाभ्यासे दिनमेकं घृ-

ताहारः॥क्षत्रियादीनां पादपादहानिः॥रन्त्रीणामर्धं॥गौडास्तुककलादिसहस्रवधेजलूकादिशकटवधेचतसकच्छं॥अभ्यासेप्रागुक्तमित्याह॥
 मार्जारगोधानकुलमूषकमंडकुकूटचाषकाकोलूकश्चसर्पादीनां प्रत्येकंवधेपादकच्छं॥त्रिरात्रंक्षीरपानंवा॥एकवर्षवत्सदानंवा॥समुद्र-
 गानदीस्नानं॥योजनगमनंवायथीहंयोज्यं॥मत्याद्विगुणं॥अभ्यासेआवृत्तिःमत्याभ्यासेकायं॥समुदितवधाभ्यासेषाण्मासिकशूद्रवधव्रतं
 दशधेनुदानंवा॥अत्रकपालधारणादिकंनस्ति॥कोकिलाकपोतशुककपिंजलटिट्टिभरवंजरीटानांपुरुषभारवधेप्येतदेव॥गजवधेपंचनीलघृषभ
 दानं॥हयवधेतुवररत्नयुग्मं॥उष्ट्रेगुंजाभारःस्वर्णंवागुंजामितं॥रवरेवृषएकवर्षवत्सोवा॥अजामेषयोरप्येवं॥अत्राभ्यासेत्रिरात्रंउपवासोऽ-
 पि॥अत्यंताभ्यासेसप्तरात्रोपवासश्च॥हंससारसपारावतमयूरचक्रवाकबलकाकाविषजकंकशावित्कारंडश्येनभासराजपक्षादिषुगौ-
 देया॥गृध्रकाकोलूककपोतुकुकूटहृत्पक्षादिषुत्रिवर्षेवत्सः॥शुकचाषरवंजरीटलावकरगारिकादिषुद्विवर्षवत्सः॥टिट्टिभतित्तिरकारंडव-
 चटकादिषुक्षुद्रपक्षिषुएकवर्षेवत्सः॥क्रव्यादव्याघ्रसृगालादिवधेवानरहंसश्येनकंकगृध्रादिषुजलचरबलाकादिपक्षिषुस्थलचरकाकादि-
 षुभासेमयूरेचप्रत्येकंवधेधेनुदेया॥अक्रव्यादहरिणादिमृगेषुरवंजरीटादिपक्षिषुचवत्सतरीदेया॥सर्पादिसरीसृपेषुलोहदंडस्ती-
 क्ष्णोभयाघ्नः॥यद्वा॥शुकेषुद्विवर्षेवत्सः॥क्रौंचेत्रिवर्षः॥महिषादिवधेवत्सतरी॥वराहेघृतकुंभः॥तिन्तिरौतिलद्रोणः॥नपुंसकमृगप-
 क्षादिवधेमाषमितंसीसंपलालभारोवा॥अत्रदानाशक्तौतुस्मृत्यर्थेसारे॥गजाश्वोष्ट्रवरगौरगावयक्रक्षमहिषमेधादिष्वमत्याप्रत्येकंव-

प्रा.शे.
३०

धेसा धकृच्छ्रः ॥ समस्तवधेचांद्रं ॥ मत्याप्रत्येकं वधेपिचांद्रं ॥ मत्यासमस्तवधेत्वाद्युतिश्चांद्रस्य ॥ हरिणसारंगरुरुवराह सिंहगंडक व्याघ्रमहाम
त्स्यग्राहशिशुमारादिष्वमत्याप्रत्येकं कृच्छ्रः ॥ समस्तवधेकृच्छ्रद्वयं ॥ मत्याप्रत्येकं वधेचैवं ॥ समस्तवधेचांद्रं ॥ श्वकवानरजंबूकविडुराहादि-
षुअमत्याप्रत्येकं त्रिरात्रं समस्तवधेकृच्छ्रः ॥ मत्याप्रत्येकं वधेचैवं ॥ समस्तवधेद्विगुणं ॥ मार्जारसर्पजगरडुभनकुलमंडकमूषकककटश
लमसेधागोधाशत्यककूर्मशशादिष्वमत्याप्रत्येकं वधेपादकृच्छ्रः ॥ समस्तवधेत्वर्धकृच्छ्रः ॥ मत्याप्रत्येकं वधेचैवं ॥ समस्तवधेकृच्छ्रः ॥ हंसादि
ष्वमत्याप्रत्येकं वधेकृच्छ्रः ॥ गृधादिषुपादन्यूनः ॥ शुकादिष्वर्धकृच्छ्रः ॥ मत्याद्विगुणं ॥ टिट्टिभादिषुपादः ॥ समस्तवधादौ द्विगुणम् ॥ हरिणादिषु
हंसादिषुचहतृबहुत्वे प्रत्येकं त्रिरात्रं ॥ श्वादिषु गृधादिषुचैवं ॥ गजादिषु प्रतिपुरुषं कृच्छ्रः ॥ मार्जारादिशकादिषु च प्रत्येकमुपवासः ॥ टि
ट्टिभादिषु हंसादिषु प्रतिपुरुषं नक्तं ॥ मृतप्रायेतुगजादिषु अमत्याप्रत्येकं वधे त्रिरात्रं ॥ हरिणादिषु द्विरात्रं ॥ रवरादिषु चतुर्थकालाहारः ॥ मा
जरारादिषुपवासः ॥ गृधादिषु नक्तं ॥ शुकादिष्वेकभक्तं ॥ टिट्टिभादिषु जले प्राणायामः ॥ अविज्ञातसर्वभृगपक्षिषु त्रिरात्रमिति ॥ इदं सर्वदेश-
कालजातिशक्तिगुणाद्यपेक्षयागुरुलघुविषयेयोज्यं ॥ ॥ इति रन्त्रीशूद्रादिवधेन्यहिंसायांचप्रायश्चित्तानि ॥ अथद्रुमादिच्छेदनेप्रायश्चित्तम्
॥ ॥ दृक्षगुल्मलतागुच्छक्षपप्रतानौषधिवीरुधांफलपुष्पादिभिरुपयोगिनीनां यज्ञाय दृष्टार्थं विनाच्छेदेशत गायत्रीजपः ॥ तत्र दृ-
क्षाः पिप्पलाशोकाम्ब्रपनसाद्याः गुल्मामालत्यादयः ॥ लताद्राक्ष्णादयः ॥ गुच्छाः कुरंदकादयः ॥ क्षुपाः करवीरादयः ॥ प्रतानाः सारिवा

३०

दयः॥ औषधः शाल्यादयः॥ वीरुधोगुडच्याद्याः॥ इदमकामतोऽसकृच्छेदेकामतः सकृच्छेदेच॥ ग्राम्यारण्यौषधिच्छेदनात्यंताभ्यासे-
 तु दिवा गोपरिचर्या कृत्वा रात्रौ क्षीरं पीत्वा रचयेत्॥ कामतोऽभ्यासेऽकामतोत्यंताभ्यासेच वृक्षलतादिविषयेष्वधिकच्छेदः॥ फलवतां च्छेदे
 प्राजापत्यम्॥ कृष्णाद्युपकरणादिदृष्टार्थयज्ञाद्यदृष्टार्थं च्छेदे तु न दोषः॥ महाफलप्रदानानारिकेल्लादि वृक्षाणां कामतः च्छेदनात्यंताभ्यासे संव-
 त्तरव्रतं॥ सकृच्छेदे तूक्त द्विगुणजपः॥ एवं चैत्यस्मशानसीमापुण्यस्थानदेवालयस्थे वृक्षेऽन्यस्मिन्नपि चतुष्पथस्थे महाछायावृक्षे प्र-
 ख्याते वा वृक्षे छिन्ने द्विगुणजपः॥ प्राजापत्यं च बोध्यं॥ शूद्रस्य तु दंडानुसारेण जपस्थाने द्विरात्रौ पवासादिकल्प्यम्॥ इत्थं छिन्नवृक्षादेरग्रह-
 णविषयं॥ छित्वा परिग्रहणे तु दंडाधिक्यदर्शनात् प्रायश्चित्तातिरेको बोध्यः॥ कामतोत्यंताभ्यासे वृक्षादौ सर्वत्र चांद्रादिष्वेकम्॥ इति द्रुम-
 च्छेदप्रायश्चित्तानि॥ ॥ प्रसंगाच्छुद्धादिदं शेषप्रायश्चित्तम्॥ ॥ श्ववृकसृगालखरोष्ट्रविडुराहकाकुकुटवानरपुंश्चलीक्रव्यादनराश्वैर्नीभैर-
 धर्द्वेषदृष्टो विप्रोजले प्राणायामत्रयं कृत्वा घृतं प्राश्य शुद्ध्यति॥ अत्र घृतप्राशनं भोजनस्थाने॥ तेनाहारांतरनिवृत्तिः॥ अत्र सरुधिरदंशो षोड-
 शप्राणायामाः॥ आपोहिष्ठेत्यादिभिः स्नानं चाधिकम्॥ अतिगाढदंशे समुद्रगायानद्यां प्राणायामशतमन्यत्पूर्ववत्॥ अत्र शक्तौ सत्यां ब्रह्म-
 चारिणाम्भिराभ्रंसायंदुग्धपानमेव॥ गृहस्थस्य द्विरात्रम्॥ अग्निहोत्रिणा एकाहम्॥ नाभेरूर्ध्वदंशे इदमेव द्विगुणं॥ सुरवेदस्य त्रिगुणं
 ॥ मस्तके दंशे चतुर्गुणं॥ माजिरमूषकनकुलजमहिषीहीनजात्यारण्यमृगैश्च दृष्टे दशप्राणायामाः॥ नाभेरधर्द्वेषदृष्टस्य पंच॥ क्षत्रियादौ पा-

दपादन्यूनं ॥ शूद्रस्यामंत्रक प्राणायामाः ॥ उपवासादेव शूद्रस्य शुद्धिरित्यन्ये ॥ रन्त्रीणां तु श्वादिदंशे रन्नालो दितस्य नक्षत्रचंद्रादेर्दर्शनात् शु-
 द्धिः ॥ कृच्छ्रादिव्रतस्थायां दंशे तु त्रिरुपवास पूर्वकं चतुर्थे यावक भोजनम् ॥ ततो व्रतशेषसमाप्तिः ॥ व्रतस्थस्य पुंसो व्येतदेव ॥ जपाद्यधिकप्रा-
 णायामादिकं च ॥ रजश्चलायाः श्वादिदंशे तु एकोपवासमुपवासपंचकं वा कृत्वा षष्ठे पंचगव्यपानं ॥ नाभेरूर्ध्वं तु प्रागुक्तक्रमेणाद्विभिचतुर्गुणं
 बोध्यं ॥ अत्यसमर्थस्य दिवा दंशे आनक्षत्रादभोजनं ॥ रात्रिदंशे आसूयदिभोजनं गायत्रीशतजपो वा ॥ यदा तु श्वादिदंशे जेवाशस्त्रघातादिजे-
 वाव्रणे कृमय उत्पद्यन्ते ॥ तदा गोमूत्रगोमयाभ्यां त्रिसंध्यं रन्मानं त्रिरात्रं पंचगव्यपानं च ॥ नाभेरूर्ध्वं कंठादधः षट्त्रात्रं ॥ शिरोव्रणे कृमिषु कायं
 ॥ युगपदनेकव्रणेषु कृमिसंभवे सौतपनं वृषभश्च दक्षिणा ॥ इदं च श्वादिदंशनिमित्तं प्रायश्चित्तसहितमेव ॥ शस्त्रादिव्रणे कृमिदर्शने तु केवलमे-
 वेतत् ॥ क्षत्रियादीनां पादहानिः ॥ अन्यव्रणेषु कृमिदोषे तु उपवासहिरण्यदानकृच्छ्रैः शुद्धिः ॥ ॥ इति श्वादिदंशकृमिव्रणादिप्रायश्चित्तानि
 ॥ ॥ शास्त्रोक्तोपायार्जितादर्थान्तिरेणोपजीवनं विद्यार्थजीवनं ॥ तत्र चांद्रादिष्वेकं त्रैमासिकं वा जातिशक्त्या यपेक्षया ॥ नास्ति क्यं वेदनिंदनं
 तेन जीवनं च परलोको नास्तीत्यभिनिवेशश्च ॥ तस्मिन् सकृत्कृते कृच्छ्रः ॥ तेन जीवनेऽति कृच्छ्रः ॥ अज्ञानतोर्धं ॥ ज्ञानतोऽभ्यासे चांद्रादिष्वे-
 कं ॥ अत्यन्ताभिनिवेशन बहुकालाभ्यासे त्रींश्ववर्षाहेमंतर्तुषु क्रमेणातपाश्चावकाशजलशयनानि ॥ पंचवर्षं प्रतिगृहेषु भैक्ष्यं वा ॥ ॥ अथ व्रत-
 लोपे ब्रह्मचारिणः प्रायश्चित्तम् ॥ ॥ सच ब्रह्मचारिणः पुंस्त्रीभैथुनरूपः ॥ सर्वसाधारणस्तु देवताराधनाद्यर्थे गृहीतव्रतलोपः प्रायश्चित्तार्थे च

क्रांतव्रतकृच्छ्रादि व्रतच्युतिश्च ॥ किञ्चिद्ब्रतं संकल्प्य त्यागश्च ॥ सकल्पितरत्नातकव्रतादेर्मिथ्याकरणं च ॥ शिष्टाप्रतिषिद्धस्य भोजनव्य-
 तिरेकेण मया जलं न पातय्यमित्यादि नियमत्यागश्च ॥ तत्र कालदेशशक्तिबहुत्वाल्पत्वादिकं पर्यालोच्योपपातकसामान्यप्रायश्चित्तानियो-
 ज्यानि ॥ अवकीर्णतारूपे ब्रह्मचर्यादि व्रतलोपे नूच्यते ॥ तत्र गुरुतल्पनत्समानेन रात्रिं यंगत्वा नैर्ऋते देवते नैकाक्षेण गर्दभेन पशुनारण्ये च तु-
 ष्पथे रात्रौ लौकिकाग्नौ पाकयज्ञधर्मेणाश्वलायनादिभृत्योक्तपशुकल्पतंत्रेण ध्यानस्याजिनमूर्ध्वबालं परिधाय त्रिषवणरत्नायी लोहितपान्नः
 स्वकर्मचिक्षाणः ॥ सप्तगृहे भैक्ष्यं कुर्वन् एकवारं भोजी वर्षे पाशुन्द्योत् ॥ एवमशक्तौ नैर्ऋतं चरुं निरूप्य पत्का कामाय स्वाहा ॥ कामकामाय स्वा-
 हा ॥ नैर्ऋत्यै स्वाहा ॥ रक्षोभ्यः स्वाहा ॥ देवताभ्यः स्वाहेति हुत्वा होमशेषं समाप्योक्तमुद्धव्रतं चरित्वा शुद्धोत् ॥ इदमश्रोत्रियविप्रपत्न्यां श्रो-
 त्रियवैश्यपत्न्यां च ज्ञेयं ॥ यदा तु गुणवत्योः श्रोत्रियपत्न्या विप्रश्च त्रियास्त्रियोरवकीर्णं तदा त्रिवार्षिकं च व्रतं होमश्च ॥ अमत्यावकीर्णे रवे ईषद्य-
 मिचारिण्यां च तत्वे वार्षिकव्रतविषयेषां पमारसं ब्रह्महव्रतं चीरवासाश्चरेत् ॥ द्विवार्षिकादिविषये त्वमत्याधम् ॥ अत्यंतव्यभिचरितशूद्रायां सचैल-
 स्नातस्योदकुंभदानं ॥ तादृकवैश्यायां चतुर्थकालाहारो विप्रान् भोजयेत् ॥ तृणभारं च गोभ्यो दद्यात् ॥ तादृकक्षत्रियायां त्रिरात्रोपोषितेन घृत-
 पान्नं देयम् ॥ तादृकविप्रायां षडुपवासागोदानं च कार्यम् ॥ गोष्ववकीर्णस्य पत्न्या लभारसी समाषयोर्दानं ॥ स्त्रीसंभोगमंतरेण मत्यारेतो विसर्गे
 ब्रह्मचारिणो नैर्ऋतयागमात्रं ॥ दिने स्वप्नेरेतो विसर्गे चैवम् ॥ कृच्छ्रचांद्रायणादिव्रतेषु अतिदिष्टब्रह्मचर्ये पुरेतस्कंदनेप्येवम् ॥ रात्रिस्वप्नेरेत-

स्कंदने ब्रह्मचारी स्नात्वा अर्कमर्चयित्वा पुनर्ममैत्यृचो जपेत् ॥ गायत्रीं वा त्रिजपेत् ॥ अष्टशत गायत्री जप इत्यन्ये ॥ वानप्रस्थ च तयोर्मित्या ब्रह्मचर्य
लोपे पराकत्रय युक्तमवकीर्णिव्रतम् ॥ मत्या कृच्छ्रत्रयम् ॥ ॥ अथ प्रसंगादुच्यते ब्रह्मचारिणः प्रायश्चित्तम् ॥ ॥ ब्रह्मचारिण अनातुरस्य गुरुशुश्रूषा
दिगुरुतरकार्यव्यग्रतया सप्तरात्रं भैक्ष्यस्याग्निकार्यस्य बालोपे ॥ कामावकीर्णो रिस्यवकीर्णो रिसि कामायस्वाहा ॥ कामावपन्नो रिस्यवपन्नो रिसि
काम कामायस्वाहा ॥ इत्याभ्यामाज्याहुती हुत्वा ॥ समासिंचंतु मरुतः समिंद्रः सवृहस्पतिः समायमग्निः सिंचत्वा युषा च बलेन चेत्येते नोपतिष्ठेत् ॥
अव्यग्रतया तल्लोपे त्ववकीर्णिव्रतम् ॥ अन्ये सप्तरात्रमवकीर्णिव्रतमित्याहुः ॥ मणिवासोगवादीनां प्रतिग्रहे अष्टसहस्र गायत्री जपः ॥ उपनयनोत्त
रं दिनचतुष्टयव्रतमध्ये मेरुवलायज्ञोपवीतदंडादीनां नारो वस्त्रं रूत्रांतरं वा धृत्वा मनोज्योतिरित्यादि मनो लिंगाभिस्त्वमग्ने व्रतपा असीत्यादि व्रतलिं
गाभिश्च तत्र आज्याहुती हुत्वा उपनयनोक्तविधिना धारयेत् ॥ असद्वैश्यभोजने सुप्तो दिते सुप्तास्तमिते च वांते दिवा स्वापेन ग्नस्त्री दर्शने न ग्नस्वापे
श्मशानक्रमणहयाधारोहणपूज्याति क्रमेषु चैतैर्जुहुयात् ॥ यज्ञोपवीतविना तदन्यथा वा कृत्वा भोजने विषमूत्रोत्सर्गवा गायत्र्यष्टसहस्र जपः
॥ पाने त्रिः प्राणायामाः ॥ फलादिभक्षणे षट् ॥ भोजनमेहनयोरप्येवमित्येके ॥ सूर्योदयस्वापिनो दिवोपवासो दशाधिक सहस्र गायत्री जपः
॥ अस्तमयस्वापिनस्तुरात्र्युपवासोत्तरदिने प्रागुक्तजप इत्यन्ये ॥ रथावरजंगमवृक्षवल्मीकपशुसरीसृपादि प्राणिवधे कूर्ष्मांडीभिर्होमः ॥
यज्ञोपवीतमेरुवलाजिनदंडानां लोपे व्याहृति होमं षट् प्राणायामांश्च कृत्वा पुनर्धारयेत् ॥ संध्याग्निकार्यलोपे स्नात्वा षष्टसहस्र गाय-

त्रीजपः ॥ भिक्षादनमकृत्वा स्वस्थस्यैकान्नाशने ऽष्टशतजपः ॥ भिक्षायां तु क्वचिदेकान्नाशने दोषो न ॥ शौचाचमनसंध्याभिक्षाधिकार्यकौपी-
 नमेखलाजिनलोपेशूद्रादिस्पर्शे छत्रपादुकाभ्यंगोद्वर्तनानुलेपांजनजलक्रीडाद्युत्तृत्यगीतवाद्याद्यभिरिति पारवंडादिसंभाषणपर्युषितभो-
 जनादिकरणे सकलदोषपरिहारार्थं कृच्छ्रत्रयं महाव्यात्यतिहोमश्च ॥ बहुकालं बहुतरधर्मलोपेतं बोधियेति मंत्रस्य शिवालये लक्षजपः ॥ गुरु-
 श्च श्रूषाद्यत्यलोपे ऽष्टशतजपः ॥ मधुमद्यमांसलशुनभक्षणो कृच्छ्रं ॥ मत्यापराकः ॥ अभ्यासे द्विगुणं ॥ पुनरुपनयनं च ॥ तत आरब्धव्रतस्य
 समापनम् ॥ मद्यग्रहणं क्षत्रियादिविषयं ॥ तदेकनाशय रोगाद्यर्थं मध्वादिकं गुरुच्छिष्टं कृत्वा भोक्तव्यं ॥ ततो रोगनिवृत्तौ हंसः शचिषदित्यादि-
 त्यमुपनिष्ठेत् ॥ मध्वादेरकामतो भक्षणो दोषो न ॥ गुरोर्भाविधाते गुरोः प्रतिकूलाचरणे च स्नात्वा प्राणिपातादिना गुरुं प्रसाद्य गतकोपदुःखं
 कृत्वा शुद्धोत् ॥ एतदज्ञानपूर्वकं सकृदपराधे ॥ अन्यत्रात्यंताभ्यासे पितृविषये ब्रह्महत्यायत् ॥ ब्रह्मचारिणो यतिव्रतिनोश्च मासिकादिप्रेत
 श्राद्धभोजने त्रिरात्रमुपवासश्चतुर्थेनक्तं प्राणायामत्रयं च पंचमदिने घृतप्राशनं च ॥ अनापदितुकायं ॥ एकोपवासः पंचगव्यं च ॥ अभ्या-
 सेत सकृच्छ्रादि ॥ शूद्रान्नभोजने पराकः ॥ क्षत्रियोच्छिष्टभोजने स्नात्वा ऽष्टशतजपोद्वादशादिनमुपवासश्च ॥ उच्छिष्टमत्र तद्भोजनोत्तरं
 पाकपात्रे ऽवशिष्टं ॥ वैश्यशूद्रोच्छिष्टेधिकं कल्प्यम् ॥ चोरव्याघ्रादिभयाकुलदेशे महोदधकारे रात्रौ गुरुणा स्वकायार्थिप्रेषितः शिष्यो
 देवात् मृतश्चेत्तु गुरोः कृच्छ्रत्रयं ॥ सर्वत्रारोग्यार्थं मौषधपथ्यान्नदानेन तदर्थं क्रियमाणं च तैर्वर्गिणो ब्राह्मणादिप्राणिमृतौ न कश्चिद्दोषः

इति प्रासंगिकः सर्वहिंसापवादः ॥ ॥ इति व्रतच्युति प्रायश्चित्तानि ॥ ॥ अथाभिशांसि प्रायश्चित्तम् ॥ ॥ यस्तु विप्रो विप्रमहापा
 तकादिना मिथ्या अभिशंसेत् ॥ अनेन ब्रह्महत्यादिकं गोहत्यादिव्याकृतमिति संव्यवहर्तृजनान्प्रति मिथ्या ब्रूयात्समासमंबु मक्षो नियतं द्विकः
 शुद्धवती मंत्रजपशीलः शुद्धोत् ॥ इदमुपपातकाभिशांसनाभ्यासे महापातकस्य सकृदभिशांसने च क्षत्रियाद्यभिशांसने विप्रस्यार्धाधिहानिः ॥
 यदा क्षत्रियादया विप्रमभिशांसतितदा तेषां द्वित्रिचतुर्गुणं ॥ शूद्रस्य जपस्थानेः मंत्रक प्राणायामाः सत्याभिशांसने सर्वत्रतदर्थं ॥ अतिपात
 कमिथ्याभिशांसिना मुक्तमासव्रतं पादोनं ॥ अनुपातकाभिशांसिनांततो न्यूनं ॥ उपपातके सकृदभिशांसने नतो न्यूनं ॥ उपपातकाभिशांसना
 भ्यासे मासव्रतमुक्तं ॥ प्रकीर्णकेषु सकृदभिशांसने ततोऽपि न्यूनं ॥ अतिपातकादिष्वभ्यासे किंचिदधिकमूत्थम् ॥ अथ मिथ्याभिशास्तस्य म-
 हापातकेषु च्छुं ॥ अतिपातकादिषु पादपादहासः ॥ मिथ्याभिशास्तस्य वर्षपर्यंतं प्रायश्चित्ताकरणे मासमंबु मक्षिता ॥ तत्र सार्द्धं छुं ह
 यं ॥ महापापाभिशास्तस्य वर्षोत्तरं द्विमासं तत्र पंच छुं ॥ गुरुविषये कामतो मिथ्याभिशांसनाद्युत्तौ पंच वर्षं विप्रकुले भैक्ष्याचरणं संवत्स
 रं घाषणमासं वारावानुगमनं ॥ अत्राभ्यासाभिनिवेशादितारतम्येन व्यवस्था ॥ ॥ इति अभिशंसी मिथ्याभिशास्तयोः प्रायश्चित्तानि ॥
 अथ सुतविक्रये प्रायश्चित्तं ॥ सच धनं गृहीत्वा दास्यार्थं कन्यापुत्रादेर्दानं ॥ एवं भार्याविक्रये व्यूत्थं ॥ तत्र कन्याविक्रये देवगृहे प्रतिश्रयौ-
 धानारामपुष्करिणीसभाप्रपापुण्यसेतुविक्रये सुकृतविषये च चांद्रादिष्वेकं ॥ अथ वात्रै मासिकं ॥ आपदितमच्छुः ॥ अत्यंतापदिसांतप

नं॥ पुत्रविक्रये च सर्वं द्विगुणं॥ एकपुत्रस्यानापदिकामतः सुतविक्रये च त्रिषवणरत्नायी अधः शायी चतुर्थकालाशी वत्सरेण शुद्ध्यति॥ ईदृ
शकन्याविक्रये तदर्थे न शुद्धिः॥ कामतोनापदि अनेकपुत्रस्य सुतविक्रये चांद्रं॥ आपयेकपुत्रस्य कामतः सुतविक्रये चांद्रद्वयं॥ ॥ इति पुत्र
कन्याविक्रयप्रायश्चित्तानि॥ ॥ सुतविक्रयोत्तरंधान्यपुष्पपशुस्तेयइति उपपातकगणोपठितं तत्प्रायश्चित्तं स्तेयप्रकरणे एवोक्तम्॥ ॥ अ
थ यज्ययाजने प्रायश्चित्तम्॥ ॥ तत्र ब्राह्मयाजको ब्राह्मोपनेता ब्राह्म्याध्यापकः अहीनयाजकः॥ शूद्रांतेष्टिकर्मयाजको वेदविघ्नाधीतस्क
रेतरशरणागतत्यागी तस्कररक्षकः॥ वशीकरणोच्चारणादिरूपाभिचारकतचामत्याकुच्छ्रसांतपनाति कुच्छ्रेषु त्रिषु यथायोग्यं क्वचि
त्समुदितं क्वचिदेकं कुर्यात्॥ आततायी विषयाभिचारे न दोषः॥ ब्राह्म्यलक्षणं प्रागुक्तं॥ द्विरात्रादिद्वादशोहांतो हर्गणो यज्ञोहीनः॥ मत्या
ब्राह्म्यस्योपनयनाध्यापनयाजने षूडालकव्रतं॥ मत्यासर्वेष्वेवं वा॥ उद्दालकव्रतं च ब्राह्म्यप्रकरणे उक्तं॥ विप्राद्यंतेष्टिकर्मसु लोभात् याजने
क्रमेण कायोति कुच्छ्रस्तम कुच्छ्रश्च॥ अभ्यासे द्विगुणं॥ अत्यंताभ्यासे त्रिगुणं॥ शूद्राद्ययाज्ययाजने तत्पौरोहित्ये तदध्यापने चामत्या
चांद्रादिष्वेकमशक्तौ कुच्छ्रं॥ मत्यात्रैमासिकं॥ अभ्यासे द्विगुणादि॥ कामतोत्यंतशूद्रायाजनाभ्यासे ग्रीष्मवर्षा हिमंतेषु क्रमेण पंचतपो
भ्रावकाशजलशयनानि कुर्यात्॥ गोसूत्रयावकाशनं च॥ अकामतोभ्यासे तल्लब्धसर्वद्रव्यत्यागेन दशं सहस्रप्राणायामाभ्यासे न शुद्ध्य
ति॥ परिवेदकादियाजने प्येवं॥ सर्वभलब्धद्रव्यत्यागपूर्वकमेवैतत्प्रायश्चित्तानुष्ठानं॥ एवं पर्वचांडालश्चोत्रावकाशाद्यनध्यायेषु अध्यय

नमश्चिनाध्ययनं चानिषिद्धाध्ययनं निषिद्धाध्यापनं च वेदविप्लावनं तत्राद्ये मत्यात्रिरात्रमुपवासः ॥ अभ्यासे कृच्छ्रम् ॥ अत्यन्ताभ्यासे कृ-
च्छ्रत्रयं ॥ कामतोत्यन्तानवच्छिन्नाभ्यासे संवत्सरं यवौदनभोजनं ॥ एतदेव गर्हिताध्यापकयाजकयोर्दक्षिणात्यागमात्रमधिकं ॥ स्मृतिध-
र्मशान्त्रव्याख्यानेऽधीते च तदर्धं ॥ नित्यानध्याये यावदधीतं तावज्जलेऽघमर्षणवत्स्वाध्यायं जपेत् ॥ अशक्तौ जले स्थित्वा जपमात्रं ॥ अत्यशक्तः
स्थले जपेत् ॥ मत्याप्रत्यनध्यायमुपवासः ॥ अशुचिनाध्ययने चैवम् ॥ नैमित्तिकानध्यायेष्वध्ययने चाप्येवं ॥ दुर्बोधस्य तदर्धं ॥ काककुक्कुटमूषकमंडू-
कादेरन्तरागमने नक्तं ॥ तावदध्ययनविरामश्च ॥ गवाश्च महिषादिपशुस्त्रीशूद्राद्यन्तरागमने तूपवासः ॥ माज्जरिसर्पनकुलपंचमजात्यादेरन्तरागम-
ने त्रिरात्रमुपवासस्त्रिषवणस्नानं च ॥ जानुभ्यां ग्रामोत्तरगमनं वा ॥ श्वघृकसृगालवानररजकादीनां मन्तरागमने कायं ॥ स्वरवराहोष्ट्रादिचांडाल-
सूतिकादक्याशावादेरन्तरागमने कायत्रयं ॥ गौरगवयाजादिब्रह्मोक्तनारिकादेरन्तरागमने त्रैमासिकं ॥ शशमेषश्वपाकादिगमने षाणमासिकं
॥ गजगंडसारव्याघ्रमहापातकीकृतघ्रादिगमने कृच्छ्राब्दं ॥ तावत्प्रायश्चित्तकालमनध्ययनं च ॥ अमत्यासर्वत्रार्धं ॥ केचिदन्तरागमने सर्वत्र तदा-
नीमेवानध्ययनं विरामे प्रायश्चित्तं नेत्याहुः ॥ ॥ इत्ययाज्ययाजनादिप्रायश्चित्तानि ॥ ॥ अथ पितृमातृसुतत्यागे प्रायश्चित्तम् ॥ ॥ अपतितानां पि-
तृमातृगुरूणां गृहान्निष्काशनं हिंसः ॥ तत्र मत्यातत्कर्तुं श्वां द्रादिष्वेकं त्रैमासिकं वा ॥ जातिशक्तिगुणाभ्यासादिकापेक्षया योज्यं ॥ मत्याभ्यासे मां-
सं षष्ठान्नं कालतामासं संहिताजपो वाऽधिकः ॥ भार्यासुतत्यागेऽप्येवं ॥ मातुस्तु सर्वदोषेऽप्यत्याज्यतैव सर्वथारक्षणीयत्वात् ॥ ॥ इति पित्रा

दित्यागप्रायश्चित्तानि॥ ॥ अनंतरंतडागारामविक्रये इत्युपपातकं पठितं तत्प्रायश्चित्तं तु सुतविक्रयप्रसंगे उक्तं वेदितव्यं॥ ॥ अथ कन्यादूषणे
 प्रायश्चित्तं॥ ॥ तच्चांगुल्यादिना तस्याः क्षतयो नित्वकरणं मिथ्या तद्दोषरव्यापनं च॥ तत्र सुवर्णानां कन्यादूषणे चांद्रं त्रै मासिकं वा॥ अनुलोम्येना
 सवर्णकन्यादूषणे मासं पयःपानं कायं वा॥ प्रातिलोम्ये तु क्षत्रियवैश्ययोः कृच्छ्राब्दं ग्रीष्मवर्षाहेमन्तेषु क्रमेणातपाश्चावकाशजलाशयपू-
 र्चकं मासं यावकं पानं वा॥ शूद्रस्य तु विप्रादिकन्यादूषणे वध एव॥ अत्यंताभ्यासे सवर्णस्यापि कृच्छ्राब्दं॥ सोमविक्रयी वृषलीपतिः कौ-
 मारदारत्यागी शूद्रयाजकौ गुरोः॥ प्रतिहंता सुराभिन्नमद्यपो ब्राह्मणघृत्निघ्नः कूटव्यवहारी मित्रधृक् शरणागतघाती प्रतिरूपवृत्तिश्चै-
 ते मत्या प्रवृत्तारश्चै मासिकं व्रतं कुर्युः॥ मत्याषाण मासिकं॥ अभ्यासे कृच्छ्राब्दं॥ ॥ इति कन्यादूषणादि प्रायश्चित्तानि॥ ॥ अथ क्र-
 मप्राप्तपरिवेदकयाजनादौ प्रायश्चित्तम्॥ ॥ परिवेदकयाजने १ तस्मै कन्यादाने २ गुरौ कौटिल्ये ३ आत्मार्थपाकारं भेचमद्यपायाः स्व-
 स्त्रिया अपि उपभोगरूपे मद्यपस्त्रीनिषेधणे देवताऽराधनाद्यर्थं गृहीतव्रतलोपेन्यस्मिन् व्रतलोपे चैतेषूपपातकेषु चांद्रादिष्वेकं त्रै मासिकं
 वा॥ ॥ इति परिवेदकयाजनादि प्रायश्चित्तानि॥ ॥ अथ स्वाध्यायाग्निसुतत्यागे प्रायश्चित्तम्॥ ॥ तत्रात्यंतापदि स्वल्पकालमधीतवेदत्या-
 गे कायं॥ अधिककालेऽति कृच्छ्रं॥ ततोऽप्यधिके पराकः॥ मासोत्तरवेदत्यागे चांद्रं॥ यदा तु धनार्जनाद्व्यासक्त्या असच्छारन्नाभ्यासकुटुंबलाल-
 नाद्याकुलतया चिरकालं वेदं त्यजति तदा चांद्रादिष्वेकं त्रै मासिकं वा॥ नास्ति क्याद्व्यसनासक्त्या वा वेदत्यागो ब्रह्महत्यासमः॥ तथा नास्ति क्या

दग्धित्यागे मासद्वये जाने कायं कृत्वा पुनः संधानं ॥ मासचतुष्टयेति कृच्छ्रः ॥ षणमासत्यागे पराकः ॥ तदूर्ध्वं चांद्रादिष्वेकं ॥ संवत्सरादूर्ध्वं-
 त्रैमासिकं वा यदा त्वालस्यादिनात्यजति तदा द्वादशाहातिक्रमे त्रय उपवासः ॥ मासातिक्रमे द्वादश ॥ संवत्सरातिक्रमे मासोपवासो मासय-
 यो भक्षणं वा प्रमादादिना तत्यागे तु आत्रिरात्रात् द्वादश प्राणायामाः ॥ आषट्परात्राच्चतुर्विंशतिः ॥ आ द्वादशरात्रात्पंचाशत् ॥ आविंशतिरात्रा-
 च्छत प्राणायामाः ॥ आत्रिंशद्रात्रादुपवासः ॥ आषष्टिरात्रात्रिरात्रं ॥ आसवत्सरात्कायं ॥ अतः परं प्रत्यब्दं कायं ॥ सर्वत्र यावत्कालमहोमीताव-
 दूर्ध्वं तंडुलादिदेयं ॥ प्रमादभिन्नविषये तु संवत्सरादूर्ध्वं अग्नित्यागे चांद्रं ॥ द्विवर्षत्यागे चांद्रं सीमायनं च ॥ चांद्रद्वयं वा त्रिवर्षे ध्वंसं वत्सरं कृच्छ्र-
 चरणं गौदानं च कृत्वा पुनराधानं ॥ संस्काराद्यकरणरूपे विभवे सत्यरक्षणरूपे च सुतत्यागे चांद्रादिष्वेकं ॥ ॥ इति रक्षाध्यायाग्निसुतत्यागे प्राय-
 श्चित्तानि ॥ पातित्यादित्यागकरणाभावेऽपि पितृव्यमातुलादिरूप बांधवैः सह संभाषणसह भोजनादि वर्जनरूपे शक्तौ सत्यां पालनाद्यकरण-
 रूपे च बांधवत्यागे भार्यायाः वेश्यात्वकरणेन जीवने स्त्रीधनोपजीवनकरणे च स्त्रिया जीवने हिंसया जीवने वश्याद्यर्थैः षष्ठीभिः जीवने जालब-
 दिशादिविधानरूपे तिलेक्ष्वादिपीडनयत्रप्रवर्तनरूपे च हिंस्रयंत्रप्रवर्तने मृगयाघृताद्यष्टादशव्यसनेषु च चांद्रादिष्वेकं त्रैमासिकं वा अत्यन्ता-
 भ्यासे घृते मृगयायां च पंचवार्षिकं व्रतं ॥ अनृतवादीतरकरौ राजभृत्यो वृक्षारोपणं नृतिर्गर्दो ग्निदोहयगजरथारोहणजीवीरंगोपजीवीश्वग-
 णिकः शूद्राध्यापको वृषलीपतिर्भांडीकः श्वरुतिर्ब्रह्मजीवनिक्षत्रोपजीवीचिकित्सको देवलको राजपुरोहितः ॥ कितवो मद्यपः कूटकारकोपत्य-

नरपशुविक्रेतापारवंडयागभोज्यान्नाशीचेत्येते ब्राह्मण्यमिच्छन्तोलब्धद्रव्यं त्यक्त्वा त्रैमासिकं कुर्युः ॥ बहुकालाभ्यासे संवत्सरं चतुर्थकाला-
हारः ॥ तत्र श्वगणिकः श्वगणजीवी वंदी वा ॥ श्ववृत्तिर्नीचसेवकः ब्रह्मजीवी मूल्येन द्विजकर्मकर्ता ॥ द्रव्यग्रहणेन परहास्यकरणरूपे दासी-
भवनरूपे वा आत्मविक्रये शूद्रसेवारूपे शूद्रप्रेष्यत्वे हीनजातिषु मैत्रीरूपे हीनसरव्ये च चांद्रादिष्वेकं त्रैमासिकं वा ॥ बहुकालं शूद्रसेवायां
चतुर्थकाले मितभोजनत्रिकालरत्नानाभ्यां त्रिवर्षेण शुद्धिः ॥ समुद्रयाने ब्राह्मणान्यासहरणोऽसर्वपण्यैर्व्यवहारे भूम्यनृते च शूद्रसेवायत्तु उ-
त्तमाजातिसरव्यविघटने उपोष्य परदिने पयः पारणं ॥ अकृतसवर्णविवाहस्य हीनवर्णविवाहो हीनयोनिनिषेवणं साधारणरन्त्रीरंशक-
वेश्यादिसंभोगश्च ॥ तत्राद्ये चांद्रादिष्वेकं त्रैमासिकं वा ॥ सकृदमतिपूर्वकवेश्यादिगमने प्राजापत्यं ॥ द्विरात्राभ्यासे कामतश्च सकृदमने
सप्तरात्रं सप्तकुशोदकपानं मतिपूर्वकं ॥ अत्यन्ताभ्यासे त्रैमासिकं ॥ रेतः सेकात् प्राक्निवृत्तौ सचैलस्नानं गोमयौषधिभारदा-
नं च ॥ आजन्मात्यंतानवच्छिन्नाभ्यासे गुरुतल्पवत् ॥ अत्र प्रतिनिमित्तं नैमित्तिकस्य प्रायश्चित्तस्यावृत्तिर्नास्ति ॥ किंतु मत्यागमनाभ्या-
हगुणाष्टिमासादवाक् ॥ ततो मासगुणाष्टिद्वयावदब्दं ॥ ततो द्विगुणाष्टिद्वयावत्पापाचरणं ॥ अमत्यागमनाभ्यासे तु सकृत्कृते यत्प्रोक्तं त-
त्र त्रिभिर्दिनैस्त्रिगुणं ॥ मासात्पंचगुणं ॥ षण्मासाद्दशगुणं ॥ अब्दात्पंचदशगुणं ॥ त्र्यब्दाद्द्विंशतिगुणं ॥ ततोऽप्येवं प्रकल्प्यं ॥ एवमुपपातका-
भ्यासेऽनुक्तप्रकारविशेषे सर्वत्रोक्तं ॥ महापातकाभ्यासे तु सकृत्कृते यत्प्रोक्तं तद्वितीये द्विगुणं ॥ तृतीये त्रिगुणं ॥ चतुर्थे निष्कृतिर्नास्तीत्या-

प्रा.शे.
३६

दिकं अगृहीताश्चमित्वमनाश्चमित्वं ॥ वर्षपर्यंतमाश्रमं विनावस्थाने प्राजापत्यं कृत्वाश्चमस्वीकारः ॥ द्वितीयेति कृच्छ्रः ॥ तृतीये कृच्छ्राति कृ-
च्छ्रं ॥ अत ऊर्ध्वं चांद्रादि इत्यापदि ॥ अनापदितु प्रथमे ब्दे चांद्रादिष्वे कंत्रै मासिकं वा ॥ ततो वर्षेषु द्वित्रिचतुर्गुणं ॥ परपाकरतिः परान्नपुष्टता
चावर्कादिशास्त्राभ्यासो सच्छास्त्राधिगमनं ॥ स्वर्णाद्युत्पत्तिस्थानेषु राजाज्ञयाधिकारित्वमाकराधिकारस्तेषु भायाविक्रये च चांद्रादि-
ष्वे कंत्रै मासिकं वा ॥ ॥ इति परान्नपुष्टतादिचतुरूपपातकप्रायश्चित्तानि ॥ ॥ अथासत्प्रतिग्रहे प्रायश्चित्तानि ॥ ॥ तत्र प्रतिग्रहस्यासत्त्वं चा-
निदुष्टचांडालादेः कर्मदुष्टपतितादेश्च दानृत्वे भवति ॥ कुरुक्षेत्रादिदेशे ग्रहणादिकाले च भवति ॥ स्वरूपतो पिसुरामद्यमेषी कृष्णाजिनकाल-
पुरुषमृतशय्यो भयतो मुरव्यादेरसत्त्वं ॥ मद्यं दृक्षादेः संभवं धान्यसंभवासुरा ॥ तत्र निमित्तद्वयसमावेशो यथापतितादेर्मेष्यादिप्रतिग्रहः ॥ त-
त्र निमित्तद्वयसमावेशो ब्रह्मचर्यपूर्वगोष्ठे वासः ॥ प्रत्यहं त्रिसहस्रगायत्रीजपपूर्वकमासंपयोव्रतं ॥ अप्यासे सदा जले वासः ॥ षष्ठे काले पयः
पानं मासमेवं कुर्यात् ॥ त्रिचतुर्निमित्तसन्निपाते चैवं ॥ अंते विप्रभोजनमुभयत्र ॥ यदेकमेव निमित्तं तदा चांद्रं पवित्रे हिमृगारे हिमित्रविंदे हि
गायत्र्या लक्षजपो वा ॥ सर्वत्रानुक्तौ दानृदेशकालद्रव्येष्वदुष्टेषु द्वादशनिष्कप्रमाणद्रव्यप्रतिग्रहे कार्यं ॥ एवं सर्वत्रद्रव्यानुसारात् प्रायश्चि-
त्तवृद्धिर्हासौ ॥ दानृदेशद्रव्यकालेषु अन्यतरदोषे प्रायश्चित्तस्यैकैकगुणवृद्धिः ॥ अल्पद्रव्याणामपि वासोगवादीनामेकैकप्रतिग्रहे गायत्र्य-
ष्टसहस्रजपः ॥ ततोऽल्पत्वे भिक्षामात्रप्रतिग्रहे पुण्यमंत्रानुच्चारयेत् ॥ प्रायश्चित्तमिदं सर्वसतिद्रव्ये गृहीतद्रव्यत्यागोत्तरमेव ॥ त्यागश्चासुप्रक्षेपः ॥

३६

कस्मैचिद्दानं वा ॥ एकतरनिमित्ते तु त्यागप्रायश्चित्तयोर्विकल्प इत्याहुः ॥ षोडशमहादानान्यप्यसत्प्रतिग्रहः ॥ एकस्य महादानस्यानेकैः प्र-
 तिग्रहे तु न दोषः ॥ शरन्नविषब्रह्मदंडहयरत्नगजतिललोहानां मृतशय्यालंकारवरन्मादीनां तिलधेन्याश्च प्रतिग्रहोऽसत्प्रतिग्रहः ॥ नवश्राद्ध-
 मासिकश्राद्धगजच्छायासुभोजनं तीर्थे प्रतिश्च तथा ॥ विघातपोहीनेन प्रतिग्रहोऽपि उत्तमद्रव्यप्रतिग्रहोऽपि चारसत्प्रतिग्रहः ॥ उत्तमत्वं च मू-
 ल्यतो वचनाच्च देवविप्रराज्ञां द्रव्यसुत्तमं द्रव्यंगो भूस्वरस्वत्यश्च छंदोग्ये तु अन्नदधि मधुत्राण गोभूरुक्माश्च गजा उत्तमा इत्युक्तं ॥ देवलोर-
 त्तक्षेत्रे वैश्वमेहमकुप्याभरणानि चेत्याह ॥ मृतशय्याप्रतिग्रहे पुनः ॥ संस्कारोप्यधिकारः ॥ एवं समुत्कर्षानृते गुरोरलीकनिर्बन्धे गुरौ व्यभि-
 चाराद्यभिशापेऽज्ञानतः कृते मासं पयसा वर्तनं ॥ एतदेवाशुचिद्रव्यस्याग्रावं भसि च त्यागे ॥ अमत्या कृच्छ्रं ॥ गुरुविषये तु गुरुं प्रसाद्य कृच्छ्र-
 स्नानाभ्यां श्रद्धिः ॥ एतानि स्मृत्यंतरोक्तोपपातकानि प्रासंगिकानि ॥ ॥ इत्यसत्प्रतिग्रहप्रायश्चित्तानि ॥ ॥ अथ निंदितान्नभक्षणप्रा-
 यश्चित्तम् ॥ ॥ तत्रान्नमदनीयमात्रं ॥ तस्य निंदितत्वं च स्वभावकालसंपर्कक्रियाभावपरिग्रहेः ॥ तत्र स्वभावाल्लशुनादेः ॥ कालतः पर्यु-
 षितादेः संपर्कत्वं च स्पृष्टादेः ॥ क्रियातो हस्तदानादिनाव्यंजनादेः ॥ भावादिद्वारसादेः ॥ भवति हि कस्यचिदिदं गुरुसंभावो मदीरेयमिति ॥
 परिग्रहात्पतितान्नादेः ॥ तत्र स्वभावदुष्टलशुनगृजनछत्राकविद्वुराहग्रामकुक्कुटपलांडूनां प्रत्येकममत्यासकृद्भक्षणोऽसांतपनम् ॥ अ-
 भ्यासेयतिचांद्रायणं ॥ मत्यासकृच्चैच्चांद्रं ॥ अभ्यासे तदावृत्तिः ॥ अत्यंताभ्यासे सुरापानं समं ॥ प्रायश्चित्तांते पुनरुपनयनमेतेषु सर्वत्र ॥ पु-

नरुपनयने च स्वाध्यायादिकालापेक्षावपनमेरुलादंड भैक्ष्य चर्यादीनि च ॥ अत्र गृज्जनं विषदिग्धमाणा हतमृगमासमिति कश्चित् ॥ कालिंज-
 मितितन्नामेति प्राञ्चः ॥ गृज्जनं लशुनतुल्यः ॥ कंद इति मिताक्षरा ॥ गाजरारव्यं मूलं यदीयं पत्रं गायकाः कंठशुद्ध्यर्थं भक्षयंति विटाश्च म-
 दार्थं सपत्रविशेषश्चेति माधवः ॥ चरकादिवैद्यकोक्तं पलांडुवांतरभेदेषु च त्राकादिभेदे कवकादौ च नरगो मांसादौ चैव मेव योज्यं ॥ एते-
 षां मुरवप्रवेशयात्रे बलात्कारेण भक्षणे चानुपनीते बालेन संकृद्भक्षणे च गायत्र्या अष्टाधिक सहस्रेण मूर्धनिसंतत बिंदुपाते नोपवासे
 न च शुद्धिः ॥ इतरौषधानां शयव्याधियुक्तस्यैतद्भक्षणे दोषो न ॥ अत्रापि पूर्वोक्तसंततजलाभिषेक उपवासश्चेति स्मृत्यर्थसारे ॥ सर्वत्र
 तत्कालच्छर्दिर्तेर्धप्रापश्चित्तं ॥ गंधवर्णरसैर्लशुनादि तुल्यस्य भक्षणे संतेपनं ॥ यतिव्रतिब्रह्मचारिणां तत्सकृच्छर्दि ॥ तद्द्वारव्यपक्षि-
 पां वुः सुभं वार्त्तिकं कुंभीतकं श्लेष्मातकं फला निकवाकं कृष्णसर्षपतंदुलीयकनालीकानालिकेरीरवुरवंडारव्यशाका निका लिंदवर्तुलाला
 बुंचभक्षयित्वा अरण्यकंदकिकुसुंभरक्तशिथुभूस्तृणकोविदारेषु क्षुद्रैतकटकी वृंताके पुराजसर्षपाख्यशाकोदुंबरपूतिकारवद्वारव्यशा
 पापुष्पशाल्मलेषु भक्षितेषु अन्येषु च कटुदुर्गधिकंदमूलफलादिषु भक्ष्याभक्ष्यत्वेन संदिग्धेषु च अन्नप्रभं वलोहितवृक्षनिर्यादिषु तेतो विण्मूत्रेषु
 करनिर्मथितं दधि बहिर्वेदिवाग्निजश्च रुधुरोडाशेषु भक्षितेषु च अमृत्यासकृच्चैदुपवासः ॥ आहृतिरभ्यासे ॥ मृत्यासकृच्च त्रिरात्रं ॥ कामतोभ्या-
 से प्राजापत्यं ॥ अत्यंताभ्यासे तत्सकृच्छ्रः पुनरुपनयनं च ॥ अन्यथापतेत् ॥ नील्यास्त्वमृत्यासकृद्भक्षणे विप्रस्यचांद्रं ॥ अभ्यासे मृत्यासकृच्चाभ्या

सेचावृत्तिः ॥ अत्यन्ताभ्यासे सांतपनं ॥ संधिनीयमसूक्ष्मं दिनीमृतं वत्सा अनिर्देशामेध्यसे विन्यत्य वत्सानां गवामनिर्देशाजामहिष्योरेकशफा
 नांच महिषीवर्जितारण्यमृगानां चाजावर्जितसर्वद्विस्ततीनांच क्षीरेषु दधितत्संभवमिन्नशुक्तेषु चामत्यापीतेषु तेषां मत्यापानोत्तरं समन-
 तरमेव च्छर्दने चैक उपवासः ॥ मत्यात्रिरात्रं ॥ अमत्याभ्यासे च त्रिरात्रं ॥ ज्ञानतो द्वित्रिरभ्यासे च्छर्दने च पक्षंगो मूत्रयावकपानं ॥ अत्यं-
 ताभ्यासे मासं तत् ॥ संधिनी वृषभेणोपजिगमिषुः ॥ स्यंदिनी स्त्रवत्क्षीरा ॥ अविरवरोष्ठनारीवानरविडूराहश्चापदक्षीरेषु अमत्यासांत-
 पनं ॥ मत्यातमहच्छुः ॥ अभ्यासे चांद्रं पुनरुपनयनं च ॥ अत्यन्ताभ्यासे सांतपनं ॥ स्त्रियाः क्षीरं द्विजः पीत्वा कथंचित्काममोहितः ॥ पुनः
 संस्कृत्य चात्मानं प्राजापत्येन शुद्ध्यति ॥ ब्रह्मचारियत्योः कृच्छ्रस्तमहच्छुः ॥ शक्तेषु दधितद्विकारश्च भोज्यः ॥ शूद्रस्य कूपिलाक्षीर-
 पानेन न वाब्दं ब्रह्म हव्यं तं ॥ विप्रस्यापि हुतशेषातिरिक्तं तत्पानेन पशुत्वप्राप्तिः ॥ सर्पसरीसृपमूषकमाज्जरककलारसककटनकुलमं-
 डुकभृंगिमयूरवानरकपिश्च गोमायुवृकसिंहव्याघ्रादिक्रव्याज्जंतुगजाश्चोष्ट्रवरैकशफानां उभयतो दंतानां च काकवकवलाका-
 हंसगृध्रजालपादचक्रवाकविषिष्करपुंडरीककपिंजलभासचापकुक्कुटप्लवचक्रवाककारंडवगृहचटककपोतपारावतरवंजनपांडु-
 कशुकसारिकासारसटिट्टिभोलूकश्येनकंकरक्तपादतिनिरिको किलाहारितमहुकलविकंक्रौंचदार्याधाटादीनां मनुष्याणां जलचरे-
 जलपक्षिणां प्राणिभक्षकौषां नरवैविद्यान्नादिभक्षिणो मत्स्यादिजंतूनां मत्स्यानां च सूनागतमांसभक्षणे शरृष्कमांसभक्षणे च शश-

प्रा.शो.
३८

कशलुककच्छपगोधारवद्व्यतिरिक्तपंचनखसांसभक्षणेचेतेषांविण्मूत्ररक्तवसामज्जानां तदुच्छिष्टानांचभक्षणेचामत्याकायं॥ अ-
भ्यासेमहासांतपनं॥ मत्यातमकृच्छ्रो मत्याभ्यासेचांद्रं॥ अत्यंताभ्यासेपतनं॥ तेषांकर्पादिमलषट्कभक्षणेर्धमितिस्मृत्यर्थसारे॥
अमत्यासकृद्भक्षणेएकोपवासः॥ कामतोद्विगुणम्॥ तथाऽभ्यासेत्रिरात्रसप्तरात्रद्वादशरात्रपक्षव्रतमासव्रतचांद्रायणान्यभ्यासा-
धिक्यतारतम्यमालोच्ययोज्यानि॥ अभ्यासेसर्वत्रव्रतांते एकदिनं घृतप्राशनं पुनः संस्कारश्च॥ समुदितभक्षणाभ्यासेषाणमासिकं
संवत्सरंचेतिप्रांचः॥ एषांज्ञानतोभक्षणेद्विरणेतुसांतपनं॥ अज्ञानतः प्राजापत्यं॥ अकामतोभ्यासेचांद्रं॥ कामतोभ्यासेषाणमा-
सं॥ अत्यंताभ्यासेसांवत्सरमितिमिताक्षरा॥ एषांकेशनखप्राशनेअजाविमहिषीमृगाणां मांसभक्षणे मृहोष्ठभक्षणेचामत्याए-
कउपवासः॥ मत्यात्रिरात्रं॥ एवंकीटपतंगकृमिजलचरास्थिरक्तभक्षणे रक्तवमनेचापीतिस्मृत्यर्थसारे॥ मांसभांडेपक्ष्यान्न-
स्याशनेअहंकुशपक्वपयःपानं॥ व्रतिनःकेशादेर्मुरवप्रवेशमात्रे तसघृतं ब्राह्मीरसंवापिबेत्॥ केशादिभक्षणे तु सद्यः कुशाहिरण्योद-
कसहितघृतप्राशनम्॥ ज्ञानतोभ्यासेत्रिरात्रोपवासो घृतप्राशनंच॥ ब्रह्मचर्यादेर्मधुमांसादिभक्षणेऽधिकं त्रिरात्रं कार्यं कायं वा पुनरुपनयनं
च॥ ततोव्रतसमापनं॥ अज्ञानतः सकृद्दोमांसभक्षणेकायं॥ ज्ञानतोद्विगुणं॥ अज्ञानतोभ्यासेचांद्रं॥ समुद्रगानदीतीरेऽनडुत्सहितगोश्वदक्षि-
णा॥ ज्ञानतोभ्यासेसंवत्सरम्॥ अत्यंताभ्यासेपातित्यम्॥ कपिरवरविद्वराहादिरेतोविण्मूत्रपुरीषाणामन्यतमभक्षणेऽन्येषांचामेध्यानांमेतद्-

३८

क्षणेत्वांद्रं॥ अज्ञानतस्तमकच्छं॥ अप्यासादावधिकल्प्यं॥ पुनरुपनयनं सर्वत्र॥ बलाद्रेतोमूत्रादिपाने प्राजापत्यं॥ ऊनैकादशवर्षस्याप्ये
 तदेव॥ गोमूत्रपुरीषं मेध्यम्॥ ॥ अथोच्छिष्टाद्यभक्ष्यभक्षणेषु प्रायश्चित्तं॥ ॥ तत्र काकादिपक्षिश्चापदारवुबिडालनकुलोभूयस्यन्नेरसेच
 केशाद्यवपन्नेदवद्रोण्यादौ द्रव्यशुद्धिरहितं चान्ने अमत्याभक्षिते एकाहं ब्राह्मीसुवचत्वापानं॥ मत्याचेन्निरात्रं॥ माधवीधेनुतिलदर्भेदि-
 कैः प्रोक्षणम कृत्वा भोजने एतत्॥ मार्जाराद्युच्छिष्टस्य तथा प्रोक्षणैः शुद्धिरन्मरणादित्युक्तं॥ अल्पद्रव्यं चेदमत्याप्यासकच्छं मत्याप्या
 से पक्षं यावक व्रतं व्रतस्थस्य ब्रह्मक्षत्रियवैश्यशूद्रोच्छिष्टे तु विप्र एकत्रिपंचसमरात्राणि क्रमेण पंचगव्यं पिबेत्॥ अप्यासेष्येषामा
 दृत्तिः॥ मत्याभोजने त्वेता न्येव सोपवासानि कुर्यात्॥ मत्याप्यासे कच्छं नि कच्छं तम कच्छं चांद्राणि॥ क्षत्रादौ पादपादहानिः॥ अन्यस्यावि-
 प्रोच्छिष्टभोजने स कृदज्ञानतः॥ कृते महाव्यावृत्तिमिर्मन्त्रितपयःपानं॥ ज्ञानतस्तदप्यासादौ सांतपनं॥ उच्छिष्टं चात्रैकपंचतयुपविष्टविप्रादीनां
 भोजनमध्ये एकेनापि पात्रत्यागेशेषमन्नं शूद्रादिविषये तद्भोजनोत्तरं पाकपात्रे वशिष्टमव्युच्छिष्टं॥ एवं विधिशूद्रोच्छिष्टभोजने त्रिरात्रोपवासोऽघम
 र्षणजपः॥ कामतस्त्वेतद्विषये पंचरात्रं समरात्रं उपवासश्चांद्रं वाऽप्यासादितारतम्येन योज्यम्॥ गुरुभिर्न विप्रोच्छिष्टभोजने चोपहतभोजन-
 ने कच्छं॥ भोजनपात्रेषु क्तशेषमन्नोच्छिष्टं॥ स्वशूद्रभुक्तशेषभोजनपात्रेऽवशिष्टं कामतो भुक्त्वा तम कच्छं कार्यं॥ अकामतः प्राजापत्या
 अप्यासे पराकंचांद्रत्रयं वा॥ अपत्यभुक्तशेषभक्षणेषु चांद्रं॥ क्षत्रियवैश्यगर्दभादिभुक्तशेषस्य पात्रावशिष्टस्य भोजने पादो न कच्छं सार्धं कच्छं वा

यादिकेचित् ॥ भांडस्थेऽन्नेकेशपिपीलिकामेध्यसेविकीर्तैरुपहतं तावन्मात्रं मुहृत्य मृद्वस्मेतान्मवेदूर्यहिरण्यरजतादिभिर्गोवालवर्भयुक्त-
वारिणाशेषं प्रोक्षयेत् ॥ हस्तस्थितमेवं भूतं त्यजेत् ॥ मुरवस्थं निष्ठीव्य घृतं प्राशयेत् ॥ श्वचांडालरजस्वलासूतिकापतितादिदृष्टान्ममापि-
मृद्वस्महेमांबुभिः प्रोक्षयेदिति मयूरवेरस्मृतिः ॥ मनुष्यरेतो विण्मूत्रमक्षणेवर्णाः क्रमेण तस्य कृच्छ्रानि कृच्छ्रकायत्रिरात्राणिकुर्युः ॥ म-
त्याचांद्रतस्य कृच्छ्रानि कृच्छ्रकायानि पुनः संस्कारश्चोभयत्र ॥ अंत्यजानां मुक्तशेषस्य पाकपात्रावशिष्टस्य मक्षणेवर्णक्रमेण चांद्रमहासांतपनप-
द्रात्रत्रिरात्राणि ॥ अभ्यासे द्विगुणं ॥ निरंतरं पतनं ॥ भोजनपात्रावशिष्टतदुच्छिष्टभोजने द्विगुणं ॥ सहभोजने त्रिगुणं ॥ अत्र पुनः संस्कारो युक्तः ॥
मत्याभ्यासे पतनं ॥ कानिचिदुच्छिष्टभोजनप्रायश्चित्तानि प्रकीर्णकप्रसंगे दर्शितानि ॥ ॥ अथाशुचिद्रव्यस्पृष्टा मक्ष्यमक्षणे प्रायश्चित्तं ॥ ॥
तत्र केशकीटनीलीलाक्षास्थिरन्नायुचर्मरुधिरविण्मूत्रमांसवसामज्जाशुक्रसुरास्पृष्टस्य महापात किं दृष्टस्य दुष्टपक्ष्यवलीदस्य विडूराहाद्युच्छिष्टस्य
गवाघातस्य शतृष्कपर्युषितयाश्ववृथापक्षस्य देवपितृभ्यान्नस्य होमार्थहविषोचाशने पाने चामत्याचेदुपवासः ॥ मत्याकृच्छ्रपादोत्पसंसर्गमहारसं-
र्गे त्वर्धकृच्छ्रः ॥ तत्रापि संस्पृष्टामेध्यादेरसोपलब्धौ तस्य कृच्छ्रः ॥ अविज्ञातजात्यस्यादिदूषिते कर्णादिमलषट्कदूषिते चार्धमा ॥ जलपानसम-
ये मुरवनिस्तृतं जलं यदि भोजनभाजने पतेत् ॥ तदा तद्भाजनान्नभोजने चांद्रम् ॥ इदं ज्ञानतोत्पन्ताभ्यासे ॥ अकामतोऽभ्यासे सप्तकामकृतं च त्रिरा-
त्रं ॥ सुराभिन्नगौडीमाध्वीमद्यवासितशुष्कभांडस्थोदकरयाज्ञानतः सक्तस्यानेच्छर्दने च श्वहंकुशमूलादिपक्ष्मीरपानं ॥ तदभ्यासे चैतदेव षड्रात्रं ॥

ज्ञानतस्तु पंचाहशं वपुष्पी पक्वपयः पानं ॥ तथाभ्यासे समरात्रं गोमूत्रयावकपानं ॥ अत्यंताभ्यासे द्वादशाहं ब्राह्मी पक्वपयः पानं प्रत्यहमष्ट
 सहस्रगायत्रीजपश्च ॥ अच्छर्दनेन जीर्णत्वे एतदेव तत्र तत्र द्विगुणं ॥ एवं भांडस्थोदकपाने एतदर्थं ॥ शुष्कसुरा-
 भांडस्थोदकपाने एक उपवासः ॥ परे हि घृतप्राशनमात्रं ॥ तादृशभांडस्थपर्युषितजलपाने च्छर्दने च न्यहं शंखपुष्पी पक्वक्षीरपानं ॥ अकामतो हि
 स्त्रिरभ्यासे पंचरात्रं तत् ॥ कामतः सकृत्पाने समरात्रं ॥ तथाभ्यासे पक्षं ॥ अत्र सर्वत्र जलपानस्य तपस्त्वाज्यमल्पपेयमित्याहुः ॥ जीर्णत्वे आर्द्र
 भांडस्थजलस्य पीतस्य वमने च प्राग्वत् ॥ आर्द्रभांडस्थोदकपाने जीर्णे चांद्रं कामतः ॥ अकामतः षडुपवासाः ॥ असोज्यान्नभांडस्थितजलदुग्धदधिपा-
 ने ब्रह्मकूर्चः ॥ शूद्रस्यात्र सर्वत्र विषये किंचिद्दानमेव ॥ अंतस्थितक्लिन्नमृतपंचनखरवरविद्वुशहादियुक्तात्यंतोपहतकूपादिजलपाने षडुप-
 वासाः ॥ अतिक्लच्छ्रोवा ॥ व्रतांते पंचगव्याशनं च अक्लिन्ने उपवासत्रयं पंचगव्यं चांते ॥ शूद्राणां नक्तं ॥ इदं ज्ञानतोभ्यासे ॥ अकामतोर्धं ॥ प्रांच-
 स्तु अकामतः प्रागुक्तं कामतस्तु द्विगुणमित्याहुः ॥ तादृक्मनुष्यपशवयुक्तकूपादिजलपाने तु अज्ञानतः सकृच्च षडुपवासाः ॥ कामतो-
 भ्यासे च पराकः ॥ मत्याभ्यासे तसकृच्छ्रः ॥ अधिकतराभ्यासे चांद्रं ॥ तादृशस्थूलतडागादिजलपाने तु न्यूनं कल्प्यं ॥ विषमूत्रारख्यादिदूषि-
 तकूपादिजलपाने त्रय उपवासाः ॥ तादृशकुंभस्थजलपाने सांतपनं ॥ इदमज्ञानतः ॥ कामतस्तु द्विगुणं ॥ पूर्वेक्तकूपादौ पानव्यतिरेकेण रन्ना-
 नमात्रे त्वेक उपवासस्त्रिषवणरन्नानं गायत्रीजपश्च ॥ चांडालादिरवाततडागादिषु जानुदघ्नादल्पपरिमाणजलेषु तथा विधजलासु चांडा-

प्रा.शे.
४०

लादिकसंपर्कयुतहृदपुष्करिणीषु चाकामतोजलपानेनक्तं ॥ कामत एक उपवासः ॥ अन्यस्वानितचांडालादिपरिगृहीततादृशकूप्यादिजलपाने
एतदर्थं ॥ अभ्यासेकच्छ्रं ॥ कामतोभ्यासेद्विगुणं ॥ जानुदध्नहृदपुष्करिण्यादिषु महाजलाशयेचनदोषः ॥ तादृशकूपे तु विप्रस्य महासांतप
नं ॥ क्षत्रियादीनांकच्छ्रं कच्छ्रार्धपादाः अमत्याऽर्धं ॥ अशक्तः पंचगव्यं पिबेत् ॥ चांडालादिभांडस्थजलपाने कूपवत् ॥ चांडालादेः कूपभांडादि
जलस्य पानोत्तरं वमने विप्रस्य कच्छ्रं ॥ रजकाद्यं त्यज रवात कूपभांडादिजलतद्भांडस्थपयोदध्यादिपाने त्वमत्यादिजाः ॥ क्रमेण ब्रह्म कूर्चपाने
नन्निहो कोपवासान्कुर्युः ॥ शूद्रस्तूपवासं शक्त्यादानं च कुर्यात् ॥ मत्यासर्वत्र द्विगुणं ॥ अत्यंतरवातवापी तडागादिषु अल्पजलेषु पानादिकर
णे एक उपवासो मत्यादिगुणं ॥ अमत्याभ्यासे कार्यं ॥ मध्यमजलेषु पंचगव्यं ॥ महत्सु नदोषः ॥ अत्र सर्वत्र पुनः संस्कार इतिकेचित् ॥ शूद्रामे
ध्यसे विकीटादिस्पृष्टान्नभोजने त्वहोरात्रमभोजनं ॥ ॥ अथ चांडालाद्यन्नभोजने प्रायश्चित्तम् ॥ तत्र ज्ञानतः सकृच्छांडालाद्यन्नभक्षणे
चांद्रं ॥ अज्ञानतस्तसकृच्छ्रः ॥ एककाले एकप्रयत्नोपक्रमाणां घ्रासानामेकस्मिन्प्रयोगे भोजनं सकृद्रोजनं ॥ एवं पुनर्भोजनेऽभ्यासः ॥
वारत्रयेत्यंताभ्यासः ॥ एवं सर्वत्र बोध्यम् ॥ भवदेवस्तु अज्ञानतः सकृद्रोजने तसकृच्छ्रं ॥ अभ्यासे चांद्रायणं ॥ ज्ञानतो द्वैगुण्यमित्याहा
सिद्धान्तार्थं ॥ सक्तुजलादीं शुष्कान्ने ॥ आमानेतु तदर्थमात्रं बोध्यं ॥ बलात्सकृच्छ्रकृतदेन्नभोजने उपवासत्रयं ॥ बलात् सिद्धान्नभोजने प-
राकः ॥ ज्ञानाभ्यासे चांद्राभ्यासः ॥ अज्ञानतोऽभ्यासे तसकृच्छ्राभ्यासः ॥ चांडालादिपक्वान्नाशने सर्वत्र पुनरुपनयनं ॥ कामत

४०

श्वतुर्विंशतिवारं भोजने पातित्यं ॥ अज्ञानस्तु तद्विगुणवारं भोजने तत्र च द्वादशवार्षिकं प्रायश्चित्तं ॥ यवनस्ते च यवनानां अन्न भोजने येवम् ॥
 ॥ अत्र प्रायश्चित्तेन पापनाशोऽपि वचनान्न व्यवहार्यता ॥ द्विजस्य ज्ञानात्स्वेच्छया चांडालयवनादीनां दासत्वांगीकारे तु प्राजापत्यद्वयम् ॥ पुंश्च-
 ल्यभिः शस्त्रस्ते च चांडालादीनां बलादेकमासं दासतामापन्नो द्विजो बलात्कारिता गोवधोच्छिष्टमार्जनोच्छिष्टभक्षणान्तरन्त्रीसंगादिः प्रा-
 जापत्येन शुद्ध्यति ॥ आहिताग्निश्चांद्रेण ॥ संवत्सरोषितस्य प्राजापत्यं पराकश्च ॥ शूद्रस्य संवत्सरायासे पक्षं यावकपानम् ॥ मासं वा सेकच्छ-
 यादः ॥ मयूरवे तु प्राजापत्यादिकं मासमात्रे गोवधादौ तत्प्रातिस्विकं तत्प्रायश्चित्तमकोमकृते विहितं कार्यमित्युक्तं ॥ एवं वर्षपर्यंतं प्रायश्चि-
 त्तकल्पना कार्या ॥ चतुर्वर्षपर्यंतमिति क्वचित् ॥ अग्रे पातित्यात्प्रायश्चित्ताभावः ॥ एतदेव ज्ञानात् शूद्रादिदासत्वांगीकारे ॥ अज्ञानादर्धमि-
 त्याहुः ॥ चांडालादिस्पृष्टान्न भोजने प्राजापत्यं ॥ ज्ञानतो द्विगुणं ॥ एतदेव पतित कुणिरजस्वलादिरस्पृष्टान्न भोजने ॥ अज्ञानतः सप्तद्व्यां-
 डालरजस्वलापतिताद्युच्छिष्टभोजने चांद्रम् ॥ तद्भोजनानंतरं पाकपात्रेऽवशिष्टमन्नं तदुच्छिष्टं ॥ ज्ञानतो द्विगुणं ॥ चांडालादिभोजनपा-
 त्रावशिष्टरूपोच्छिष्टभक्षणे तु प्रकीर्णकप्रसंगोक्तं ज्ञेयम् ॥ क्षत्रियवैश्ययोरापि बलात्कारेऽन्तरचर्चिततां बूलाद्युच्छिष्टभोजने च-
 क्रमेण कायं कायाधौ ॥ विप्रस्य तत्रापि चांद्रमेव ॥ क्षत्रविशौ रथ्यापदभावेऽन्नरूपोच्छिष्टभोजने च चांद्रमेव ॥ सर्वत्रानुच्छिष्टादुच्छिष्टे द्वै-
 गुण्यं ॥ तत्रापि पाकपात्रविशिष्टोच्छिष्टाद्भोजनपात्रावशिष्टोच्छिष्टे द्विगुणमधिकं वाकल्यं ॥ तथा च तत्स्पृष्टमात्रात्तद्विगुणं तद्वत्तदन्न-

प्राशो.
४१

स्यतद्दृढपक्षस्यवाभक्षणोक्तव्यं ॥ सहभोजनेत्रिगुणं ॥ उच्छिष्टेचतुर्गुणमित्यादिबोध्यम् ॥ चांडास्तादिसंसर्गिणोऽन्नस्यतत्पाकस्यभोज-
नेकच्छार्धं ॥ शुष्कादौतदर्थदिचांडास्तादिरस्पृष्टजलक्षीरदध्यादिपाने लघुसांतपनं ॥ एतत्पीतशेषांबुपाने षडुपवासपूर्वकं पंचगव्यपानम-
ज्ञानतः ॥ ज्ञानतो द्विगुणं ॥ अभ्यासे आद्युत्तिः ॥ अज्ञानतः सकृत्शौंंडिकाद्यन्नभोजने मासंगो मूत्रयावकपानं ॥ शुष्कान्ने तदर्थं षडुपवा-
सावा ॥ आमान्ने तदर्थं ॥ ज्ञानतो द्विगुणं ॥ अभ्यासे आद्युत्तिः ॥ ज्ञानतोऽष्टधाभोजने कृच्छ्राब्दं ॥ अज्ञानतस्तथात्वे चांद्रद्वयं ॥ ज्ञानाद-
ष्टचत्वारिंशद्वारेभोजने पानित्यं ॥ अज्ञानतः षण्णवतिवारभोजने तत्र द्वादशाब्दं ॥ ज्ञानतः सकृदेतदुच्छिष्टान्नभोजने विप्रस्य चांद्रं ॥ क्ष-
त्रियवैश्ययोस्तत्सकृच्छ्रः ॥ एतदर्थमेतत्स्पृष्टमात्रान्नभोजने ॥ शुष्कान्नस्योच्छिष्टभोजनेप्येवम् ॥ अत्राशक्तः कुशोदुंबरवित्वाद्यैः प-
नसांबुजपत्रकैः ॥ शंखपुष्पीसुवर्चादिक्वाथं पीत्वा तु शुद्ध्यति ॥ तत्पीतशेषजलपाने उपवासपूर्वकं पंचगव्यपानमज्ञानतः ॥ ज्ञानतो द्विगु-
णम् ॥ अभ्यासे आद्युत्तिः ॥ गवोच्छिष्टाशनेच्छदेने एक उपवासः पंचगव्यपानंच ॥ अभ्यासे उपवासत्रयं ॥ चतुर्थे पंचगव्यं ॥ अच्छदेने ज्ञा-
नतः सकृद्रोजनेप्येतदेव ॥ मतिपूर्वकाभ्यासेति कृच्छ्रः ॥ केचित्श्वकाकोच्छिष्टे पुनः कृतपाकपर्युषितान्नेस्त्रीशूद्रोच्छिष्टे च अन्नेषु-
क्तेप्येवमेव प्रायश्चित्तमाहुः ॥ प्रपोजलपाने सीरदध्यादिनिर्यासाधारपात्रस्थजलपाने नौकाजलनिःसारणीपात्रस्थजलपाने कूपादेश्व-
र्मपुटकनिःसारितजलपाने च सचैलस्नानपूर्वकमुपवासः ॥ अशक्तस्य पंचगव्यपानं ॥ आपदितदेवजलं भूमिष्वंकृत्वा पात्रांतरेणोद्धृतं पे-

४१

यं प्राणापदिदोषेन ॥ शूद्रभांडस्थजलपाने उपोष्य बिल्वपत्रपलाशकुशकाथोदकपानं ॥ नवभांडे तु न दोषः ॥ एवं पयोदध्यादावपि अन्नसर्व-
त्र पुनरुक्तिः ॥ प्रासंगिकी वैलक्षण्योक्तिः स्मृत्यंतरानुरोधान् ॥ तत्र शक्त्याद्यपेक्षया व्यवस्था ॥ शान्तातपः ॥ घृतं नैलं दधि क्षीरं तथैवैश्वरसो-
गुडः ॥ शूद्रभांडस्थितं तक्रंतयामधुन दुष्यति ॥ ॥ अथ भावदुष्टादिभक्षणोपप्रायश्चित्तम् ॥ ॥ तत्र यद्वर्णितं आकारनोवाविसदृशतया जुगु-
प्सितशरीरमत्मादिभावनां जनयति ॥ अरिप्रयुक्तगरादिशंकां वा जनयति तद्भावदुष्टं ॥ क्षुधार्तश्च न को भुंक्ते मामकं त्वन्नमेव हि ॥ ब्रूते-
व्यर्था शोयस्त्वेवं तद्वाग्दुष्टम् ॥ का क्रियाऽस्मिन्निति विनिर्धयेत यत्तच्च ॥ तयोर्भोजने कामतः कृते त्रिरात्रमुपवासः ॥ गोमूत्रयावक-
पानमित्यन्ये ॥ अज्ञानतौर्ध्वं ॥ चूर्दने घृतप्राशनं ॥ मक्ष्याभक्षित्वेन शंकि तवरत्तु भक्षणे अक्षारत्वणं ॥ रूक्षां वा ह्मीं सुवर्चलां पिबेत् ॥
त्रिरात्रं शंखपुष्पीवापयसासह ॥ कुशपद्मोदुंबरपलाशबिल्वपत्रकाथं वा पिबेत् ॥ शंकायाश्च विज्ञाने द्विगुणं ॥ अज्ञानतः शंकि तन्न-
क्षणं शुद्ध्यर्थं वषंति त्रीन् द्वावेकं वा कृच्छ्रान् कुर्यात् ॥ ॥ अथ कालदुष्टाशने प्रायश्चित्तम् ॥ ॥ कालदुष्टमरुते हात्तपर्युषितादि ॥ मत्स्या-
तद्वक्षणो त्रिरात्रं यावकव्रतं ॥ अमत्यात्वेक उपवासः ॥ अनिर्दशगोक्षीरादिपाने चैवम् ॥ यद्यगोधूमपयोदधिपिष्टविकारे रन्ने हप-
के स्नेहाक्तान्नादौ च न दोषः ॥ शृंगास्थिदंतशुक्तिशंखकपर्दजनितपात्रैः कंदशात्कजैश्च जलं पीत्वा न वोदकं च वषाकाले अहादवाकि-
अकाले च दशाहादवाकि पीत्वा पंचगव्यं पिबेत् ॥ मत्स्योपवासः ॥ ग्रहणकाले नवश्राद्धे च भोजने ग्रामयाचकान् भोजने च चांद्रं ॥ ग्रहणानि-

प्रा.शे.
४२

मिन्ननिषिद्धकाले संधिकालेति प्रातरतिरायंकाले च भुत्कारात्रौ धानादधिसक्तु तिलसंबंधान्नभोजने एवमादिष्वनादिष्टप्रायश्चित्तेषु-
प्राणायामशतं ॥ मत्स्योपवासः ॥ अमत्स्योपवास इत्यन्ये ॥ ॥ अथ गुणदुष्टभोजने प्रायश्चित्तं ॥ ॥ शुक्लानिकषायादींश्च अन्यान्यमेध्यानि चा-
मत्यापीत्वा भुत्काचोपवसेत् ॥ मत्यात्रिरात्रं यावकं ॥ आमलकयुक्तकांजिकायां न दोषो भिधारणे च ॥ शुक्लं कालवशादम्लतांगतं ॥ उद्धृतसारपि-
ण्याकमथितादिभक्षणे मत्यात्रिरात्रं यावकं ॥ अमत्यार्धं ॥ च्छर्दित्वा तृप्तं पिबेत् ॥ वैश्वदेवादि रहितान्नभोजने अतिथिदेवतादिप्रयोजनमनुद्दिश्य घृ-
थापक्वस्य कृतसरसं यावकपायसापूपशकुलीमधुमांसादिभक्षणे च मत्स्योपवासः ॥ मत्यात्रिरात्रं यावकं ॥ कायमभ्यासे ॥ आहिताग्निस्त्वमत्यात्रिरात्रं ॥ म-
त्याकायं कुर्यात् ॥ हस्तदानादिक्रियादुष्टस्यामत्याभोजने नक्तं ॥ मत्यानूपवासः पंचगव्यं च ॥ तत्र मासिकमिक्षुरसविशेषरूपं फाणितं शाकं गोरसलवण-
घृतानि चैतानि हस्तदत्तानि दुष्टानि अमत्याभ्यासेनूपवासः ॥ मत्याभ्यासे त्रिरात्रं ॥ अत्यंताभ्यासे सांतपनं ॥ ॥ अथ श्राद्धभोजने प्रायश्चित्तम् ॥ ॥ त-
त्रांतर्दशाहेन वश्राद्धानि ॥ एकादशाहश्राद्धमारभ्यो नाब्दांतानि षोडशैकोद्दिष्टानि नवमिथ्याणि ॥ सपिंडीकरणमिश्रंततः पराणि पुराणानि ॥
तत्र नवश्राद्धभोजने कायं ॥ अनापद्यत्र चांद्रं ॥ एकादशाहे महैकोद्दिष्टे व्येवं ॥ पादोनं कायमापदि ॥ अनापदितु चांद्रकायं चेत्यन्ये ॥ द्वादशाहे आ-
द्यमासिके चो न मासिके च पादोनं कायमेव ॥ अत्रानापदिकायं ॥ अन्ये पराकमाहुः ॥ द्वितीयमासिके त्रैपाक्षिकमासिके ऊनषाणमासिके ऊना-
ब्दे चार्धच्छुं ॥ अनापदि पादोनं ॥ त्रिमासाद्यब्दमोक्षांतेषु सपिंडने चाब्दिके चोपवासः पादच्छुं वा ॥ अनापदितुरात्रं कच्छुं धर्वा ॥

४२

अन्येत्वेनापदित्रैपक्षिकेऽति कृच्छ्रः॥ षाण्मासिके कृच्छ्रः॥ आब्दिके आपदित्रिरात्रंगो मूत्रयावकपानं॥ अनापदिकाय पादमित्याहुः॥
 तदुत्तरं प्रत्याब्दिके त्रिवर्षपर्यंतं नक्तं॥ अनापदीतूपवासः॥ गुरुविषाद्यर्थकद्रव्यार्थेन वश्रान्द्भोजने त्रिरात्रं॥ महैकोद्विष्टे द्वादशाहोदोच-
 त्रित्रिरात्रं॥ द्वैमासिकादौ उपवासः॥ त्रिमासादौ नक्तं पंचगव्यं च॥ प्रत्याब्दिकेऽन्यपुराणेषु च षट्प्राणायामाः॥ चतुर्द्वौ त्रयः प्राणायामाः॥
 तत्रैव निस्पृहस्य भोक्तुर्जपशालिनो वा तदर्धं॥ क्षत्रियादिश्रान्देषु द्वित्रिचतुर्गुणानि क्रमात्कार्याणीति स्मृत्यर्थसारे॥ अन्यत्र तु पार्वणश्रा-
 न्देषु च षट्प्राणायामाः॥ त्रिमासादिवत्सरांतमुपवासः॥ सपिंडनश्रान्दे च आद्यमासिके पादौ न कृच्छ्रः॥ त्रैपक्षिके तदर्धं॥ द्वैमासिके पंचगव्य-
 पानं च॥ प्रत्यब्दं नक्तं इदमापदि॥ अनापदितु द्विगुणमिति॥ चांडालोदकसर्पविप्रपशुदंष्ट्रिविद्युत्यातपतनविषोदंधनानाशकैर्मृतानां स्तेन-
 पतिताद्यभोज्यान्नानांचनवश्रान्देषु चांद्रं॥ प्रथममासिके चांद्रं पराकश्च॥ द्वादशाहोदौ पराक एव॥ द्विमासत्रिपक्षादावति कृच्छ्रः त्रिमासा-
 दौ कायं॥ आब्दिके पादकृच्छ्रः॥ द्वितीयवर्षादावुपवासः॥ सम्यग्विषये पिद्रव्यार्थभोजने व्येवमेव॥ अपांक्तेयानामेकादशाहश्रान्द्भो-
 जने शिशुचांद्रं॥ यतिप्रतिब्रह्मचारिणां तु प्रथममासिकादिषु न वश्रान्दे सूतकान्नस्य च भोजने उक्तं कृत्वाऽधिकत्रिरात्रोपवासं प्राणा-
 यामत्रयपूर्वकं घृतप्राशनं च कृत्वा व्रतशेषसमापनं॥ अनापदितु कायं त्रिरात्रोपवासो द्वादशप्राणायामाः पंचगव्याशनं चाधिकं॥
 कामतो भोजने पुनरुपनयनमित्यन्ये॥ अभ्यासे तूक्तकृच्छ्रादि द्विगुणं॥ आमहेमसंकल्पितश्रान्देषु तत्तदर्धानि॥ गुरुविषये तूपवासो नक्तं

षट्त्रिंशत्प्राणायामाश्च ॥ अतिश्रोत्रियादिपुराणश्रान्देषु अनुक्तप्रायश्चित्तेषु सर्वश्रान्देषु च गायत्र्या दशकृत्वापः पीत्वा शुद्ध्यति ॥ ततः सं
ध्योपासनहोमादियथोचितं कुर्यात् ॥ वृद्धिश्रान्दे प्राणायामत्रयं ॥ वौलनामकरणजातकर्मणि श्रान्देषु चूडाहोमंते च सीमंते सोमेचाधानांग
ब्रह्मोदने चामत्यापदि च भुक्तौ सांतपनम् ॥ सत्यापदि चांद्रम् ॥ अन्यसंस्कारेषूपवासः ॥ अनापदि त्रिरात्रिं ॥ अन्यदत्ताकन्याऽन्यरमै पुनर्द-
त्तायासापुनर्भूः ॥ असंस्कृते पूर्वगर्भे प्रसूते सति द्वितीयगर्भे संस्कारो यस्याः सा पुनरेता ॥ ऋत्वादिषोडशाहात्पश्चादेव यागभिर्णिषारेतो धा-
भर्तृशासनो ह्यंधिनीकामचारिणी ॥ आसांगर्भेषु भुक्तौ पूर्ववत्सांतपनं चांद्रं वा ॥ सर्वरन्त्रीप्रथमगर्भेषु चैवं ॥ अनिर्देशाह नवश्रान्दे कामतो भुक्तव-
तो विप्रस्यानापदि संवत्सरपर्यंतं भोजनात् प्राक् संहिताऽध्ययनमिति केचित् ॥ ॥ अथ परिगृहाशुचिदुष्टभोजने प्रायश्चित्तानि ॥ ॥ तत्र रा-
जपुरोहितराजभृत्यवैश्यशूद्राणां क्लीबाजाविक्रमादिषिकस्थानिकभूपालानां स्तेनगायकलक्षकवार्धुषिकदीक्षावर्यितानां कट्यवद्धाभिशा-
स्तपुश्चलीदांभिकवैद्यनटनर्तकगणकानां भगवृत्तिरन्त्रीसदृशचेष्टितनिराचारनिषिद्धाचाराणामाचार्यामिगुरुधर्मशास्त्रगोब्राह्मणादि-
द्वेषिणां संवत्सराभ्यस्तोपपातकानां चर्मकारस्वर्णकारशौण्डिकव्याधपुनर्भूजातश्रूणघ्नविषकारशस्त्राकारलोहकाराणामत्तोन्मूतक्रुद्धा-
तुरगणगणिकानां चक्रमद्यरन्त्रीमृगजीविनामश्चरथगजारोहणवृत्तीनामुच्छिष्टभोजीक्रूरोधपतितपिशुनानां रजकनिर्णैजकैवर्तकानां शू-
द्रयाजकाध्यापकचित्रकारशिल्पिब्रह्मविक्रयिणां वृथाश्रम्यनाश्रम्याश्रमभेदिनामपण्यविक्रेतृसोमलताविक्रेतृशैलूषतंतुवायतुन्वायकिरा-

तानांयतिब्रह्मचारिणोव्रतितथाजकादीनानित्यरोगियोनिसंकीर्णसंकरजातिकुंडगोलकतदन्नाशिनांधादिकविप्रगोदेववृत्तिघ्नानांप-
रिदेवनसंबंधिनांगरदसूपकारवैषावोपजीविपारवंडलिंगानांसूतादिप्रतिलोमजानांकमरिक्ततद्योग्यदंडपातिनांपुण्यसोमयागात्मवि-
क्रयिणांअनृतयादिद्वेषिहमकाराणांघृक्षारोपणवृत्तीनांकूटकृतघृष्णीतस्यतितत्संबंधिनांतुर्यादिस्वनव्यतिरिक्तकरणैर्नृपतिप्र-
बोधकानांकितवमृगयाजीविनिषादनत्कर्मकृतांसूत्येनद्विजकार्यकर्तृणांप्राणिवधजीविलोकायतिकदेवलकरन्त्रीजितकुष्ठिकुनखि-
श्यावदंतानांपित्रादिविदमानसनद्यादिसंतरणजीविग्रामयाजकतत्पुरोहितवणिजपशुमारकदुर्लभसेवककांडपृष्ठानांपर्याहितपरी-
ष्ठपुनर्भवग्रेदिधिषूपतितज्जानानांचक्रितौलिकपक्षिरक्षकरसमुद्रतारकहीनांगातिरिक्तांगानांअपुत्रकानमिकसुसूषूणांपतिपुत्ररहित-
स्त्रियाःपंचयज्ञानकृत्वानित्यपरान्नभोजीविरूपपरपाकनिरतस्यपंचमहायज्ञकरणंविनाभोजनरूपपरपाकनिवृत्तरयापंचसंज्ञक-
ज्ञानवर्जितग्रहस्थस्याचार्यपितृमातृसुतगुर्वमित्यागिनांसुतकन्यांस्त्रीसत्यविक्रयिणांगृहस्थितोपपत्तिकज्ञातोपपत्तिकरन्त्रीपरि-
ग्रहिणोद्युतजीविविधिनिषेधातीतसूतकिकुलालानांचतुःषष्टिपलान्नभक्षकरूपकुंडाशिमःकांस्यसीसादिकारवाद्योपजीविभ्रांडव-
स्त्रादिकर्तृपश्चादिविक्रयिमहर्घविक्रयिणांताम्रादीनांस्वर्णादिसहशरूपकर्तृणामित्यादिपापिनामेषांमार्गेतिष्ठतांमिक्षान्नप्रतिग्रहे-
चांद्रायणं॥एतेषांकृतनिष्कृतीनांसुरव्यतस्तत्तद्वस्तूपजीविनाचान्नभोजनेदानेयाजनेप्रतिग्रहेचैव॥एतच्चतत्तद्वस्तूपार्जितधनत्यागपूर्वक

मेव ॥ कुनखिक्कषादंतकुष्ठिप्रभृतीनां च प्रागुक्तानां विप्रान्नदशूद्रस्य शूद्रान्नदविप्रस्यास्वामिक शूद्रस्याप्रसूताया दुहितुश्चान्नभोजने शि-
 ष्टजुगुप्सितान्नस्य महापापि वीक्षितस्य च्वादिस्पृष्टस्योदक्यादिदृष्टस्य गवाघ्रातस्य पक्ष्यवलीदस्य असंस्कृतस्य बहुयाचितस्य सरोषसवि-
 स्मययदत्तस्य पादस्पृष्टस्यावज्ञातस्यानर्चितदत्तस्यानुष्टिकरस्याचान्नस्य भोजने चामत्या त्रिरात्रम् ॥ अमत्याभ्यासे कृच्छ्रः ॥ मत्याति कृ-
 च्छ्रः ॥ मत्याभ्यासे तप्तकृच्छ्रः ॥ ब्रह्मचर्यादेः कायाति कृच्छ्रतप्तकृच्छ्रचांद्राण्यमत्यादिपुक्रमेण पुनः संस्कारश्च ॥ यद्वा त्रिषट् नवद्वादशरात्रा-
 णि पयसा भूयोभ्यासे चांद्रा ॥ अत्यंताभ्यासे चांद्रदृष्टिः ॥ आपदि एकद्वित्रिचतुरूपवासाः ॥ अत्यंतापदि त्रिषट् नवद्वादश प्राणायामाः ॥ आमा-
 न्नेषु स्नानं ॥ एत इति विप्रान्नभोजने एकमुक्तं ॥ अनाचारे दुष्टाचारे नक्तम् ॥ ब्राह्मणब्रुवे स्नानमष्टशतजपश्च ॥ एवं शास्वारं डान्नस्य ब्राह्मणा-
 दिसंघाताद्युपदेशत्यक्तादिरूपस्थाने कस्वामिकरूपस्य वा गणान्नस्य कोभुंक्तेत्यादिसमयादिना दीयमानदुष्टान्नस्य नगरमाधुकराद्यन्न-
 स्यासन्मानं गुणिनां सन्मानं पापकर्मणां कुरुते यस्तदन्नस्य च भोजने प्राग्वदेव ॥ आचारे दुष्टे रवरे भोजनप्रकरणे गाणिकाद्यभोज्यान्नभ-
 क्षणे चैवमित्युक्तम् ॥ ॥ अथ जातमृताशौचान्नभोजने प्रायश्चित्तम् ॥ ॥ द्विजाशौचे सवर्णानामुपवासस्त्रिरात्रं वा ॥ विप्रद्वित्रियवै-
 श्यशूद्राशौचेषु अमत्या विप्रोभुत्कान्तैकद्वित्रिरुपवासान् कुर्यात् ॥ अभ्यासे त्वेकत्रिपंचसप्तोपवासः ॥ यद्वाभ्यासे द्वात्रिंशत्षष्टिंशत्
 प्राणायामाः ॥ उपवासैः प्राणायामानां समुच्चय इत्येके ॥ अन्येत्वापदि अज्ञानत एवासंस्कृतभोजने एवैतत् ॥ अभ्यासे त्वधिकमित्याहुः ॥ मत्याचे

कायसांतपनमहासांतपनचांद्राणि ॥ एकद्वित्रिचतुः कायानिवा ॥ मत्याभ्यासे कायातिक्कच्छतमकच्छचांद्राणि ॥ कामतोभूयोभ्यासे ए
 कद्वित्रिषण्मासेषु क्रमेण यावकव्रतं ॥ अत्यंतापदि मत्याभ्यासे पि प्रागुक्त प्राणायामा एव ॥ अज्ञानात् भुक्तौ छर्दने चानापद्यपि अष्टविंशति
 शतपंचशताष्टसहस्रगायत्रीजपोवा बोध्यः ॥ द्विजाशौचे शूद्रस्य भुक्तौ स्नानम् ॥ शूद्राशौचे शूद्रस्य स्नानं पंचगव्यंच ॥ आशौचिविप्र-
 स्पृष्टपानीयपाने पंचगव्यमज्ञानतः ॥ ज्ञानतश्चेदुपवासः ॥ ब्रह्मचर्यादेस्तत्पाने पंचगव्यमुपवासश्च ॥ प्रत्यहं सहस्रजपश्चत्त्रिरात्रम् ॥
 जाताशौचे आहिताग्न्याशौचे चलधुसर्वयोज्यं इत्येके ॥ आशौचे भुक्तवंतं न स्पृशेदापुरीषोत्सर्गति ॥ इदंच प्रायश्चित्तं तद्वर्णानामाशौ-
 चव्यपगमे कार्यं ॥ तावदाशौचेन्न भोजिनोप्याशौचात् ॥ एतच्चाशौचिस्वामिकान्नभोजन एव ॥ आशौचिस्पृष्टाशौचिस्वामिकान्नभो-
 जने तु तत्तत्प्रायश्चित्तद्वयसमुच्चय इत्यन्यत्र विस्तरः ॥ अशौचिगृहे न्यदीयान्नभोजने पि नक्तमुपवासोवा प्रायश्चित्तं ॥ अथ कापालिका-
 न्नभोजने तज्जलपाने च क्रमात्कायतदध्वंच ॥ अभ्यासे द्विगुणं ॥ मत्याभ्यासे चतुर्गुणं ॥ तत्स्त्रीसंगमने चैवं ॥ अत्यंताभ्यासे ऽब्दक-
 ञ्छं ॥ अन्नसत्रप्रवृत्तस्याग्निहोत्रिणश्चाशौचवत्वे पितदीयामान्नेषु दोषो न तयोः पक्वान्नग्रहणे तु क्रमेणैकरात्रं यावकव्रतं द्वादश-
 चतुर्विंशतिः प्राणायामावा ॥ पक्षे मासे वा देवपितृभोजयतो ऽन्नाशने चांद्रम् ॥ पतिनगृह्णान्नभोजनप्रतिगृहेषु ज्ञानाभ्यासे
 मासोपवासाः ॥ अज्ञानाभ्यासे चांद्रम् ॥ पूर्वगणितव्यतिरिक्त निषिद्धाचरणशीलानामन्नभोजने नूपवासः ॥ वत्सराभ्यासे पराकः

उक्तातिरिक्तनिषिद्धमूलफलपत्राद्यशने उपवासः ॥ ॥ इति निन्दितान्नादनप्रायश्चित्तानि ॥ ॥ अथ नटादिकर्मकरणे ॥ ॥ वशीकरणो
च्चाटनादिरूपेभिचारैश्चोक्तो सत्यामपालनरूपे विनाकारणंगृहान्निष्काशने संभोगादित्यागरूपे च भार्यात्यागेऽपि उपपातकसामान्यप्राय-
श्चित्तानि शक्याद्यपेक्षया योज्यानि ॥ अत्रोपपातकप्रायश्चित्तेषु यथोपदिष्टं विप्रस्ये वा ॥ क्षत्रियस्य पादोनं ॥ वैश्यस्यार्धं ॥ शूद्रस्य पादं गत-
दस्त्रीणां तदर्थं ॥ रजस्वलानां तत्र तत्रोक्तमेव कार्यं ॥ ॥ इत्युपपातकप्रायश्चित्तानि ॥ ॥ अथ महापातकेषु तत्रादौ ब्रह्महत्या प्रायश्चित्तम् ॥ ॥
तत्र ब्राह्मणत्वप्रकारकज्ञानपूर्वकं मारणकामनया ब्राह्मणवधे मारणादेव शुद्धिः ॥ तच्चात्मनोऽग्निप्रवेशने भृगुपतने न वा ॥ अथ वा ब्रह्मह-
त्यापापशुद्ध्यर्थं बाणलक्ष्मीभूतीयमिति जानतां धनुभृतां युद्धभूमौ स्वेच्छया लक्ष्यं भवनेन ॥ अत्र तादृशो बहुप्रहारात्तस्मिन् कल्पो भवत्यदि पुन-
र्जीवित्वापि शुद्ध्यति ॥ मरणोत्तं प्रायश्चित्तं क्षत्रियादेरेव विप्रस्यतु तत्तद्दृश्यमाणं प्रायश्चित्तं द्विगुणं कार्यमिति मिताक्षरा ॥ अज्ञानतो नि-
च्छया वा कृते तु ब्रह्मवधे हतविप्रशवशिरोध्वजहस्तस्तत्कपालालाभे गृहीतान्यदीयकपालोस्वकर्मरव्यापयन् ब्रह्मचारिधर्मवान्त्रैवर्णिक-
काचार्यादिदर्शने मार्गादपक्रमन् त्रिषवणरत्नायी अध्ययनाध्यापनादिषट्कर्मणि वर्जयन् समन्त्रं कंरन् नानसंध्योपासनमात्रं कुर्वन् रात्रौ वीरा-
सनीजटीमुंडीवावन्यफलमात्राहारी तदभावे त्वसंकल्पितविधूमभुक्तवज्जनसमागारेष्वेव सैक्ष्यं मृत्यान्नेण चरन् क्षमीदांताचारः कंबलक्षोम-
शयानो चीरवत्कलान्यतमवासा बहिर्यामाद्देवालयदि समीपवासी विप्रगृहाण्यप्रविशन् द्वारादेव तत्तद्गृहान्नमस्कुर्वन्नेककालाशीभिश्चाया अ-

लाभे उपवसन् द्वादशवर्षाणि क्षपयेत् ॥ ध्वजश्च शवनिर्हरणा श्रित्व द्वांगस्येव ॥ एतदशक्तौ षष्ठ्युत्तरत्रिशतधेनवस्तन्मूल्यं वा हेमरौप्यान्यतरस्य
 षष्ठ्युत्तरत्रिशतनिष्कानि ॥ अत्राशक्तौ तावत्संख्यान्यर्धनिष्कानि पादनिष्कानि वा ॥ ॥ अत्रांते शतं दशवागावो दक्षिणो विप्रभोजनादीतिकेचि
 त् ॥ पितृमातृसोदरगुरुश्रोत्रियाहिताग्न्याचार्यादिविप्रवधेतु मरणपर्यंतमेतदेव व्रतं ॥ भिक्षाशनं च लोहितशरावेणेति ॥ अत्र गोरसहस्रा
 दिकद्वादशाब्दमित्यन्ये ॥ द्वादशाब्दव्रतमध्ये चोरव्याघ्रादिहन्यमानस्य ब्राह्मणस्य तादृशगवां द्वादशकस्य चारक्षणे द्विजान् विज्ञाप्याश्च मेधा
 वभृथस्नानेवासद्य एव शुद्धिः ॥ प्रक्रांतव्रतमध्ये मरणे पिता तवैव पापक्षयः ॥ एवं व्रतमध्ये गोविप्रार्थ्य प्राणपरित्यागे तत्पर्यंतं व्यापारं कृत्वा
 जीवने पिवासद्य एव शुद्धिः ॥ यद्वा व्रतमध्ये कुष्ठादिदीर्घतीव्रव्याधिरस्तं विप्रंगां वा औषधैः संरक्षत देवशुद्धोत् ॥ एवं व्रतमध्ये चोराद्यपहृत
 विप्रधनार्थेनैः सह युत्वा तद्धनस्य विप्राय प्रापणे तन्निमित्तमरणे वा बहुशस्त्रक्षतस्य मृतकल्पस्य तैस्त्यक्तस्य धनानयनं विनापि जीवने
 पिवासद्य एव शुद्धिः ॥ न त्वग्रे पुनर्व्रतकरणं ॥ इदं चामत्यानिच्छया वा निर्गुणं विप्रं हंतुं श्रेयं ॥ प्रक्रांतव्रतक्षत्रियस्य जातिमात्रविप्रस्य च कामतः
 सगुणेन वधे कृते द्वादशाब्दं कार्यं ॥ अज्ञानतः षडब्दं ॥ मितहविष्याशनः ॥ शारवांतं त्रिवेदसंहिता ब्राह्मणपारायणं वा ॥ पूर्वमेवाहिताग्नेः
 कृतप्रकृतियज्ञस्य विश्वजिदभिजित् त्रिष्टुप्तिष्टुतामन्यतमयामकरणं वा ॥ विंध्योत्तरवासिना तु निर्गुणेन सगुणेन वा जातिमात्रनिर्गुणविप्र-
 वधे विकर्मवर्जितचातुर्वर्ष्यं पथि भिक्षां कुर्वतां च भोपान दूर्जितेन गोकुलगोष्ठग्रामतपोवनतीर्थैर्दिषु स्वकर्मख्यापयन् समुद्रसेतुदर्शनि-

रत्नाने कृत्वा विप्रभोजनयस्त्रयवित्रादिदेयं अत्र गोशतं दक्षिणा ॥ जातिमात्रविप्रस्य वेदाभ्यासादिहीनेन धनवता वधे वेदवित्तं प्रदानं जीव-
नपर्याप्तभूम्यादिधनदानं ॥ द्वादशवर्षोपभोग्यद्रव्यसहितगृहदानं वा तावत्सर्वस्वदानं वा ॥ अशक्तौ उत्तरोत्तरं ॥ अत्र प्रतिगृहीतुं वैश्वानरश्च
रुः प्रायश्चित्तं ॥ अज्ञानतः सोमयागदीक्षितब्राह्मणवधे चतुर्विंशतिवार्षिकमुक्तव्रतंगोसहस्रं दूयं वा ॥ आचार्यादिवधेऽप्येवम् ॥ गोसहस्र
सहितं द्वादशाब्दमित्यन्ये ॥ अतिगुणवता गुणहीनस्याज्ञानतो वधे पूर्वोक्तं व्रतं वर्षे कृत्वांते रत्नहेमगोधान्यतिलदधिघृतदानम् ॥ मत्स्यादौ द्विगु
णादि ॥ ज्ञानतो ब्राह्मणज्ञातीयषट्त्वधेशूद्रवधव्रतं ॥ अज्ञानतस्तद्वधे गंगायमुनासंगमे त्रिषवणस्नायी त्रिरात्रोपवासेन शुद्ध्यति ॥ पतित
ब्राह्मणवधे त्रिवर्षप्रत्यहं प्राणायामशतपूर्वकं गायत्रीजपपूर्वकं च वने पिप्पलाशनमंते षोडशविप्रभोजनं च ॥ अनुपनीतविप्रवधे निर्गुण
विप्रवधोक्तं षडब्दं ॥ अनुपनीतत्वेन तस्य निर्गुणत्वात् ॥ अविज्ञातरन्त्रीपुंस्त्वादिकस्य ब्राह्मणगर्भस्य वधेतु द्वादशाब्दं ॥ विज्ञातरन्त्रीत्वादौ
तत्तत्प्रयुक्तं ॥ अत्रैकप्रयत्नकृतानेकविप्रवधेऽप्येकमेव प्रायश्चित्तं तन्त्रेण ॥ तन्त्रत्वं च समानदेशकालकर्तृत्वेनागृह्यमाणविशेषत्वं ॥ अनेकप्रय
त्नकृते तु नानावधे प्रायश्चित्तादृतिस्तृतीयविप्रवधपर्यंतं ॥ चतुर्थेतु विप्रवधे प्रायश्चित्ताभावः ॥ केचिदामरणमुक्तप्रायश्चित्ताचरणमित्याहुः ॥
बहुषिरेकविप्रस्य वधेऽप्यदीयप्रहारेण मरणं संप्राप्त्यस्तत्र वणादारभ्य पश्चिमोदधेः प्रतिस्नोतः सरस्वतीं गच्छेत् ॥ अन्येषणमासान् कृच्छ्रान् चरे-
ति रस्कृतनिर्गुणविप्रस्य क्रोधादिष्वशस्त्रादिनिर्गुणोपरिमरणे त्रैवार्षिकं तद्व्रतं ॥ निमित्तिनोगुणवत्त्वे त्वब्दं गृहक्षेत्रादिसंबंधे निर्गुणमरणे-

सगुणस्यापित्रैवार्षिकमेव ॥ सगुणस्य तथा मरणे तु द्वादशाब्दमेव ॥ यदा त्वाक्रोशताडनादिसंबंधमंतरेण भ्रांत्यादिवशात्परमुद्दिश्य वि-
प्रस्यात्महनने तु हंतुरेव दोषो नोद्दिश्यस्य ॥ तथा यत्राक्रुष्टोपि मरणादपि क्व धनदानादिना तोषित उच्चैः श्रावयति नाक्रोशकस्यापराध इति
सोप्यदोषः ॥ अथानुग्राहकादीनां तत्र साक्षादनुग्राहकः ॥ कर्तुर्द्वादशाब्दं चतुर्विंशत्यब्द षडब्दादियत्प्राप्नुयात्तत्पादो न चरेत् ॥ प्रयोजकोः
र्धं ॥ अनुमंता सार्धपादं ॥ निमित्तकर्ता पादं चरेत् अत्र चतिरस्तेत्याद्यनुपादोक्ता व्यवस्था ॥ निमित्तकर्तुर्लुक्तेव अनुग्राहकप्रयोजकादी-
नामपियेनुग्राहकप्रयोजकादयस्तेषामपि प्रायश्चित्तं कल्प्यम् ॥ तथा प्रोत्साहकादीनामपि दंडप्रायश्चित्ते कल्प्ये ॥ प्रोत्साहकः सहायश्च त-
थामार्गानुदेशकः ॥ आश्रयः शस्त्रदाता च भक्तदाता विकर्मणाम् ॥ उपेक्षकः शक्तिमांश्चैव दोषवक्तानुमोदकः ॥ य एव म्रियमाणं तु ब्राह्मणं
समुपेक्षते ॥ अकार्यकारिणां त्वेषां प्रायश्चित्तं प्रकल्पयेदिति ॥ कस्मिंश्चिद्ब्रह्मवधे प्रयोजकस्यान्यस्मिन्साक्षात्कर्तृत्वे एकस्य गुरुलघु-
प्रायश्चित्तसन्निपातस्तत्र द्वादशवार्षिकादिगुर्वतः पातिनः प्रयोजकादिलघुप्रायश्चित्तस्य प्रसंगादिसिद्धिर्न पृथगनुष्ठानं ॥ अग्निदगरदश-
स्त्रपाणिधनापहारिक्षेत्रहरदारहारकाः शापो घन आथर्वणाद्यभिचारैर्हेताराजगामिपैशून्त्यकर्तृत्वे ते वर्तमानतत्तद्व्यापारा आततायिनः
एषामपि विषशस्त्रादिहरणमात्रेण निवारणसंभवे यदि तद्वधः क्रियते तदा तत्तद्वधनिमित्तं प्रायश्चित्तं भवत्येव ॥ अशक्यनिवारणे तु-
गोविप्रादीनामप्येषां हननादाबुधतानां वधे दोषाभावः ॥ क्षत्रियादीनां ब्रह्मचारिवनस्थयतीनां चक्रमेणाद्विगुणं त्रिगुणं चतुर्गुणं-

चप्रायश्चित्तम् ॥ केचित्तु क्षत्रियवैश्यशूद्राणां कामतः प्रवृत्तावेतद्विषये मरणमेव न च सर्वस्वदानपूर्वकं मुंडितसर्वांगस्य करीषाग्नावेवा
अकामतस्त्वामरणं महाव्रताभ्यास इत्याहुः ॥ यत्तु यथोक्तं प्रायश्चित्तं विप्रस्यैव क्षत्रियस्य तत्पादोनवैश्यस्यार्धं ॥ शूद्रस्य पादमिति स्मृत्यं
तरे उक्तं ॥ यत्प्रातिलोम्यानुष्ठितमनुबधचौर्यपारदार्यपारुष्येति चतुर्विधसाहसव्यतिरिक्तपापविषयम् ॥ बालवृद्धस्त्रीणामर्धं ॥ ब्र-
ह्मचारिणोपि षोडशवर्षात्पूर्वबालत्वादर्थं ॥ षोडशवर्षादूर्ध्वतस्य द्विगुणं ॥ अनुपनीतबालानामनूढानामनूढस्त्रीणांच पादमेव ॥ विप्रा-
क्षत्रियाणां उत्पन्नो मूर्धावसिक्तस्तस्य क्षत्रियन्यूनमर्धं द्वादशाब्दं ॥ एवमनुलोमेषु सर्वत्र न्यूनमूत्थं ॥ प्रतिलोमीत्यन्नानामनयैव दिशा-
प्रायश्चित्ताधिक्यमप्युत्थं ॥ साग्निकस्याज्ञानान्महापापे तदग्नीन् पुत्रादय अप्रायश्चित्तं पालयेयुः ॥ ज्ञानाच्चेदग्नीन्प्सुप्रक्षिप्य मरणा-
न्तंप्रायश्चित्तं ॥ आत्मघाते तु तत्पुत्रादयो मृतजातीयवधप्रायश्चित्तं समुचितं तत्सकृच्छ्रद्वयंचांद्रकुर्युः ॥ आत्मघातादिपापिनां शवस्पर्शा-
लंकरणवहनदहनाश्रुपातस्थिसंचयदशाहक्रियादिकमज्ञानतः कृत्वा मनूक्तं तत्सकृच्छ्रं वा ॥ अज्ञानतो मांसं भिक्षाहारस्त्रिषवणस्नानं
च ॥ स्पर्शाश्रुपातयोस्तु प्रत्येकमेकोपवासः ॥ मत्याभ्यासे कृच्छ्राति कृच्छ्रंचांद्रादियोग्यतया योज्यं ॥ आहिताग्नेश्चैतादृशस्य लौकिका-
ग्निना दाहोऽमंत्रकः ॥ दाहकर्तुः प्राजापत्यमात्मघातादिप्रायश्चित्तं पुत्रादिः कृत्वाऽस्थीनि विधिवद्देहेत् ॥ ॥ अथ ब्रह्महत्यादि व्रतादेश-
विषय उच्यते ॥ ॥ सद्विधिः ॥ ताद्रूप्यता प्रतिपादनेन सादृश्यं प्रतिपादनेन वा ॥ तत्राद्यविषये ब्रह्महव्रतं पादोनम् ॥ द्वितीयविषये त्वर्ध-

म ॥ तत्राद्यं यथा ॥ सोमयागरथे ह्यत्रियतत्स्थवै श्ययोरात्रेय्याश्च वधः ॥ रजोदर्शनात्प्रभृतिषोडशदिनांतं वंध्यातिरिक्तास्त्री आत्रे-
 यी अत्रिगोत्रोत्पन्नानारीचगर्भिणी च ॥ केचित्तु तादृशी वंध्याप्यात्रेयीत्याहुः ॥ आत्रेयी विप्रसंधिन्येव विप्रतुल्या ॥ अत्रापि सगु-
 णानिगुणादिव्यवस्था सर्वा योज्या ॥ एवं यागरथरन्त्री वधः ॥ आहिताग्निद्विजाग्न्यभार्या वधः ॥ विप्रवधफलकानृतसाक्ष्यं विप्रसं-
 बंधिनिक्षेपहरणं च ॥ अत्र नववार्षिक ब्रह्महव्रतं ॥ कामादिकृते द्वे गुण्यादि ॥ नात्र प्राणांतिकत्वं ॥ क्षत्रत्रियाद्यात्रेयी वधे तु क्षत्रिया-
 दिवधोक्तं प्रायश्चित्तं ॥ द्वितीयं यथा ॥ गुरूणां मुख्यानामाक्षेपोऽनृतपापापिशंसनं च ॥ वेदानामप्रामाण्याभिधानं ॥ विप्रानिरिक्तमि-
 त्रवधः ॥ अधीतवेदस्य बौद्धादिशास्त्रावृष्टं भेननाशनं ॥ प्राणिमात्रवधफलकानृतसाक्ष्यं ॥ गुणावत्परस्परं स्पर्धायां गुणवत्त्वपरीक्षायां वानृ-
 तवचनं ॥ राजकुले ब्राह्मणपीडाजनकपैशून्यं चेत्यादि ॥ एतेष्वन्येषु च पूर्वोक्तेषु च ब्रह्महत्या सदृशेषु षडब्दं ब्रह्महव्रतं ॥ एषुकपालध्वजधा-
 रणादिकं नास्ति ॥ ब्राह्मणादिहनने कृतनिश्चये तदर्थं समागत्य सम्यक् शस्त्रादिप्रहारकृते कथंचित्प्रतिपातादिप्रतिबंधवशादसौ न मृत-
 स्तथापि प्रहर्तुं यथावर्णं ब्रह्महत्या प्रायश्चित्तं भवत्येव ॥ तच्च पादोनमिति मिताक्षरादौ ॥ मनसानिश्चितब्रह्मवधस्य स्वत एवोपरतजिघांस-
 स्य द्वादशरात्रमुद्रकमात्रमक्षयतो पवासाः ॥ चिकित्सादिना उपकारे क्रियमाणे विप्रादिमरणे तु न किमपि पापं ॥ ॥ इति ब्रह्महत्या प्राय-
 श्चित्तप्रकरणं ॥ ॥ अथ सुरापानप्रायश्चित्तानि ॥ मदजनकोन्निविकारविशेषः सुरा ॥ तस्याविमैज्ञानिपूर्वकामतः सकृदपि पाने मरणांत-

मेव ॥ तेषां प्रायश्चित्तम् ॥ तच्चाग्निवर्णसुरां बुगो घृतगोक्षीरन्नीगवीमूत्राणां अन्यतमपानेन ॥ पानं चलोहपात्रेण ताम्रपात्रेण वा ऽर्द्रवांसाः-
कुर्यात् ॥ तत्पानेनाप्यमरणे तु यावत्प्राणवियोगं तदनंतरमनुशनं ॥ मरणांतिके चास्मिन् पर्वदुपदेशो नावश्यकः ॥ किंतु स्वपर्यायालोचने नापि
॥ अकामतो जलबुद्ध्या वा एकवारं सुरापाने गोके शमेषादिलोमनिर्मित वरत्रावृतस्य जटिलस्य द्वादशवार्षिकं ब्रह्महव्रतं ॥ अकामतोभ्यासे तु
मरणमेव ॥ उदकबुद्ध्या पीतायाः सुरायास्तत्कालमेव वमने तु पूर्वोक्तधर्मवतो वर्षत्रयं रात्रौ सकृत्तिलकल्कतंदुलकणान्यतरमात्रपक्ष्णं न त्व
न्नभक्षणं प्रत्यहं पंचगव्यपानं च ॥ अथ बोभयत्रभूमिदानपूर्वकं पुनः संस्कारः ॥ अनेने हव्यवहार्यते वै ॥ द्वादशाब्दासमर्थस्य पापक्षयो पीति
मिताक्षरा ॥ अज्ञानतः सुरायास्तालुमात्रसंयोगे वार्षिकं मिदं ॥ ज्ञानतो द्विगुणं ॥ अकामतः सुरासंस्पृष्टस्य शुष्कतद्रसस्यान्नस्य द्रव्या-
न्तरस्य च वा भक्षणं तु पुनः संस्कार एव ॥ विप्रस्य सुरागंधाघ्राणं सांतपनकच्छं ॥ अकामतः कायम् ॥ अत्र क्षत्रियवैश्ययोः पादपादहानिरि-
ति प्रांचः ॥ ज्ञानतः कामपूर्वसुरापाने तु मरणमेव सर्वेषां ॥ गौडीमाध्वीचगौणौ सुरा ॥ सुरव्यातुपेक्षेव ॥ तत्र सुरव्यायां प्रायश्चित्तमुक्तं गौ-
डीमाध्व्योस्तु मत्स्याभ्यासे अमत्यात्यंताभ्यासे च माधवीये ॥ मत्यामद्यममत्यावापुनः पीत्वा द्विजोत्तमः ॥ ततोऽग्निवर्णं पीत्वा मृतः शु-
ध्येत्सकिल्बिषात् ॥ अकामतो गौडीमाध्व्योः सकृत्पाने द्विजानां कच्छाति कच्छ्रचांद्रं च कृत्वा पुनः संस्कारो घृतप्राशनं च ॥ मतिपूर्वकं त-
योः सकृत्पाने च्छर्दने च त्रैवार्षिकं कणभक्षणं ॥ कामतो द्विस्त्रिरभ्यासे च्छर्दने च षडब्दं ॥ उपयत्र च्छर्दनाभावे व्येवमेवमिति स्मृत्यर्थसारे ॥

अकामतो द्विरिच्छिरभ्यासे तु अष्टकच्छु पुनः संस्कारश्च ॥ अमत्यामत्यावाऽधिकाभ्यासे द्वादशाब्दमिति स्मृत्यर्थसारे ॥ तेन पूर्वोक्तिं
 माधवीयं मरणांतिकं द्वादशाधिकाभ्यासे निरंतरं बहुकालाभ्यासे वा योज्यं ॥ ॥ अथ मद्यपाने प्रायश्चित्तं ॥ ॥ पनसादिजन्यमैदकार-
 णां द्रवत्द्रव्यं मद्यमिति माधवः ॥ तच्चैकादशाधा ॥ पानसंद्राक्षं माधुकरं रवाजूरं तालमैक्षवं मधूत्थं सैरमारिष्टं मैरेयं नारीकेलजमिति भेदान्
 एतत्पाने क्षत्रियादेर्न दोषः ॥ विप्रस्यामत्या सकृत्पाने तमकच्छु पूर्वकं पुनः संस्कारः ॥ ज्ञानतः कामतश्च सकृत्पाने तमकच्छु सप्तमुद्र-
 गायां नद्यां चांद्र्या कृत्वा पुनरुपनयनं घृतप्राशनं च ॥ मुखमात्रप्रवेशे तु षट्पञ्चपद्मोदुंबरविल्वपलाशकुशोदकपानं ॥ गौडीमाध्योस्तु
 मुखमात्रप्रवेशे द्विगुणं ॥ कामतस्त्विदमेव द्विगुणम् ॥ अभ्यासे तु तमकच्छुदे श्वां द्वादशैश्चावृत्तिः ॥ अत्यंताभ्यासे मरणमेव ॥ अज्ञाने
 तोऽत्यंताभ्यासे द्वादशवार्षिकम् ॥ प्रांचस्तु विप्रस्य कामतः सकृदपि तालादिमद्यपाने मरणांतमेवेत्याहुः ॥ अनन्यौषधसाध्यव्याध्युप-
 शमनार्थे सुरापाने त्वज्ञानकृते त्रैमासिकमब्दपानं चांद्रायणं वा कृत्वा पुनरुपनयनं ॥ मद्यपाने तु तथा कृते तमकच्छु सहितः पुनः सं-
 स्कारः ॥ ज्ञानकृते तु तमकच्छु पराकचांद्राणि मद्ये तमकच्छु द्वयं ॥ पुनः संस्कार उभयत्र सुरादेः पानविषये प्रायश्चित्तं तत्पित्रादिभिः का-
 र्यं ॥ अस्यानुपनीतस्य सुरापाने तु त्रैवार्षिकं पित्रादिभिः कार्यं ॥ अन्नदाया एतदर्थं ॥ कामकारे पिनानयो मरणांतिकं ॥ किंतु द्विगुणं ॥
 तेन षट्वार्षिकं उपनीतस्य षोडशवर्षपर्यंतं षडब्दं ॥ केचिद्द्वादशवर्षपर्यंतं पादमेव ॥ तदूर्ध्वमर्धमित्याहुः ॥ एवं च द्वादशवर्षाणामप्य-

धीं॥ एवंरोगनाशार्थं पाने पिबालादीनां यथायोग्यं कल्प्यं॥ ॥ अथ सुरापानसमानि पापानि॥ ॥ वेदनिंदा व्यसना सत्तया धीन वेद
 विस्मरणं कूटसाक्ष्यं विप्रव्यतिरिक्त मित्रवधः मत्यात्यंताभ्यासेन गार्हितपलांडादिभक्षणं रजस्वलासुरवचुंबनं वाङ्मनः कायकर्मणा
 मनार्जवरूपं जेह्मं आत्मोत्कर्षार्थं राजकुलादौ चतुर्वेदोहमित्याद्यनृतमाषणं एतानि सुरापानसमानानि॥ अत्र ब्रह्मवधसमानानामपि
 केषां चिद्गणनं प्रायश्चित्तविकल्पार्थं एतेषु सुरापानसमेषु अर्धं प्रायश्चित्तं॥ ॥ इति सुरापानादिप्रायश्चित्तानि॥ ॥ अथ स्वर्णस्तेयप्रा
 यश्चित्तम्॥ ॥ विप्रस्वामिकाशीतिगुंजापरिमितसुवर्णापहरणं महापातकं॥ इतो न्यूनहरणं न महापातकं॥ अपहरणं च समक्षं परो-
 क्षं वा बलाच्चौर्येण वा यादिस्वत्वहेतुं विनायहणमुच्यते॥ ज्ञानतस्तु तत्कर्तृलोहमयं मुसलमादाय प्रकीर्णकेशः स्वदोषं स्वर्णापहारार्थं
 ख्यापयन् अनेन मुसलेन मां प्रहरेदिति वदन् राज्ञे मुसलमर्पयेत्॥ तेन सकृदेवाभिहतो मृतः शुद्धः॥ यदि दृढप्रहारात्तेऽपि जीवेत्तदापिशुद्ध-
 ति॥ न ब्राह्मणं हन्यादित्यादिनिषेधस्तुरागप्राप्तविप्रवधविषयः॥ अहनने राज्ञः पापश्रवणात्॥ माधवस्तु एकस्य तस्य मरणे बहूनां तदीयमि-
 त्तकलत्रादीनां अनाथतया मरणं संभाव्य यदि राजा दयया धनदंडादिपुरःसरं मुंचति तदापिशुद्ध इति आह॥ यदि राजा दृढं हंतुमसमर्थस्तदात्ता-
 म्रमयमायुधं तस्मै दद्यात्तेनात्मानं धानयेत्॥ मरणात्पूतो भवति॥ यत्नपूर्वकामतो हरणं मुंडितकेशौघताक्तः स्वकर्मख्यापयन् गोम-
 याग्निनापादप्रभृत्यात्मानं दाहयेत्॥ एतच्चापहृतसुवर्णादेकादशगुणं स्वर्णं तत्स्वामिने दत्त्वं कार्यं॥ गुरुश्रीत्रिययागरथविमसु-

वर्णहरणेकरीषाभिदाहएव ॥ क्षत्रियादीनामपहर्तृत्वे सर्वपाकारीषदाहएव ॥ स्मृत्यर्थसारे तु सुवर्णस्तेयी विप्रो व्रतमेवाचरेत् ॥ नदं
डेनात्मानं धानयेन्नचराजा विप्रं हन्यादित्युक्तं ॥ अकामतोरजतादिबुद्ध्यापहारेण करणपोक्तं द्वादशवार्षिकं ॥ कामतोरजतादिबु
द्ध्यापहारेणैतदेव ॥ शूलपाणिस्तु कामतोरजतादिबुद्ध्यापहारे एवं द्वादशाब्दं ॥ अकामतस्तु तदुद्ध्याऽपहारे तु षड्वार्षिकमि
त्याह ॥ द्वादशवार्षिकविषयेपहर्तुर्महाधनिकत्वे आत्मतुलितहेमदानं ॥ निर्गुणस्वामिकहरणे सगुणस्य नववार्षिकं ॥ क-
श्चित्पादोनसुवर्णहरणेप्येतदेवाह ॥ यदाक्षुत्क्षामकुटुंबभरणार्थसगुणोपि विप्रो निर्गुणस्वामिकमपहरति तदा षडब्दं तीर्थ-
यात्रासहितं षट्वार्षिकमिति माधवः ॥ कश्चिदर्थसुवर्णहरणेप्येतदेवाह ॥ ब्राह्मणान्यस्वामिकसुवर्णहरणं न महापातकं ॥ किं-
तुपपातकमिति मिताक्षरा ॥ यदात्पहारांतरमेवानुपतप्यत्यजति प्रत्यर्पयति वा तदा चतुर्थकालमिताशनस्त्रिवर्षमवस्थानं क्ष-
त्रियादिसुवर्णापहारेप्येतदेवेति केचित् ॥ क्षत्रियादिस्वामिकं हरणमुपपातकमित्यपरे ॥ रजतताम्रादिसंस्पृष्टसुवर्णापहारेपि द्वाद-
शाब्दमेव ॥ यस्तुताम्रादिकस्य रसवेधाद्यापादितस्वर्णत्वस्यापहारः स उपपातकमेव ॥ मनसाऽपहारं संकल्प्य प्रवृत्तस्य स्वत एव उपरत-
स्य द्वादशरात्रं वा युभक्षणं मनसि पापध्यानमात्रेण प्रणवव्याहृतिजपपूर्वकं त्रिरात्रं प्राणायामाः ॥ वाचाभिलाषे प्राजापत्यं ॥ स्त्रीबा-
लादिष्वर्धादिव्यवस्था प्राग्वत् ॥ क्षत्रियादेः अपहर्तृत्वे क्रमेण द्विगुणं त्रिगुणं चतुर्गुणं ज्ञानतस्तु मरणमेवेति शूलपाणिः ॥ क्षत्रियादेः पा

दपादहानिरेव ॥ द्वैगुण्यादिकं तु प्रकरणाद्विप्रवधविषयमिति भवदेव ॥ बालाग्रमात्रसुवर्णपिहारे एकः प्राणायामः ॥ लिप्तामितापहारे
 तत्रयं ॥ राजसर्षपतुल्येतच्चतुष्टयं अष्टोत्तरशतगायत्रीजपश्च ॥ गौरसर्षपतुल्ये अष्टसहस्रगायत्रीजपः ॥ यवमितसुवर्णस्ते ये दिनद्वयेन
 ज्ञपः ॥ कृष्णालस्वर्णस्ते ये सांतपनकच्छं ॥ माषस्वर्णपिहारे मासत्रयं गोमूत्रयावकपानं ॥ पंचगुंजात्मको माषस्ते सुवर्णस्तु षोडश ॥ मा
 षाधिकसुवर्णमानन्यूनहेमापहारे वत्सरं यावकव्रतं ॥ सुवर्णपरिमाणतो न्यूनस्यापि बलादपहरणे मरणांतमेव ॥ सुवर्णमानन्यूनरजतस्ते
 ये सांतपनततं उर्ध्वदशनिष्कपर्यंतंचांद्रं ॥ तत आशतनिष्कं चांद्रद्वयं ॥ तत आसहस्रान्निगुणं ॥ सहस्रनिष्काधिकरजतस्ते ये स्वर्णस्ते ये स
 मत्वान्नवाब्दं ब्रह्मव्रतं ॥ ताम्रकांस्यपित्तलादीनां सहस्रनिष्कमितस्ते ये पराकं ॥ निष्कसहस्ररजतमूल्यानां एषां स्ते ये द्वादशाब्दं ॥ ए
 वंदशनिष्कमूल्यरत्नहरणे चांद्रं ॥ आशतंतद्वयं ॥ आसहस्रत्रयं ॥ सहस्रनिष्काधिकमूल्यरत्नहरणे ब्रह्मवधसमत्वान्नवाब्दं ॥ सह
 स्त्राधिकविप्रमूल्यविप्रस्वामिकाश्वमनुष्यभूमिगोव्रजानां सुवर्णमिन्ननिक्षेपस्य च हरणमित्येतानि सुवर्णस्ते ये समानानि ॥ एतेषु षडब्दं सह
 स्त्राधिकमूल्यविप्रस्वामिकुवस्तुमात्रहरणं सुवर्णस्ते ये सममित्यपरे ॥ युगपदनेकसुवर्णमितहेमापहारे ये कमेव प्रायश्चित्तं ॥ न प्रायश्चित्तादृतिहरण
 क्रियाया एकत्वात् ॥ कालभेदे प्रयत्नभेदे च तदावृत्तिः ॥ ॥ इति सुवर्णस्तेयप्रायश्चित्तानि ॥ ॥ अथ गुरुतल्ये प्रायश्चित्तं ॥ गुरुरत्र पिता तल्यस्तत्सती
 गमनं चात्रेतः सेकपर्यंतं चेन्महापातकं ॥ ततोऽर्वाक् निवृत्तौ तनुपातकं ॥ तत्राज्ञानादकामतोऽपि जनन्यामुत्तमवर्णस्तत्सपत्न्यां च महत्तस्य सवर्णायांतत्स

पत्न्यां तु ज्ञानतः कामतश्च प्रवृत्तस्य मरणांतमेव ॥ तच्चोभयेच्छया प्रवृत्तौ गुर्वंगनागमनं मया कृतमिति स्वकर्मख्यापयता सुंदितसर्वशरीरके-
 शनरवेन घृताक्तेनाग्निवर्णकृते काष्ठशयने तद्वर्णकृतयैव लोहमय्यास्त्रीप्रतिमया सहशयनेन तामालिङ्ग्य कार्यं ॥ स्वेन प्रोत्साहने तु क्षुरेण वृषणौ स-
 लिङ्गौ स्वयं छित्वांजलिना गृहीत्वानैर्ऋत्यां दिशि पृष्ठतो निरीक्षणमकुर्वन् अकुटिलगतिरग्रतः स्थितमविचारयन् प्राणांतं गच्छत् ॥ एवं गच्छन् यत्रै-
 व कुड्यादिना प्रबुध्यते तत्रैव मरणांतं निष्ठेत् ॥ तथा प्रोत्साहितस्य तप्तलोहशयनमात्रं ॥ जनन्यामुत्तमवर्णतत्सपत्न्यांचाज्ञानादकामतः
 प्रवृत्ता वेतदन्यतममेवेत्यन्ये ॥ कामकृते सर्वत्र प्रागुक्तमरणांतं कारीषामिदा होवा ॥ अकामतोऽभ्यासेष्वेवं ॥ इदं मुख्यपुत्रस्यैव ॥ न तु द-
 क्षकादीनां ॥ दक्षकस्य न्यूनकल्प्यमिति मयूरवे ॥ सवर्णायां मातृसपत्न्यामकामादज्ञानतश्च प्रवृत्तौ द्वादशाब्दं ॥ अस्यां कामतः प्रवृत्तस्य रे-
 तः सेकात् प्राक्निवृत्तौ द्वादशवार्षिकं ॥ जनन्यामुत्तमवर्णतत्सपत्न्यांच अकामतः प्रवृत्तस्य रेतः सेकात् पूर्वनिवृत्तौ द्वादशवार्षिकं ॥ एषु त्रि-
 षु अकामतोर्ध्वं ॥ विप्रपुत्रस्य क्षत्रियां पितृभायं गच्छतो नववार्षिकं ॥ वैश्यां षड्वार्षिकं ॥ शूद्रायां त्रैवार्षिकं ॥ अभ्यासेति सृष्ट्वपि द्वाद-
 शाब्दं ॥ अत्यंताभ्यासे मरणांतमेव ॥ गुरुपत्नी साम्यात् ॥ मातुः सपत्नीं सवर्णां व्यभिचारिणीं अज्ञानतो गच्छतो वेदजपसहितचांद्राय-
 णत्रयम् ॥ ज्ञानतः संवत्सरं ब्रह्महव्रतं ॥ एवं लघुप्रायश्चित्तानि व्यभिचार्यनुत्तमवर्णसवर्णविषयेषु व्यवस्थया योज्यानि ॥ गभेति त्तौ-
 त्वेतान्येव द्विगुणानि ॥ मरणातिरिक्तविषये गमनावृत्तौ प्रायश्चित्तावृत्तिर्यत्र द्विगुणोक्तिस्तत्र द्वैगुण्यावृत्तिश्च ॥ सर्वत्र रेतः सेकात् प्राक्निवृ-

नौमरणांतविषये द्वादशाब्दं ॥ अन्यविषयेरेतःसेकाभावेतदर्धम् ॥ गुरूपभुक्तास्वपिसाधारणस्त्रीषुगमने गुरुतल्पदोषेन ॥ किंतुपूर्वेक्तंत
 त्प्रायश्चित्तं द्विगुणम् ॥ स्त्रीणामपि पुत्रादिष्वेषु मत्याप्रवृत्तौ मरणांतमेव ॥ अमत्याप्रवृत्तौ द्वादशाब्दिकं पुरुषोक्तवत्कार्यम् ॥ अन्येतुस्त्री
 णामपि कामतः प्रवृत्तौ सर्वत्र पुरुषोक्तार्धं कृत्या योज्यमित्याहुः ॥ ॥ अथानिदेशिकप्रायश्चित्तानि ॥ ॥ पितृष्वसामातृष्वसंश्वश्रुपितृष्व
 भ्रातृमातुलाचार्यमित्रशिष्याणां भार्याः सुताश्च सापत्नभगिनी आत्मसरवी पितृमातृसरवी भगिन्याः सरवी भगिनी स्नुषा दुहितारारणग
 ताराज्ञी प्रव्रजितापतिव्रता धात्री चैतासुगमनं गुरुतल्परूपं ॥ पितृष्वभ्रात्रोरुपनीत्रोरेव भार्ययोरेतत्पितृष्वभार्यादयश्च स्वादयश्च समानवर्णा ए
 व ॥ आस्वकामतो द्वित्रिपर्यं ताभ्यासे कामतः सहस्रमने च नववार्षिकम् ॥ कामतो द्वित्रिवारंगमने नववार्षिकावृत्तिः ॥ अकामतः सहस्रमने षड्वा
 र्षिकं कामतरत्र्यधिकाभ्यासे अकामतश्चैकरात्रादूर्ध्वमत्यंताभ्यासे च मरणमेव ॥ कुमारी भागिनेयी स्वगोत्रापितृष्वसृमातृष्वस्रोः कन्यामाता
 महपितामहयोभार्याश्चोत्रियत्विगुपाध्यायभार्यागुणवद्रजस्वलानि क्षिप्तौ पौत्रीदौहित्री अंत्यजाम्लेच्छी पुलकसी चेत्येव मादिषुगमनं गुरुत-
 ल्पसमानम् ॥ अंत्यजाश्चात्रा ॥ चांडालः श्वपचः क्षत्तासूतौ वैदेहकस्तथा ॥ मागधायोगवाश्चेति सप्तैव ॥ नतुरजकश्चर्मकारश्चेत्यादिप्रतिपादिताः
 तेषु लघुप्रायश्चित्तस्योक्तत्वात् ॥ आसु एकरात्रादूर्ध्वं अप्यासे षटवार्षिकम् ॥ एकरात्राभ्यासे त्रैवार्षिकम् ॥ उभयत्र कामतो द्विगुणम् ॥ काम-
 तोऽत्यंताभ्यासे मरणमेव ॥ आसुज्ञानतः सहस्रमने त्रैवार्षिकम् ॥ अंत्यजादिषुज्ञानतः सहस्रमने वार्षिकं कच्छम् ॥ अज्ञानेऽर्धम् ॥ चांद्रायणद्वय

मिथ्यन्ये गुरुतल्यरूपेषु तत्समेषु चरेतः सेकात् प्राक्निवृत्तौ चांद्रायणम् ॥ अकामतस्त्वत्र तमकृच्छ्रम् ॥ यदा पुनरेता एवात्यंतव्यभिचारि-
णीर्गच्छति तदाप्यकामतस्तमकृच्छ्रं पराकोवा ॥ कामतस्तु चांद्रम् ॥ अथ्यासे आहृत्यादि ॥ ॥ इति गुरुतल्यरूपतत्समप्रायश्चित्तानि ॥
यानि महापातकसमानितान्येवानुपातकानितेषु च प्रायश्चित्तानि ब्रह्महत्यादि महापातकप्रधेदेषु चतुर्षूक्तान्येव ॥ अथ गौडादिमते मातृ
गमनं सापत्नमातृगमनं दुहितृस्वसृस्नुषागमनं चेति पंचातिपातकानीति यावत्त्यक्तानि तत्राद्यो व्यवस्थया प्रायश्चित्तानि उक्तान्येव ॥ दु-
हितृगमनादिषु त्रिषु सकृद्गमनेन वा षड्द्वादशाब्दादि द्वित्र्याद्यभ्यासे ऽपि प्रवेशादिना मरणमिति ॥ अत्र माधवः मातरि च सुताभगिन्योश्च
क्रियानिवृत्तौ यरणं तम् ॥ तच्च मातरि सकृत्त्वे ऽन्यथोरसकृत्त्वे ॥ संकल्पाध्यवसाययोश्चांद्रत्रयम् ॥ शेषं पंचविधा पराधविषये प्राजापत्यद्व-
यमित्यष्टविधमैथुनप्रकारभेदेन व्यवस्थामुक्तवान् ॥ ॥ इति महापातकानुपातकानिपातकप्रायश्चित्तानि ॥ ॥ अथ संसर्गव्यमहा-
पापे प्रायश्चित्तम् ॥ ॥ संसर्गश्च एकभांडपचनतदीयान्नभोजन एकपात्रसहभोजने हि सोमादि श्रौतयागयाजनाध्ययनाध्यापनवि-
वाहेः संभाषणगात्रसंमर्दतन्मुखवायु संसर्गे कथानारोहपौकासनस्थित्यैकरवद्वादिशयने कपंक्तिभोजने च ॥ तत्र विवाहो नाम तस्मै क-
न्यादानंतस्माच्च कन्याग्रहणम् ॥ अत्र विवाहांतरे कैके रथनुष्ठितैः सद्यः पतित्यमिति शंखः ॥ एतैः प्रत्येकैरपि संवत्सराभ्यस्तैरेव पा-
तित्यमिति मनुः ॥ तत्र विवाहस्य संवत्सराभ्यासस्तत्संबन्धिनिमित्तकभोजनाद्यभ्यासरूपः ॥ संभाषणादिसप्तभिस्तु समुदितैः

प्रा.शे.
५२

तैः संवत्सरपर्यन्तं निरंतराभ्यस्तैरेव पातित्यम् ॥ प्रत्येकं तेषां तथाभ्यासे पितृपातित्यम् ॥ तथाच चतुर्विधमहापातकिं न्यतमेनोक्तं द्विविधं
संसर्गस्य पातित्यहेतोः ज्ञानतः करणे द्वादशाब्दम् ॥ अकामतोऽर्धमज्ञानतश्च ॥ एवंच पतितेन समं यस्य वर्षं निरंतरमज्ञानतः संसर्गः स पा
तकीवृत्ताधं कुर्यात् ॥ ज्ञानतस्तु तदीयं संपूर्णमेव ॥ मरणस्थानेस्य द्वादशाब्दमेव ॥ प्राञ्चस्तु अज्ञानतः संसर्गपादन्यूनं तत् ॥ ज्ञानतः
संपूर्णम् ॥ मरणस्थाने चतुर्विंशतिवार्षिकमित्याहुः ॥ संभाषणादित्रयरहितेयानादिचतुष्टये संवत्सराभ्यस्तेऽपि पंचमहाभागानं प्रागुक्त
म् ॥ तत्सहिते तु पूर्णं द्वादशाब्दादि ॥ अथांतरितादिगणनादिना पंचरात्रमज्ञानतः संसर्ग उपवास सहितपादं कृच्छ्रम् ॥ दशाहेकायम् ॥ द्वाद
शाहसंसर्गसांतपनम् ॥ पक्षे दशोपवासाः ॥ मासं चेत्पराकः ॥ मासत्रयं चेच्चंद्रम् ॥ षण्मासिके चांद्रद्वयम् ॥ किंचिन्व्यूनेऽब्दे षण्मासकृच्छ्रम्
॥ कामतः संसर्गे तु पंचाहेकृच्छ्रम् ॥ दशाहेतमकृच्छ्रम् ॥ पक्षे पराकः ॥ मासे चांद्रम् ॥ मासत्रये कृच्छ्रं चांद्रम् ॥ षण्मासिकेऽर्धाब्दकृच्छ्र
म् ॥ किंचिन्व्यूनेऽब्दे अर्धचांद्रायणम् ॥ कामतोऽत्यंतापदि षण्मासम् ॥ पंचमहायज्ञादिस्मार्तयाजने गोध्यायनदुहितृभगिनीव्यतिरिक्ते च
योनि संबंधेषुऽब्दम् ॥ अकामतोऽर्धम् ॥ एवमतिपातकिं संसर्गिणां कामतो नववार्षिकम् ॥ अकामतोऽर्धम् ॥ अनुपातकिं संसर्गिणां षड्वा
र्षिकम् ॥ अकामतोऽर्धम् ॥ तथोपपातक्यादि संसर्गिणां मुख्यपातकिं तु त्रैवार्षिकं त्रैमासादिकम् ॥ अकामतोऽर्धमित्याहू हर्ष
यम् ॥ मयूरवेत्तितरपापि संसर्गे तत्तद्वतं पादो न कार्यमित्युक्तम् ॥ सर्वत्र संसर्गबालरश्मी वृद्धातुराणामर्धम् ॥ अकामतः पादः ॥

५२

अनुपनीतबालस्यकामतोपिपादएष ॥ अकामतोऽर्धपादः ॥ माधवस्तुसंसर्गिदोषः ॥ कलौपानित्यापादकोनकिंतुपापमात्रापादकः संस
 र्गदोषः पापेष्वितिकलिवर्ज्येषुगणानादित्याह ॥ वस्तुतस्तु ॥ न्यसेद्देशं कृतयुगेत्रेतायांग्राममुत्सृजेत् ॥ द्वापरेकुलमेकंस्तुकतरिंतुकलौ
 युगइतिपराशरस्मरणान् कृतयुगादौदोषजनकत्वेनोक्तदोषादिसंसर्गस्यैवकलिवर्ज्येषुगणनयुक्तम् ॥ अयंचापरः कलौविशेषः ॥ यत्क
 तेसंभाषणमात्रादेवपानित्यंत्रेतायांस्पर्शमात्राद्वापरेतत्त्वामिकान्नमात्रग्रहणात् ॥ तत्कलौस्नेहेनसमुदितेनैवसंभाषणादिकर्मणानत्वे
 केनेतिदिक् ॥ संसर्गिसंसर्गिणांपादपादहानिः ॥ तथाचमुख्यामहापापिनांसंसर्गवतोद्वादशाब्दम् ॥ तत्संसर्गिणोमुख्यात्तृतीय-
 स्थनवाब्दं ॥ तृतीयेनसंसर्गवतोमुख्याच्चतुर्थस्यषडब्दं ॥ पंचमस्यत्रैवार्षिकं ॥ मुख्यसंसर्गिणोद्वितीयस्यैवपानित्यात् ॥ श्रौतस्मा
 र्त्तकर्महानिः ॥ तृतीयादेः प्रायश्चित्तमात्रंनतुवैदिककर्महानिरितिमिताक्षरा ॥ प्रांचस्तुपादहानिक्रमेणतृतीयेनसंसर्गिप्रितार्धमात्रं
 कार्यम् ॥ चतुर्थस्यतुमुख्यात्पंचमस्यनकिंचिदित्याहुः ॥ ॥ इतिसंसर्गिप्रायश्चित्तम् ॥ ॥ पतितोत्पन्नानांतुयस्यपतितस्ययदुक्तं
 तत्तृतीयांशःपुंसां ॥ कन्यानांतुनवमोंशः ॥ पतितोत्पन्नांकन्यांतदीयूधनरहितांविवरन्नांकृतपूर्वोक्तपतितनवमांशप्रायश्चित्तामहोरात्रो
 पोषितांस्वकीयशुक्लवाससाच्छादितांनाहमेतेषांनैतेममेतित्रिरुच्चैर्वदंतीदेवालयोदौस्वगृहेवाविवाहयेत् ॥ अथपतितामहापातकि-
 नोनुपातकिनस्तत्संसर्गिणश्च ॥ तथानास्तिकः प्रमादान्नास्तिक्याद्वाचिरंश्रौतस्मार्त्तकर्मत्यागीपतितपुत्राद्यत्यागीमहापापेषु ॥ अनु-

पातकेषु तत्कर्तृणां प्रयोजकः ॥ गोघ्रादयो मांसभक्षकादयश्च ॥ एते चाकृतप्रायश्चित्तानसंव्यवहार्याः ॥ मानुस्तु तादृश्या अपि न तथा ॥ किंतु से-
वापोषणं कार्यम् ॥ पृथक् पितुरपि महापातकिन एव त्यागः ॥ प्रकारान्तरेण पतितस्य न त्यागः ॥ किंच पितुर्दोषं स्वयं ज्ञात्वापि प्रथमतः परेभ्यो न-
कथयेत् ॥ तत्काले स्वयं तेन संव्यवहरेत् ॥ यत्थादेः रश्मीसंगेषु पुनर्गर्हि स्थकरणे प्रायश्चित्ताभाव एव ॥ आरूढं नैच्छिकं धर्मयस्तु परत्र वने पुनः ॥
प्रायश्चित्तं न पश्यामियेन शुद्धोऽस्य आत्महेति वचनात् ॥ उपपातकत्वात् प्रायश्चित्तं भवत्येवेत्यन्ये ॥ सर्वथा त्वव्यवहार्यता बहिस्तूभयथा स्मृते रा-
चाराच्चेति व्याससूत्रात् ॥ नैष्ठिकानां वने स्थानां यतीनां चावकीर्णिनाम् ॥ शुद्धानामपि लोकेऽस्मिन् प्रत्यापत्तिर्न विद्यते इति वचनाच्च ॥ एवं स्त्री-
बालशरणागतहंतारः कृतघ्नाश्च कृतप्रायश्चित्ता अपि न संव्यवहार्याः ॥ अतो व्यभिचारिण्यावधे प्रायश्चित्तात्यलेपि वचनाद्यवहार्यत्वाभा-
व इति मिताक्षरा ॥ स्त्रीणां महापापानि पापानुपापानि अप्यस्तोपपातकानि च पातित्यनिमित्तानि ॥ विशेषतो हीनवर्णगमनं स्वगर्भपातनं
भर्तृहिंसनं च शिष्यगुरुजुंगितोपगमनानि चेत्येतानि ॥ महापापेषु कृतप्रायश्चित्तेष्वागतेषु सपिंडास्तेन सह पुण्यजले रक्षात्वाऽपां पूर्ण-
कुंभं पूज्य देशे काले पुण्यदिङ्मुरवानयेयुः ॥ ततः संगोभ्यो यवसदत्वागोभिर्मक्षितं तृणेशुद्धः संव्यवहार्यश्च ॥ स्त्रीणामपि पतितानामे-
व परिग्रहः ॥ इदं घटस्फोटोत्तरं कृतप्रायश्चित्तस्य परिग्रहविषयमित्यन्ये ॥ वाचस्पतिमिश्रास्तु मत्या महापातकिनोऽतिपातकिनश्च प्राय-
श्चित्ते कृतेऽपि न व्यवहार्याः ॥ प्रायश्चित्तं तु तेषां परलोकशुद्ध्यर्थमेवेत्याहुः ॥ यस्तु नरो नारी बोध्यत्वात् पातित्येपि प्रायश्चित्तं नैच्छति

तंसर्वे सपिंडाः बांधवाश्च राजादिसमक्षमाहूय तस्यापं व्यक्तं कृत्वा मुहुरूपदिशेषु ॥ प्रायश्चित्तं कुर्वन् चरन् लभस्वेति स यदि एवमपि नांगीकरोति
तदारिक्तादि निघतिथौ सायान्हे ग्रामाद्वहिः संभूय कुत्सितजलादिसंपूर्णं प्राचीनावीतिनोदक्षिणामुरवागुरुसन्निधौ अस्माकं त्वमृत इति-
वामुमनुदकं करोमीति वाच्यं ततो दर्शेषु छिन्नाग्रेषु न्युञ्जं कुर्युः ॥ ततः सर्वे निरीक्ष्यमाणा अप उपस्मृश्य ग्रामं प्रविशेयुः ॥ सपिंडानामेका
हमाशौचम् ॥ ततोऽपि काशीकर्तादाहवर्जं जीवं तमेवोद्दिश्य पिंडोदकदानादि प्रेतकर्मणि संपिंड्याः प्राक्तनानि कुर्यात् ॥ उदकपिंडादि
प्रेतक्रियोत्तरं पात्रं निक्षयनमिति नितास सद्यं स्यष्टम् ॥ ततः सर्वकर्म बहिष्कृतेन तेन संभाषणादिकं वर्जयेत् ॥ प्रमादात्संभाषणे सावि-
त्रीं जपन् एकरात्रं तिष्ठेत् ॥ मत्यान्त्रिंशत् ॥ अज्ययं ताभ्यासे पातित्यम् ॥ स्त्रीणामपि तद्दशीनां गृहसमीपे पर्णकुट्यादौ वा संदत्वा जुगु-
प्सितमन्त्रं प्राणधारणमात्रं समर्थं जीर्णमलिनवस्त्रं च दद्यात् ॥ घटस्फोटोत्तरं शिव्यगागुरुगापतिमृत्निच सर्वथैव त्यागः ॥ घटस्फोटप्र-
योजनं मन्यत्र द्रष्टव्यम् ॥ एकस्मिन्निमित्ते गुरुलघुभूतानेकविरुद्धप्रायश्चित्तादि प्राप्ते देशकालवच्च आदिकमवेक्ष्य परिषदाव्यवस्था-
कल्प्या ॥ यथाजलवासोहिमदेशे शिशिरकाले च नोपदेष्टव्यः ॥ उपवासादिकं च दृष्टव्यं ॥ एवं शक्तिरवेक्ष्या ॥ अन्यथा सुवापितम-
कृतिर्निरंतरोपवासाननुतिष्ठन् व्यापद्येतेत्यादिकमूढम् ॥ अनुक्तप्रायश्चित्तेषु जपतपोहोमोपवासदानानि देशकालशक्तिपापला-
घवगुरुत्वादिकमपेक्ष्य कल्प्यानि ॥ तत्र जपोगायत्र्यादेः होमः तिलानां व्याहृतिभिर्गण्यन्वावा ॥ ततः पयोभक्षताशाकहारताफला

प्रा.शे.
५४

शनं प्रसूति यावकता हिरण्योदक प्राशनं ब्रह्मचर्यं तीर्थोदकरन्नानं आर्द्रवरन्नातः नशनमिति तपांसि ॥ दानं हिरण्यगोवरन्नाश्च निलभूमि
घृतानां संवत्सरं षण्मासाश्च त्वार रन्नायोद्वावेकश्चतुर्विंशतिरहानि द्वादशाहः षडहरन्नाहोऽहोरात्र इति कालः ॥ पापस्य गुरुलघुत्वे त्वर्थ
वादेन दंडेन वा ज्ञानकृतत्वादिभिर्वा बोध्ये ॥ एवं पापिनां प्रायश्चित्ताकरणेनामिरत्र लोहश्चंद्रबलरौरवमहारौरवमहारौरवसंघातका-
लसूत्रकप्रतापनासिपत्रवधतामिस्त्रप्रभृतिनरकेषु नानाविधेषु प्रथमं वा सो नंतरं पुनरस्मिन् संसारे च सूकरादिकुयो निजन्मानि ॥ ततः
कदाचिन्मानुषयो नो जातस्यापि कुरोगित्वम् ॥ रोगाश्चारंभे एव दर्शिताः ॥ एवं च नरकोपभोगक्षीणदोषाणामपि तद्गोणानुमिता वशेष
णां प्रायश्चित्तकार्यम् ॥ अकृतप्रायश्चित्तानां कुष्ठादि रोगिणां दाहकस्य यतिचांद्रायणम् ॥ गंगास्नानविष्णुस्मरणतन्नामजपादिकं स
र्वप्रायश्चित्तमिति सर्वेष्टसिद्धिः ॥ श्रीनागोजीभट्टकृतं प्रायश्चित्तेन्दुशेखरम् ॥ काशीनाथ उपाध्याय व्यशोधयदपूरयत् ॥ १ ॥
॥ इति श्रीशिवभट्टसुतसतीगर्भजनागोजीभट्टकृतः श्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायकृतशोधनोपबृंहणपू-
रणशालीप्रायश्चित्तेन्दुशेखरनामग्रंथः समाप्तिमगमत् ॥ ॥ अथ सर्वप्रायश्चित्तप्रयोगः ॥ ॥ तत्र षडब्दत्र्यब्दसाधी-
ब्दादिव्यवस्था प्राजापत्यप्रत्याम्नायाश्च परिभाषोक्ता एव ॥ ॥ तत्र त्रिंशत्कुच्छुम्बदम् ॥ पंचचत्वारिंशत्कुच्छुम्बदम् ॥ नव-
ति कुच्छुम्बदम् ॥ कुच्छुम्बदं प्राजापत्यमिति पर्यायो ॥ कुच्छुम्बदं गवादयस्तानि क्रय रजत निष्कतदधितत्पादादयः प्रत्याम्नायाः ॥ तत्र साम-

५४

ग्रुपकल्यनम् ॥ फलतांबूलगंधपुष्पधूपदीपाः पंचगव्यानि मृदूस्मगोमयदूर्वातिलाः समिद्धर्माः होमार्थं दत्तपर्वदक्षिणानि बंधानु
 वादकपूजार्थं दक्षिणा पूर्वोत्तरांगंगी प्रदानविष्णुभ्रातृद्रव्यमिति ॥ ॥ अथ प्रयोगः ॥ ॥ अथ वरानेकं वा विप्रं पर्वत्वेनोपवेशय कृतं रत्नानः
 शक्तभेदाद्रवासाः कर्ता विप्रान् प्रदक्षिणीकृत्य साष्टांगं प्रणमेत् ॥ विप्रैः किंते कार्यं मिथ्यामावादीः सत्यमेव वदेति पृष्ठः गोघृषयो निष्क्रियी भू-
 तं निष्कतदधत्तत्पादान्यतमप्रमाणं रजतद्रव्यं सभ्येष्वयः संप्रददेन्ममेति संकल्पपूर्वकं सभ्याग्रे निधाय अमुकनामस्य मम जन्म प्रभृति
 अद्य यावत् ज्ञानाज्ञानकामाकामसकृदसकृत्कृतकायिकवाचिकमानसिकसांसर्गिकस्पृष्टास्पृष्टभुक्ताभुक्तपीतापीतसकलपात-
 कोपपातकलघुपातकसंकरीकरणमलिनीकरणापात्रीकरणजातिभ्रंशकरप्रकीर्णकपातकानां मध्ये संभावितपातकानां निरासार्थं प्रा-
 यश्चित्तमुपदिशंतु भवंत इति वदेत् ॥ पुत्रादिः प्रतिनिधिश्चेन्मम पितुर्जन्म प्रभृतीत्यादि वदेत् ॥ श्रौतस्मार्तार्थानां गेतुं प्रायश्चित्ते निरासार्थं
 मित्यंते अग्निपरिचरपोधिकारार्थं च ॥ अग्निविच्छेदप्रायश्चित्तं चोपदिशंतु भवंत इति वदेत् ॥ तत्तदेकपापे तु किंते कार्यं मिति प्रश्ने मयाऽमुक-
 वधः कृतः अमुकभक्षणं वाऽमुकगम्यागमनं कृतमित्यादि प्राकृतमेव पापमुच्चार्य तत् प्रायश्चित्तमुपदिशंतु भवंत इति वदेत् ॥ जन्म प्रभृ-
 ति अद्य यावदित्यादिकं न वदेत् ॥ ततः ॥ सर्वधर्मविवेक्तारोगो सारः सकलादिजाः ॥ मम देहस्य सांशुर्द्धिं कुर्वंतु द्विजसत्तमाः ॥ मया कृ-
 तं महाघोरं ज्ञातमज्ञातकिल्बिषम् ॥ प्रसादः क्रियतां मत्स्यं शुभानुज्ञां प्रयच्छथ ॥ पूज्यैः कृतपवित्रो ह भवेयं द्विजसत्तमैः ॥ इति प्रार्थ-

प्राशो.

५५

यित्वा ॥ मामनुगृह्यंतु भवंत इति न मे तू ॥ ततः सभ्यैः शक्त्यादिविचार्य प्रायश्चित्ते निश्चिते कर्त्ता चंदनपुष्पादिभिः पुस्तकपूजा मनुवादक
पूजां च कृत्वा निबन्धपूजात्वेन किञ्चिद्भूयं निधाया नुवादकाय भृतिरूपां दक्षिणां पापानुसारेण दद्यात् ॥ ततः सभ्यः पुस्तकवाचनपूर्व
कमनुवादकस्याग्रे कथयेयुः ॥ अनुवादकश्च कर्त्तारिवदेत् ॥ ॥ तद्यथा ॥ ॥ सभ्यैरुपदिष्टोऽनुवादकः अमुकस्य ते जन्मप्रभृतिअद्य-
यावत् ॥ ज्ञानाज्ञानकामाकामसकृदसकृत्कृतकायिकवाचिकमानसिकसांसर्गिकस्पृष्टास्पृष्टभुक्ताभुक्तपीतापीतसकलपातका
तिपातकोपपातकसंकरीकरणमलिनीकरणापात्रीकरणजातित्र्यंशकरप्रकीर्णकपातकानां मध्ये संभाषितपापानां निरासार्थं पर्वदुप-
दिष्टं सार्धाद्ध प्रायश्चित्तं अमुकप्रत्याम्नायद्वारा प्राच्योदीच्यांगसहितं त्वया आचरितं व्यंते न त्वं शुद्धिर्भविष्यति ॥ त्वं कृतार्थो भवि-
ष्यसीति त्रिरुपदिशेत् ॥ आधानांगेतुसा धाद्ध प्रायश्चित्तं अग्निविच्छेदप्रत्यवायनिरासार्थं विच्छेददिनादारभ्य प्रतिवर्षमेकैककृच्छ्रं
चेत्यादि पूर्ववत् ॥ कर्त्ता ओमित्यंगीकृत्य प्रणम्य पर्वदं विसृजेत् ॥ ततोरिक्तायां सायान्हेदेशकालौ संकीर्त्य अमुकशर्मणो मम जन्मप्र-
भृतिअद्ययावत्ज्ञानाज्ञानमध्ये संभाषितानां पापानां निरासार्थं पर्वदुपदिष्टं सार्धाद्ध प्रायश्चित्तं प्राच्योदीच्यांगसहितं अमुकप्रत्याम्नाये-
नाहमाचरिष्ये ॥ आधानेतु आधानाग्निपरिचरणादिपुण्यकर्मण्यधिकारसिद्ध्यर्थं च सार्धाद्ध प्रायश्चित्तं अग्निविच्छेददिनादारभ्य प्रति-
वर्षमेकैककृच्छ्रं प्रायश्चित्तं च तन्त्रेण प्राच्योदीच्यांगसहितं अमुकप्रत्याम्नायेन अहमाचरिष्ये इति संकल्पः ॥ ततः यानिकानि च पापा-

५५

निब्रह्महत्यासमानिच ॥ केशानाश्रित्यतिष्ठति तस्मात्केशं वपाम्यहम् ॥ इति मंत्रेण क्षौरं कार्यम् ॥ क्षौराभावे सान्द्राब्दादिघ्नं द्विगुणं
पर्वदक्षिणापि द्विगुणा ॥ यत्र तु सभर्तृकस्त्रिया जीवत्पितृकादेश्च क्षौरं निषिद्धं तत्र न द्विगुणघ्नं क्षौरं च शिरसा कक्षोपरथवर्जनरवकै-
शरोम्णा मुदकसंस्थवपनमिति सर्वत्र ॥ रोमवर्जनमप्यन्यत्र यत्र गोवधादौ विशेषवचनं तत्र प्रायश्चित्ते शिरसा सहितमपि वपनम् ॥ प्रमा-
दात् शिरसा वपने कुशमय शिरसां ब्रह्मग्रंथियुतां दक्षिणकर्णे निदध्यादितिकाठके ॥ शिरसां छिंदति ये मोहाद्देषादज्ञानतोपि वा ॥ पुनः
संस्कारमर्हति त्रयोवर्णा द्विजातय इति संग्रहे गृह्याग्निसारे ॥ यज्ञोपवीतसहित शिरसा त्यागेऽपि पुनरुपनयनमेव ॥ क्रोधादिना केवलं
यज्ञोपवीतत्यागे तु प्रायश्चित्तं करिष्ये इति संकल्प्य आचार्यं वृत्वा सवितारगायत्र्या तिलैराज्येन अष्टसहस्रत्रशतं वा जुहुयात् इति-
प्रासंगिकम् ॥ क्षौराद्यंगजातं च कृच्छ्राधिके भवति न कृच्छ्रन्यून इति मथूरवादी प्राजापत्यत्रयमित्याधिके वा प्रायश्चित्ते भवति ॥
न तु ततो न्यून इति गृह्याग्निसागरमतम् ॥ क्षौरांते गंडुषा नृत्वा यथोक्तं दंडकाष्ठेन ॥ आयुर्बलं यशो वर्चः प्रजाः पशव रसूनि च ॥ ब्रह्म
प्रज्ञां च मेधां च त्वं नो देहि वनस्पते ॥ इति मंत्रेण दंतशुद्धिं कृत्वा काष्ठांतरेण जिह्वामुल्लिख्य रन्नात्वा भरस्मादिदं शरन्नानां नि कुर्यात् ॥
तत्र प्रायश्चित्तांग भरस्मस्नानं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य भरस्म गृहीत्वा ईशानाय नम इति शिरसि लिपेत् ॥ तत्पुरुषाय नम इति मु-
रवे ॥ अधोराय नम इति तृदये ॥ वामदेवाय नम इति गुह्ये ॥ सद्योजाताय नम इति पादयोः ॥ प्रणवेन सर्वांगेषु ईशानादिपादोपेतैर्मंत्रैः

प्रा.शे.
५६

त्रैविभिस्मरन्नानम् ॥ ततः स्नात्वाऽचामेत् ॥ अथ गोमयस्नानं करिष्ये इति संकल्प्य ॥ गोमयमादाय प्रणवेन दिक्षु दक्षिण भागं तीर्थं
चोत्तरभागं प्रक्षिप्य शेषं मानस्तोक इत्यभिमन्त्र्य गंधद्वारामिति मंत्रेण अग्रमग्रं चरंतीनामिति सवंगिमा लिप्या ॥ हिरण्यशृंगं वरुणं प्र
पद्ये तीर्थं मे देहि याचितः ॥ यन्मया भुक्तमसाधूनां पापेभ्यश्च प्रतिग्रहः ॥ यन्मे मनसा वाचा कर्मणा वा दुष्कृतं कृतम् ॥ तन्न इन्द्रो वरुणो-
बृहस्पतिः सविता च पुनंतु पुनः पुन इति द्वाभ्यामवते हेळ इति द्वाभ्यां प्रसम्राजे इति सूक्तेन च तीर्थं प्रार्थ्य ॥ याः प्रवतो निवत उदत इति ती-
र्थं मभिमृश्य स्नात्वा द्विराचामेत् ॥ हिरण्यशृंगमित्यादि तीर्थं प्रार्थनादिकं सर्वं दशविधस्नानान्ते एव कार्यमिति मयूरवे ॥ ततो मृत्तिका-
स्नानं संकल्प्य ॥ अश्वक्रांते रथक्रांते विष्णुक्रांते वसुंधरे ॥ शिरसा धारयिष्यामिरक्षस्व मां पदे पदे इति मृत्तिकामभिमन्त्र्य ॥ उद्धृतासि
चराहेण कृष्णो न शतबाहुना ॥ मृत्तिके हर मे पापं यन्मया दुष्कृतं कृतम् ॥ इति मृदमादाय ॥ नमो मित्रस्य वरुणस्येति सूर्याय प्रदर्शय ॥
गंधद्वारामिति मंत्रेण वा ॥ स्योना पृथिवीति वा इदं विष्णुरिति वा शिरः प्रभृत्यंगानि विलिप्य स्नात्वा द्विराचामेत् ॥ अथ वा विस्तरेण
मृत्तिकास्नानम् ॥ तद्यथा ॥ बलित्था पर्वतानामिति भूमिं प्रार्थ्य ॥ मावोरिषत्खनितेति खनित्वा ॥ स्योना पृथिवीति मृदमादाय ॥ आ-
यनेतेति दूर्वामादाय ॥ गायत्र्याऽभ्युक्ष्य भूमौ मृदं निधाय मृत्तिकारस्नानं करिष्ये इति संकल्प्य ॥ मृदं कुशोदके न प्रोक्ष्य दिक्षु क्षिपेत् ॥
तत्र मंत्राः ॥ आतारमिंद्रमिति पूर्वस्याम् ॥ यमाय मधुमत्तमं राशे इति दक्षिणे ॥ तत्वायामीति पश्चिमे ॥ वयं सोम इत्यु-

५६

त्तरे ॥ तत्सूर्योदसीत्युपरि ॥ अधः पश्यस्वेत्यधः ॥ ततोऽङ्गेषु लेपः ॥ सहस्रशीर्षेति शिरसि ॥ अक्षीभ्यां तेनासिका इति मुखे ॥ ग्रीवाभ्यां
 स्त इति ग्रीवाभ्याम् ॥ आन्त्रेभ्य इति तृदये ॥ नाभ्यानां भिन्न इति नाभौ ॥ त्वमिन्द्रसजोषसमिति बाह्वोः ॥ सोमानं स्वरमिति कक्षयोः ॥ यः कु-
 क्षिरिति कुक्षयोः ॥ बह्वीनां पितृतेति पृष्ठे ॥ मेहनाहनं करणादिति जान्वोः ॥ एनावानस्येति पादयोः ॥ यस्य विश्वानि हस्तयोरिति हस्तयोः
 अङ्गादङ्गादिति पुरुषसूक्तेन च सर्वङ्गैः ॥ अथ शुद्धोदकस्नानम् ॥ अपो अस्मानित्युक्त्वा सूर्याभिमुख इदं विष्णुरिति मन्त्रेण प्रवाहाभिमुखो
 मज्जेत् ॥ आपो हिष्ठेत्युचेत्यन्ये ॥ अथ पञ्चगव्यैः कुशोदकेन चेति षट्स्नानानि ॥ तत्रादौ गोमूत्रस्नानं करिष्ये ॥ तत्सवितुरिति गोमूत्र
 स्नानम् ॥ स्नात्वाऽचम्य ॥ एवमग्रे पितागंधद्वारामिति गोमयेन ॥ आप्यायस्वेति क्षीरेणादधिक्राव्या इति दधिरस्नानम् ॥ घृतं मिमिक्षे इ-
 तितेजोसीति वा घृतस्नानम् ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ॥ इन्द्रियेणाभिषिंचामीति कुशोदकेन स्नानम् ॥ यद्वैतानि दशापिरस्नाना-
 नि ॥ अमन्त्रकाण्येव कार्याणि ॥ इमं मे गङ्गे ॥ सुमित्र्या न ॥ समुद्रज्येष्ठा इति च तसृभिः ॥ एतो न्विन्द्रं रत्नवेति तिरसृभिः ॥ तरत्समं
 दीति सूक्तेन ॥ पावमानीभिरापो हिष्ठेति तृचेन मार्जनं च कृत्वा ॥ इमं मे गङ्गे इत्युदकमालोडयन् तं चेति तृचेन त्रिराघृतेनाघमर्षणं कृ-
 त्वा त्रिदशवारं वामज्जनानि कृत्वा स्नानाङ्गतर्पणं कुर्यात् ॥ अत्र प्राचीनप्रयोगेषु मृत्तिकास्नानोत्तरं मार्जनाघमर्षणोक्तिर्दृश्यते तन्न मू-
 लं मृग्यम् ॥ दशाविधस्नानप्रयोगे प्रक्रांते स्नानत्रयांतेऽघमर्षणम् ॥ ततः सप्तस्नानानीति क्रमस्य निर्युक्तिकत्वात् ॥ सर्वदशाविधस्ना-

प्राशे
५७

नांते एवा घमर्षणतर्पणादेर्मयूरवादावुक्तत्वाच्च ॥ तर्पणं यथा ॥ ब्रह्मादयो ये देवाः ॥ तान् देवांस्तर्पयामि ॥ भूर्देवांस्तर्पयामि ॥ भुवर्देवांस्त
॥ स्वर्देवां ॥ भूर्भुवः स्वर्देवां ॥ नीवीती ॥ कृष्णद्वैपायनादयो ये ऋषयः ॥ तान् ऋषीन् ॥ भूर्ऋषीन् ॥ भुवर्ऋषीन् ॥ स्वर्ऋषीं ॥ भूर्भुव-
स्वर्ऋषीं ॥ प्राचीनावीती ॥ सोमः पितृ मान्यमों गिरस्वानग्निष्वात्ताः कव्यवाहनादयो ये पितरः ॥ तान् पितॄंस्त ॥ भूः पितॄं ॥ भुवः पि
तॄंस्त ॥ स्वः पितॄं ॥ भूर्भुवः स्वः पितॄं ॥ ततो यक्ष्म तर्पणादिवासः परिधानांते तिलकं धृत्वा आचम्य देशकालादिसंकीर्त्य विष्णुप्रीत्य
र्थं प्रायश्चित्तांगविष्णुश्चाहुः संपत्तये श्रीविष्णुद्देशेन अधिकयुग्मब्राह्मणभोजनपर्यासामनिष्कयी भूतद्रव्यदानमहमुत्सृजे ॥ तच्चतु-
र्भ्यो ब्राह्मणेभ्यः पूजनपूर्वकं दद्यात् ॥ तेन पापापहामहाविष्णुः प्रीयताम् ॥ ततः प्रायश्चित्तपूर्वांगगोदानं करिष्ये इति संकल्प्य ग
वामंगेष्विति गोदानं प्रत्यक्षं द्रव्यद्वारा वा कुर्यात् ॥ देशकालोसंकीर्त्य प्रायश्चित्तपूर्वांगहोमं करिष्ये ॥ तदंगतया स्थंडिलोल्लेखनाद्यग्नि
प्रतिष्ठापनादिकरिष्ये ॥ विटनामानमग्निं प्रतिष्ठापयामीत्यंते ध्यात्वा प्रायश्चित्तपूर्वांगहोमे देवतापरिग्रहार्थमन्वाधानं करिष्ये ॥ चक्षु
षी आज्येनेत्यंते अग्निं वायुं सूर्यं प्रजापतिं च प्रतिदेवतं सप्तविंशति संख्या ५ ज्याहुतिभिः पृथिवीं विष्णुं रुद्रं ब्रह्माणं अग्निम् सोमम् स
वितारं प्रजापतिं प्रजापतिमग्निं स्विष्टकृतं पंचगव्येन शेषेण स्विष्टकृतमग्निमिध्मसन्नहनेन रुद्रमित्यादियद्वा ० आज्येनेत्यंते पापापह
महाविष्णुं व्याहृतिभिरष्टोत्तरशतसंख्या ५ ज्याहुतिभिः शेषं समानम् ॥ आज्यसंस्कारकाले पंचगव्यं कृत्वा आज्येन सह पर्यग्निकुर्या-

५७

तु ॥ ताम्रादिपात्रे पलाशादिपत्र पुटेवा ताम्रायागो मूत्रं त्रिपलं अष्टमाषं वा गायत्र्यादाय श्वेततो शाकृतृषोडशमाषं गंधद्वारामित्यादाय
 पीतगोक्षीरं कापिलं वा सप्तपलं द्वादशमाषं वा आप्यायस्वेत्यादाय ॥ नीलायाः सप्तपलं दशमाषं वा दधिदधिक्राव्यो त्यादाय ॥ कृष्णाया
 घृतमेकपलं अष्टमाषं वा शक्रमसिज्योतिरसितेजोसीति वा घृतं मिमिक्षे इति वा ३ दाय ॥ यथोक्तगोरभावे गो मात्रस्य सूत्रादिग्राह्यम्
 ॥ देवस्य त्वेति कुशोदकमेकपलं चतुर्माषं वा प्रक्षिप्य प्रणवेन यज्ञियकाष्ठेनालोड्य प्रणवेनाभिमंत्रयेत् ॥ आज्यपंचगव्यासादनादि
 आज्यभागांते भूः स्वाहा अग्नय इदं ॥ भुवः स्वाहा वायव इदं ॥ रचः स्वाहा सूर्यायेदं ॥ भूर्भुवः रचः स्वाहा प्रजापतय इदं ॥ इत्याज्यस्य
 प्रतिदेवतं सप्तविंशति रित्येवमष्टोत्तरशताहुती हुत्वा ॥ विष्णुपक्षे ॥ भूः स्वाहा विष्णवे इदं ॥ भुवः स्वाहा विष्णवे इदं ॥ रचः स्वाहा वि-
 ष्णवे इदं ॥ भूर्भुवः रचः स्वाहा विष्णवे इदं ॥ इति अष्टोत्तरशताहुती हुत्वा पंचगव्यहोमः ॥ ततः सार्वैः सप्तपत्रकुशैः पंचगव्यं गृ-
 हीत्वा ॥ इरावती धेनुमती ० स्वाहा पृथिव्या इदं ॥ १ ॥ इदं विष्णु ० विष्णवे इदं ॥ २ ॥ मानस्तोके ० रुद्रायेदं ॥ ३ ॥ ब्रह्मजज्ञानं ०
 ब्रह्मण इदं ॥ ४ ॥ ब्रह्मस्थानेशान्नो देवीति मंत्रेण अद्भ्य इति केचित् ॥ अग्नये स्वाहा अग्नय इदं ॥ ५ ॥ सोमाय स्वाहा सोमायेदं
 ॥ ६ ॥ तत्सवितुर्वरेण्यं ० रसूर्यायेदं ॥ ७ ॥ प्रजापतयेन ० व्याहृतिभिर्वा ॥ ८ ॥ ॐ स्वाहा प्रजापतय इदं ॥ ९ ॥ अग्नये स्विष्टकृते-
 स्वा ० अग्नये स्विष्टकृत इदं ॥ १० ॥ इति दश पंचगव्याहुती हुत्वा केषलाज्यस्य ॥ यदस्येति स्विष्टकृतं हुत्वा प्रायश्चित्तहोम शेषं समाप्य ॥

प्रा. शे.
५८

व्रतग्रहणं करिष्ये इति द्विजान् पृथ्वा कुरुष्वेत्यनुज्ञातः ॥ यत्नगस्थिगः ॐ प्रणवेन गृहीत्वा प्रणवेनैव सर्वं पंचगव्यं पिबेत् ॥ अशक्तौ गो
मुत्राद्यल्पं ग्राह्यम् ॥ सर्वस्य पेयत्वात् ॥ एतच्च ग्रामाद्गृहिर्नद्यादेरतीरे नक्षत्रदर्शने कार्यम् ॥ व्रतं निशा मुखे ग्राह्यं बहिरन्तारकदर्शने
इति स्मृतेः ॥ सुमूर्धोरस्तु गृहादावेव अस्मिन् दिने उपवासः ॥ अशक्तौ हविष्याशनम् ॥ अयंच पंचगव्यस्य दशाहुतिर्होमो ब्रह्मकूचरव्य
पंचगव्यपाने सर्वत्रोत्थः ॥ गृहमागत्य प्रातरारभ्य संकल्पितप्रायश्चित्तं संकल्पितप्रत्यान्नायानुसारेणानुष्ठाप्योत्तरांगानि कुर्यात् ॥
गोनिष्क्रय रजतादिदानपक्षे पंचगव्यप्राशनांते इदं सान्द्राब्दे पंचचत्वारिंशत्कृच्छ्रप्रत्यान्नायगो निष्क्रयी भूतं प्रतिकृच्छ्रं निष्कृतदधं
तदधन्यतमप्रमाणरजतद्रव्यं नानानामगोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः दातुमहमुत्सृजे ॥ इति द्रव्यदानसंकल्पं कृत्वा तदैव द्रव्यं विभज्य दत्त्वा
चोत्तरांगानि कुर्यात् ॥ आचीर्णरयामुकप्रायश्चित्तरस्य सांगतार्थमुत्तरांगानि करिष्ये ॥ तत्र होमं कर्तुं स्थंडिलादिकरिष्ये इति संकल्प्य
पूर्ववदाज्यहोममात्रं व्याहृतिमिः कृत्वा पूर्ववदेव विष्णुश्चाङ्गोदानं च कुर्यात् ॥ नात्र पंचगव्यहोमः अंतेशक्तेन गोभूदेमादिदशदाना
निकार्याणि ॥ अशक्तौ हिरण्यदानम् ॥ गृह्याग्निसागरे तस्मिन्नेव दिने उत्तरांगहोमश्च तस्मिन्नेवाग्नौ कार्य इत्येतावन्मात्रमुक्तं तत्र तं
त्रप्रयोगः ॥ पृथक् प्रयोगो वेति विचारणीयम् ॥ मम तु पृथगग्नि करणादियुक्तं भातिकौस्तुभे पूर्वेत्तरांगहोमयोरिध्माधानादिस्थाली-
पाकतंत्रं कृताकृतमित्युक्तम् ॥ तत्पक्षे आधानांतेऽन्वाधानपरिसमूह नपरिस्तरणपर्युक्षणाज्यपंचगव्यसंस्कारस्त्रुवसंमार्गा-

५८

चर्चनांतहोमः ॥ होमांतेस्विष्टकृत्सप्तप्राश्चित्ताहुतयश्चकृताकृताः ॥ परिस्तरणविमोकादिः ॥ ॥ इतिकाशिनाथोपाध्यायविरचितः
 सान्दीर्घादिसर्वप्रायश्चित्तप्रयोगः ॥ ॥ अथविप्रश्चित्रियाः प्रायश्चित्तप्रयोगः ॥ स्त्रीणां होमः कृताकृतः ॥ करणपक्षे विधवायाः
 क्षौरांते पूर्ववत्कृत्वा अमंत्रकाणि दशस्नानानि ॥ सधवायास्तु संकल्यांते दंतधावनं कृत्वा तूष्णीं दशस्नानानि ॥ वस्त्रपरिधानांते
 विष्णुश्राद्धगोदाने कृत्वा प्रायश्चित्तहोमार्थमाचार्यत्वाद्युक्ते ॥ इति विप्रवृत्त्या पूर्ववद्विप्रहारा सर्वपूर्वगं कारयित्वा स्वयं पंचगव्यं तूष्णीं
 प्राश्य सुरव्यप्रत्याम्नायद्रव्यं विसृज्योत्तरांगानि कारयेत् ॥ होमाभावपक्षे दशविधस्नानांते विष्णुश्राद्धगोदाने कृत्वा विप्रेण पंचगव्यं का
 रयित्वा तूष्णीं प्राश्य प्रायश्चित्तद्रव्यं संकल्य दत्वा उत्तरांगविष्णुश्राद्धगोदानदशदानानि कुर्यात् ॥ अथ शूद्रस्य संकल्यांतमवि कृतं प्राग्व-
 त् ॥ ततः क्षौरांते अमंत्रकदशस्नानानि चरन्तिलकधारणांते विष्णुश्राद्धगोदाने कृत्वा विप्रहारा पंचगव्यं कारयित्वा स्वयं तूष्णीं पिवे-
 त् ॥ शूद्रेण कपिलायाः पंचगव्यानि न पेयानि ॥ नारयविप्रहारापि होमः प्रायश्चित्तद्रव्यं संकल्य दत्वा उत्तरांगविष्णुश्राद्धगोदानानि
 दशदानानि कुर्यात् ॥ ॥ इति स्त्रीशूद्रप्रयोगः ॥ ॥ अथ गोवधाद्येकैकपापे प्रायश्चित्तप्रयोगः ॥ ॥ पर्वदं प्रदक्षिणी कृत्य साष्टां
 गं प्रणमेत् ॥ विप्रैः किंते कार्यं इत्यादि पृष्ठे गोवृषनिष्क्रयं संकल्य निधाय मयाऽमुकगोवधः कृतोऽथवा पलांडुगृजनादिभक्षणं कृतं
 यद्वाऽमुकरन्त्रीगमनं कृतं तत्प्रायश्चित्तमुपदिशंतु भवन्त ॥ इति यथापापं उच्चार्य स्पृष्टं वदेत् ॥ ततः सर्वधर्मविवेक्तार इत्यादि

प्रा.शे
५९

कर्त्रा निबन्ध पूजाऽनुवादक पूजने कृते सभ्यानुवादक मुखेन प्रायश्चित्तं कथयेयुः ॥ त्वयाऽमुक गोवधः कृतस्तत्प्रायश्चित्तं त्रैमासिक
व्रतं समदश प्रजापत्य प्रत्याम्नाय द्वारावासमदश गोदान तन्मूल्यदानेन वा पूर्वोत्तरांग सहितं त्वयाऽचरितव्यं तेन तव शुद्धिर्भविष्यती-
त्यादि यद्वा त्वयामत्याऽभ्यासेन पलांडु गृजनं कुक्कुटमांसं वा भक्षितं तत्प्रायश्चित्तं यतिचांद्रायणं पुनः संस्कार सहितं प्राच्योदीच्यांगस-
हितं आचरणीयं तेन तव शुद्धिर्भविष्यतीत्यादि ॥ एवमगम्यागमनादौ ब्रूयम् ॥ ततः कर्ता देशकालौ संकीर्त्य पर्वदुपदिष्टं गोवध प्रायश्चि-
त्तं त्रैमासिकं अमुक प्रत्याम्नायेन प्राच्योदीच्यांगसहितं महमाचरिष्ये ॥ ततो वपनदंतधावन दशविधस्नान पूर्वांग विष्णुश्चान्द्रगोदा-
नाज्य होमपंचगव्य प्राशनांते यथासंकल्पितं मुखे प्रायश्चित्तं कृत्वा उत्तरांगानि कुर्यात् ॥ इदं सामान्यम् ॥ ततो विशेषोक्तं रचामिमते
गोदान पार्वणश्चान्द्रादि ॥ एवमभक्ष्य भक्षणेषु पलांडु गृजनं कुक्कुटमांसादिभक्षणेन जनिता पातक निरासार्थं पर्वदुपदिष्टं पुनः संस्का-
र सहितं यतिचांद्रायणं अमुक प्रत्याम्नायेन प्राच्योदीच्यांगसहितं माचरिष्ये ॥ इति संकल्प्य क्षौरादि पंचगव्य प्राशनादि पूर्ववत् ॥
कृत्वा चांद्रायणं प्रत्याम्नायं पुनरुपनयनं च कृत्वा उदीच्यांगानि कुर्यात् ॥ एवमगम्यागमनादौ ब्रूयम् ॥ रहस्य प्रायश्चित्तं तु न पर्वदु-
पस्थानं सभ्यानुवादक पूजनादिकम् ॥ किंतु तत्प्रायश्चित्तं स्वयमेव ज्ञात्वाऽथवा व्याजान्तरेण किंचित्स्पृष्ट्वा रहस्योक्तं प्रायश्चित्तं-
स्वयमेव रहसि संकल्प्य महच्छेत् क्षौर सहितं मन्यथा क्षौर सहितं माचरेदिति ॥ ॥ इति श्रीमदनंतोपाध्याय रतूनु काशीनाथो

५९

पाध्यायविरचिते सर्वपायश्चित्तकृततत्प्रतिपदोक्तपायश्चित्तादिप्रयोगसारसंग्रहः समाप्तः ॥ ॥ इति प्रायश्चित्तेन्दुशेखरः समाप्तः ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥ श्रीरस्तु ॥ ॥ शुभं भवतु ॥ ॥ ७७ ॥ ७७ ॥

हे पुस्तक मुंबईत बापू सदाशिव शेट शेठ्ये हे गिष्टे श्रीवर्धनकर ॥ यांणीं आपले शिलायंत्र छापरवान्यांत छापिले तारिख २५ माहे अक्टोबर सन १८८२ इसवी. अधिन मास शके १८०४ चित्रभानुनाम संवत्सरे संवत् १९३८।३९

इति प्रायश्चित्तेंदुशेखरः समाप्तः ५

[OrderDescription]
,CREATED=27.11.19 12:38
,TRANSFERRED=2019/11/27 at 12:55:27
,PAGES=130
,TYPE=STD
,NAME=S0002181
,Book Name=M-605-PRAYSHICHMENDU SHEKHAR
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF

FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF

FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF

FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF

FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
,FILE76=00000076.TIF

FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF
,FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF

FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
,FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF
,FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF
,FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF

FILE111=00000111.TIF
,FILE112=00000112.TIF
,FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF
,FILE116=00000116.TIF
,FILE117=00000117.TIF
,FILE118=00000118.TIF
,FILE119=00000119.TIF
,FILE120=00000120.TIF
,FILE121=00000121.TIF
,FILE122=00000122.TIF
,FILE123=00000123.TIF
,FILE124=00000124.TIF
,FILE125=00000125.TIF
,FILE126=00000126.TIF
,FILE127=00000127.TIF

FILE128=00000128.TIF
,FILE129=00000129.TIF
,FILE130=00000130.TIF
,